

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

*29–30 січня 2016 р.
м. Одеса*

Одеса
2016

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
НЗ4

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

НЗ4 **Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку :** матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку» (м. Одеса, 29–30 січня 2016 р.) / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. — Одеса : ГО «ІОМП», 2016. — 200 с.

Матеріали конференції рекомендуються учнівській молоді, молодим вченим, науковим працівникам, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів, а також для широкого кола читачів.

Відповідальний редактор: *І. В. Козак*
Коректор: *П. А. Нємкова*

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2016
© Інститут освітньої та молодіжної політики, 2016
© Друк ФОП Москвін А.А., 2016

Підписано до друку 01.02.2016. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturna. Ум. друк. арк. 11,63.
Зам. № 0102-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Copy Art».
69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-050-961-66-67.
Партнерство «Нова Освіта»: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.

Розділ 1

ОСВІТА

О.В. ВОЙНАЛОВИЧ,

старший викладач Вищого комунального навчального закладу
«Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я.Франка»

ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ УСПІХУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Проблема духовно-моральних цінностей вчителя сьогодні є однією з актуальних у психолого-педагогічній науці. Криза в освіті, необхідність її реформування, а, отже, і формування нових світоглядних орієнтирів — чи не основні виклики сьогодення.

Майбутній вчитель постає перед проблемою вибору — реалізуватися у професії чи піддатися сучасним тенденціям обирання високооплачуваної роботи. У цій ситуації виникає гостра необхідність формування у студента чітких духовно-моральних цінностей: віри у правильність обраного життєвого шляху, любові до дітей, своєї країни, прагнення досягти максимального успіху у майбутній професійній діяльності. Забезпечити формування вказаних цінностей може домірне проектування педагогічних ситуацій успіху ще під час навчання студентів у педагогічному коледжі.

Ситуація успіху уможливорює майбутніх вчителів досягти значних результатів у майбутній професійній діяльності й почутті самодостатності, психологічної комфортності, емоційної стабільності. У свою чергу, це передбачає урізноманітнення форм практичного засвоєння провідних аспектів педагогічної майстерності та сприяє розвитку й задоволенню особистих естетичних потреб. Ситуація успіху буде результативна за умови співробітництва між викладачами та студентами, а це вказує на її провідну роль у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя.

Отже, зважаючи на зазначене, дослідження процесу створення ситуації успіху з метою формування духовно-моральних цінностей особистості майбутнього вчителя є своєчасним і доцільним.

Основні концептуальні позиції педагогіки успіху пов'язані із гуманістичною педагогікою і психологією, котрі передбачають спрямування на особистісно-орієнтований, індивідуальний підхід у взаємодії зі студентами — майбутніми вчителями. Як уважає О. Белкін: «Головний сенс діяльності вчителя полягає в тому, щоб створити кожному вихованцю ситуацію успіху. Важливо розділити по-

няття «успіх» і «ситуація успіху». Ситуація — це поєднання умов, які забезпечують успіх, а сам успіх — результат подібної ситуації. Ситуація — це те, що здатний організувати вчитель: переживання радості, успіху, щось більш суб'єктивне, приховане значною мірою від погляду зі сторони. Завдання учителя в тому і полягає, щоб дати кожному зі своїх вихованців можливість пережити радість досягнення, усвідомити свій потенціал, віру в себе» [2, с. 30].

«Ситуація успіху — поєднання умов, котрі забезпечують результат цієї ситуації. Це те, що може організувати вчитель для успішного навчання учня і досягнення ним радості» [3, с. 201]. Для досягнення ситуацій успіху в процесі фахової підготовки викладач повинен мати позитивну настанову на професійну діяльність, володіти вмінням слухати та емоційно впливати на студента, при цьому бути тактовним, толерантним.

В основі педагогічної технології «Створення ситуації успіху» В.Дряпки лежить особистісно-зорієнтований підхід до процесу навчання та виховання студентської молоді. «Ситуація успіху — це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком навчання, фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища, зокрема, явища музичної культури. Ситуація успіху досягається тоді, коли сам студент визначає цей результат як успіх», - вважає вчений [2, с. 7]. «Саме такий підхід до розв'язання проблеми ґрунтується на створенні нової етики й естетики педагогічної співтворчості, визначальними рисами якої є взаєморозуміння, взаємоповага, толерантність у діалоговому спілкуванні педагога і студента», — наголошує науковець [2, с. 11].

Зважаючи на вищесказане, доцільно підкреслити, що ситуація успіху розвиває нестандартне мислення, бажання до творчої самореалізації, паритетних стосунків вчителя-учня та формує в студента позицію активного учасника пізнавального процесу. Педагогічний досвід провідних науковців і власна науково-дослідна та практична діяльність із навчання студентства дає змогу стверджувати, що для того, щоб відбувся успіх, необхідно створити оптимальне співвідношення між очікуваннями оточуючих, особистості й результатами її діяльності.

У цьому випадку ситуація успіху є своєрідним «пусковим механізмом» подальшого розвитку особистості студента — майбутнього вчителя. Якщо студент не має успіху в різних видах діяльності, у спілкуванні з однолітками, у дозволі соціальних конфліктів або в подоланні невдач, то в нього можуть виникнути проблеми входження у сферу майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" допомагає долати труднощі, включає використання прийомів, за допомогою яких розгортається робота з різними категоріями студентів, зокрема [4]:

- насичення змісту навчальної дисципліни цікавими прикладами, фактами;
- нестандартна форма подання нового матеріалу;
- пізнавальна дискусія;
- аналіз життєвих ситуацій;
- включення студентів у колективну навчальну діяльність;

— створення ситуацій, в яких студентів необхідно оцінити мотиви та результати власної діяльності;

— мотивація закінчення навчального заняття.

Власний педагогічний досвід показує, що найбільш ефективним прийомом проектування ситуація успіху майбутнього вчителя є прийом аналізу життєвих (педагогічних) ситуацій. Цей прийом дозволяє судити про педагогічні здібності людини на основі того, який вихід вона знаходить з ряду описаних у ній педагогічних ситуацій. Перед початком дослідження студенти одержують інструкцію наступного змісту: «Перед вами — ряд скрутних педагогічних ситуацій. Познайомившись зі змістом кожної з них, необхідно вибрати з числа запропонованих варіантів реагування на дану ситуацію таку, яка з педагогічної точки зору найбільш правильна, на вашу думку. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей вас не влаштовує, то можна указати свій, оригінальний, у двох нижніх рядках після всіх перерахованих для вибору альтернатив. Це, як правило, будуть 7-й і наступні варіанти відповідей на ситуацію». До прикладу наведемо одну із таких педагогічних ситуацій: «Ви приступили до проведення уроку. Всі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом у класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, питально і здивовано подивилися на учня, що засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявив: «Мені завжди смішно дивитися на вас і хочеться сміятися, коли ви починаєте вести заняття».

Як ви відреагуєте на це? Виберіть підходящий варіант слів наведених реакцій учителя з числа запропонованих нижче.

1. «От тобі і на!»
2. «А що тобі смішно?»
3. «Ну, і заради бога!»
4. «Ти що, дурачок?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я радий(а), що створюю в тебе веселий настрій».
7. Власний варіант _____».

В аспекті самопідготовки до професійної діяльності студентів — майбутньому вчителю, доцільно оволодіти вмінням діагностувати педагогічну ситуацію на основі показників системного плану.

Ситуація успіху з метою формування духовно-моральних цінностей особистості майбутнього вчителя задовольняється за рахунок їх опори на таку алгоритм-схему, зокрема:

1. Визначте за першими двома показниками (за характером ситуації й спрямованості педагогічних дій на розвиток свідомості й самосвідомості особистості дитини), до яких класів належить відповідна ситуація.

2. Зробіть опис: а) дій педагога (їх спрямованість на забезпечення емоційного переживання учнями конкретних цінностей, своїх учинків і вчинків товаришів, виявлення причин певних учинків, а саме - рис, які „ховаються” за ними; методи й засоби, які використовував педагог; результати); б) дій учнів (їх спрямованість, способи, результати); в) стану дітей і педагога: особливості настрою,

емоційності, активності; г) ставлення педагога і дітей до справи, до інших людей і до себе; д) якостей педагога й дітей.

3. Поясніть вчинки педагога й дітей (вказіть мотиви цих учинків, ступінь їх усвідомленості або імпульсивності, типовості або нетиповості, закономірності або випадковості).

4. Дайте оцінку: а) педагогічної майстерності виконання вчителем певної професійної функції з урахуванням ступеня орієнтації його дій на забезпечення розвитку та єдності свідомості й самосвідомості особистості дитини, рівня розвитку в педагога конкретних професійних компетентностей, ступеня оволодіння ним педагогічною технікою тощо); б) вчинків учнів і рівня розвитку в них моральної самосвідомості (обґрунтуйте, у якій мірі ці вчинки є наслідком самоцінного ставлення до конкретних моральних норм, як вони впливають на формування позитивних або негативних якостей інших учасників ситуації).

5. Сформулюйте узагальнені висновки й зробіть педагогічний прогноз.

Результати практики використання студентами — майбутніми вчителями цього алгоритму - схеми аналізу педагогічних ситуацій указують на умови, за яких створюється ситуація успіху. До них належать:

а) здатність уявити образи учителя або дитини, які зображені в ситуації, а також здатність до співчуття й співпереживання;

б) його вміння не зводити акт взаємодії з педагогічною ситуацією тільки до її аналізу за алгоритмом — схемою, а безпосередньо спрямовувати результат такого аналізу на самопізнання, на оцінку рівня своєї готовності правильно розібратися і діяти в наведених обставинах;

в) максимальне використання майбутніми вчителями всіх професійно - саморозвивальних можливостей ситуації.

Підводячи загальний підсумок необхідно зазначити складові позитивної ролі успіху у навчальній діяльності студентів — майбутніх вчителів:

- підвищення рівня мотивації до успіху у всіх видах діяльності;
- підвищення рівня самореалізації і самоствердження в колективі школи і в більш широкому соціумі;
- поліпшення соціального самопочуття особистості та набуття досвіду доцільного саморегулювання.

У результаті проектування педагогічної ситуації успіху у майбутніх вчителів мають сформуватися такі духовно-моральні якості:

- усвідомлення значущості свого професійного вибору, майбутньої професійної діяльності; наявність спрямованості на педагогічну професію;
- побудова професійної діяльності на основі рефлексії;
- усвідомлення цінностей педагогічної професії, спрямованість потреб до постійного підвищення рівня професіоналізму;
- володіння педагогічним мисленням; наявність сформованих організаційних, дидактичних, комунікативних, дослідницьких, науково — пізнавальних здібностей та вмінь, реалізація їх у професійній діяльності;
- гуманізм, наполегливість, самостійність, активність, оптимізм, людяність.

Література

1. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать? / А.С. Белкин — М. : Просвещение, 1991. — 176 с.
2. Дряпіка В.І. Педагогічна технологія навчання і виховання майбутніх учителів музики. Наукові записки. — Випуск 39. — Серія: Педагогічні науки. - Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. — С. 6-11.
3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. /О.М. Пехота та ін. — К.: А.С.К., 2002. — 256 с.
4. Романовський О.Г. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект. — Х.: НТУ «ХПІ», 2007. — 592 с.
5. Терновська Н.С. Технології створення ситуації успіху в загальноосвітньому навчальному закладі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/60.pdf

І.С. ГОНТАРЕНКО,

аспірантка кафедри теорії і методики професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ

Можливості використання Інтернет-ресурсів величезні. Глобальна мережа Інтернет створює умови для отримання будь-якої необхідної студентам і вчителям інформації, що у будь-якій точці земної кулі: країнознавчий матеріал, новини з життя молоді, статті з газет і журналів, необхідну літературу і т.д.

1969 рік вважається роком народження Інтернет, основою Інтернет стала мережа Арпанет. Після Арпанет у США й інших країнах створювалися комп'ютерні мережі, що з'єднували комп'ютерні центри наукових і державних організацій. Багато мереж стали використовувати Інтернет протокол (ІП). Цей протокол зручний тим, що можна легко нарощувати мережу, приєднуючи будь-яку кількість нових комп'ютерів. Але крім ІП-мереж, створювалися мережі, що працюють за іншими мережними протоколами [6, с.19].

З 1972 року починає функціонувати громадська організація INWG - робоча група з міжнародних мереж під керівництвом В. Сьорфа. У 1974 році В.Сьорф і його колеги ввели термін "Інтернет". Сьогодні В. Сьорфа називають "Батьком Інтернет".

У 1990 році мережа Арпанет перестала існувати і на її місці виник сучасний Інтернет. Він уможливив вільний обмін інформацією, незважаючи на відстані і державні межі. Проте, на початку його ресурси були доступні лише за допомогою програмного забезпечення, орієнтованого виключно на пересилку файлів і неформатованого тексту. Зрештою фізики Т.Бернерс-Лі і Р.Кайо із Женевської організації "ЦЕРН" вирішили розробити інфраструктуру, що дозволить обмінюватися результатами досліджень через Інтернет у вигляді звичного відформатованого й ілюстрованого тексту, що включає посилання на інші публікації. Так було започатковано World Wide Web (WWW) - Всесвітню інформаційну паву-

тину, яка на сучасному етапі охопила своїми мережами практично весь комп'ютерний світ і зробила Інтернет доступним і привабливим для мільйонів користувачів [1].

З технічного погляду, Інтернет - це об'єднання комп'ютерних мереж, що працюють по найрізноманітніших протоколах, зв'язують всілякі типи комп'ютерів, фізично передають дані телефонними дротами, оптичними волокнами, через супутники і радіомодеми [5, с.99].

Web - це величезний інформаційний простір, в якому користувачу доступні незліченні архіви документів, зв'язаних між собою посиланнями. Такі документи прийнято називати гіпертекстовими, а посилання - гіперпосиланнями. Інформація в WWW може бути представлена у вигляді текстів, графіки, звуку або відеозображення. До сьогоднішнього дня WWW залишається найпопулярнішим сервісом, завдяки якому Інтернет є джерелом інформації, фантастичним за своїми обсягами, і здатний подати велику інформаційну підтримку, зокрема на стадії пошуку базової інформації.

Мережа Інтернет пропонує дуже багато різноманітних сайтів, тому спочатку потрібно навчитися їх розрізняти. Існує класифікація ресурсів Інтернет, в основі якої лежить мета створення веб-сайту. За цією ознакою ресурси умовно поділяються на чотири групи: комерційні, інформаційні, розважальні, пошукові системи та каталоги.

Інформація, яку містять ресурси Інтернет, поділена на види: офіційна інформація, наукова, виробнича, навчальна, довідкова, рекламна, публіцистична.

Для вихідної інформації Інтернет-ресурсів, яка застосовується в інформаційно-аналітичних дослідженнях характерні наступні вимоги: достовірність (точність передачі, підкріплення джерелами); об'єктивність (відсутність перекручень і сторонніх оцінок); однаковість (відсутність суперечностей між даними, одержаних з різних сайтів); актуальність; релевантність (відповідність інформаційним запитам на неї); повнота інформації (висвітлення всіх аспектів поставленої проблеми); достатність (кількість наданої інформації має бути достатньою для розв'язання поставленого завдання, але без надлишкових відомостей).

М. Варшауер, Х. Шетцер і К. Мелоні описують, яким чином Інтернет може бути використаний для різних типів викладацької діяльності, і це значно полегшує процес використання Інтернет-ресурсів в педагогічній діяльності. Інтернет-ресурси пропонують широкий вибір у тому числі: електронна пошта, дошки обговорення, веб-авторинг, пошукові системи, програмне забезпечення управління навчальними курсами, мультимедіа авторинг програмного забезпечення, а також різні інші пов'язані з ними ресурси: Common Gateway Interface (CGI), графічний Interchange Format (GIF), (HTML), Об'єднаний Photographics групи експертів (JPEG), Serial Line Internet Protocol (SLIP), і "те, що ви бачите, що ви отримуєте" (WYSIWYG) [4, с.25]

При роботі з Інтернетом змінюється і роль педагога, основне завдання якого - підтримувати та спрямовувати розвиток особистості студентів, їх творчий пошук. Відносини зі студентами будуються на принципах співпраці та спільної творчості.

Кібернетичний простір містить величезний культурний та дидактичний потенціал, який вже використовується в навчанні в усьому світі. Однак для оптимального та ефективного використання кібернетичних мережевих ресурсів у навчальних цілях потрібно значна науково-дослідна робота, результати якої дозволять визначити загальні та приватні принципи роботи, критерії відбору мережевих ресурсів, сайтів і матеріалів, а також суттєво оновити арсенал методичних засобів і прийомів.

Авторами сайтів проведено он-лайн опитування відвідувачів сайтів, результати якого свідчать на користь використання засобів Інтернету з метою навчання. Так, 77, 5% респондентів схвалюють ідею Інтернет-інформації, як засобу навчання, 22, 5 % опитаних хотіли б спробувати, прибічників лише традиційних форм і методів навчання не виявилось. Це свідчить про високий рівень зацікавленості в нових освітніх технологіях [6,с. 15].

Участь у проектній роботі, зокрема як результат проекту створення публікацій та мультимедійних презентацій, дозволяє студентам задовольняти свої естетичні та самоактуалізуючі смаки.

Для збереження належного рівня мотивації вчителю необхідно тримати процес навчання "під контролем". Частина проблеми зазвичай вирішується вчителем.

Використання всесвітньої мережі та засобів Інтернет-ресурсів має цілий ряд переваг:

- варіативність застосування на різних етапах навчання;
- можливість застосування на будь-якому етапі роботи на практичному занятті;
- навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується;
- економне використання навчального часу;
- індивідуалізація навчання, визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи;
- скорочення видів роботи, що викликають утомлюваність студентів;
- розгалуження послідовності навчання на основі аналізу помилок;
- створення комфортного середовища для сучасного навчання;
- активізація навчальної діяльності;
- інтенсифікація навчання та підвищення мотивації рівня мотивації;
- формування самооцінки студента та створення умов для його самостійної роботи.

Література

1. Костікова І. І. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці вчителя іноземної мови // Навчальний посібник Х.: Гуманітарно-технічний ін-т, 2008. — 64 с.
2. Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов/ Н. Ю. Пахомова — М.: АРКТИ, 2003. — 110 с.

3. Педагогіка: Теорія та історія: навч. посіб. / В. М. Галузинський, М. В. Євтух — К. : Вища школа, 1995. — 237 с.
4. Подобєдова Т. Ю. Підготовка майбутніх вчителів гуманітарного профілю до педагогічного проектування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. Ю. Подобєдова. — Луганськ, 2005. — 20 с.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат — М., 2000. 367 с.
6. Ярославцев В.М. Комп'ютерне моделювання як форма вдосконалення учбового процесу / В.М. Ярославцев // Відкрита освіта. — 2000. — №3, — С. 248.

О.А. ГОРОБЕЦЬ,

викладач природничих дисциплін

ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка»

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У САМОРОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

На сучасному етапі розвитку людства склалася складна екологічна ситуація у світі та в Україні. Вона вимагає екологізації свідомості та культури населення нашої планети. У зв'язку з цим особлива увага приділяється екологічному вихованню та екологічній освіті в контексті діяльнісного підходу в навчанні та вихованні сучасної молоді.

В найважливіших міжнародних документах останнього десятиліття, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей з питання екологічної ситуації у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації.

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту [1].

Необхідність екологічної освіти диктується потребою збереження чистого довкілля для існування людини. Стан навколишнього середовища зумовлює здоров'я людини — найбільшу цінність цивілізації. Без сприятливих природних умов існування всі питання соціального характеру стають неважливими. Саме тому екологічна освіта повинна стати основою саморозвитку особистості. В основі цього повинні лежати наукові знання, які визначають різні аспекти екології як комплексної науки.

Сучасність вимагає від молоді самоосвіти та екологічної свідомості.

Екологічна свідомість — це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю існування людини у природному середовищі, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не порушуючи

зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей [2, с. 168].

Процес формування екологічних знань відбувається із дотримання принципів концентричності, доступності, практичності. Проте, екологічне виховання студентів недостатньо розвинуте і потребує подальшого розвитку з метою охоплення всіх сучасних питань [3].

У сучасних умовах, коли процес навчання поступово реорганізується, все більше поширюється діяльнісний підхід, згідно з яким учні повинні набувати знання не в «готовому вигляді», а в результаті самостійної пізнавальної діяльності [4].

Сутність діяльнісного підходу, на нашу думку, полягає в його орієнтованості на розвиток творчого потенціалу особистості. З цього випливає, що головним завданням діяльнісного підходу до екологічної самоосвіти є не лише опанування певною системою знань, але й формування вміння на основі засвоєних знань та способів діяльності самостійно орієнтуватися в будь-якій незнайомій інформації та збагачувати власний досвід через взаємодію з іншими людьми і навколишнім середовищем.

Діяльнісний підхід у розвитку екологічної свідомості вимагає:

- постановки мети (передбачення результату);
- визначення мотивів (причини, що визначають вибір діяльності — чому я це роблю?);
- завдання (що я маю робити?);
- дії та операції (як я маю це робити?).

Саме такий підхід до саморозвитку екологічної свідомості запроваджується у навчальному закладі ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка». При постановці мети передбачається кінцевий результат виконаної роботи. Для прикладу, розглянемо питання очищення від сміття русла річки Левча. При визначенні мотивів діяльності студенти усвідомлюють, що краса і чистота довкілля - запорука здоров'я людини, адже наше життя, наш настрій нерозривно пов'язані зі станом навколишнього середовища. Це спонукає студентів до дії: що я маю зробити, щоб світ став кращим? Саме через діяльність особистість самовдосконалюється і досягає свідомої екологічної поведінки у стосунках з природою.

Саме діяльність лежить в основі методів сучасної екологічної освіти.

Основними методами сучасної екологічної освіти, які впроваджуються у нашому навчальному закладі є:

- виховання відповідального ставлення до природи;
- використання інтерактивних методів під час навчальних занять: тренінги, рольова гра, дискусія, мозковий штурм, метод проектів;
- використання навчальних відеофільмів та інформаційних комп'ютерних технологій: мультимедійного супроводу занять;
- у ході вивчення різних дисциплін розглядаються теми екологічного змісту;
- під час проходження навчальної практики використання навчальних завдань, що мають природоохоронний напрям;

- залучення студентів до активної агітаційної роботи серед населення щодо охорони довкілля, створення агітбригад;
- самостійна робота студентів полягає в активній участі в гуртках екологічного спрямування «Довкілля», виступах на семінарах та конференціях;
- активна участь студентів у роботі по озелененню та благоустрою території коледжу (акція «Чистий четвер») та території міста;
- студенти залучаються до роботи над науковими проектами екологічного спрямування та до виконання науково-дослідницької роботи щодо екологічного стану довкілля;
- проведення фотовиставок, екологічних тижнів, випуск екологічних газет та буклетів.

Особлива увага приділяється екскурсіям у природу, адже виховання любові до природи рідного краю здійснюється через безпосередню взаємодію людини та природи. Вони розвивають пізнавальну активність, дозволяють краще вивчити явища природи, сприяють розвитку дослідницьких навичок, формують екологічну поведінку, сприяють практичному вирішенню проблеми охорони навколишнього середовища. Саме під час екскурсій можна спостерігати негативні наслідки антропогенного впливу на природу, що передбачає аналіз і оцінку ситуації, яка складається. В конкретних ситуаціях здійснюються пошуки шляхів вирішення проблем місцевого значення, що спонукає студентів-активістів до дії.

Виховання відповідального ставлення до природи передбачає активну практичну творчу діяльність у вивченні та вирішенні екологічних проблем. Саме трудова і суспільно корисна праця сприяє саморозвитку, отриманню певного досвіду у вивченні природного середовища, прийнятті екологічних рішень, пропаганду екологічних ідей.

У ході проходження практики з основ початкового курсу природознавства, студенти набувають навичок спостереження за об'єктами природи, досліджують різноманітність флори і фауни та з'ясовують антропогенний вплив на біогеоценози. Вони створюють колекції мінералів та гербаріїв найбільш поширених представників місцевої флори, результати своїх досліджень висвітлюють у вигляді мультимедійних презентацій. Створення звіту про навчальну практику дозволяє визначити рівень засвоєння знань та екологічну компетентність студентів.

Важливе місце у системі освіти належить методу проектів. Зміст цього методу полягає у вивченні певної проблеми в результаті самостійної пізнавальної діяльності та оформленні результатів своєї роботи.

В загальному розумінні проектування — це діяльність, пов'язана з керуванням проектами в різних галузях соціально-технічної сфери, тобто спеціальним чином організована творча робота людини з перетворення навколишнього середовища та самого себе [5].

Робота еколого-натуралістичного клубу «Довкілля», що працює у коледжі, організована таким чином, що створюються проекти, які спонукають студентів до активних дій щодо охорони і захисту навколишнього середовища. Метод проектів передбачає певні кроки у його реалізації. Проектування розпочинається із

визначення теми. При виборі теми проекту ми керуємося актуальними екологічними проблемами людства, вирішення яких є першочерговими, зокрема для населення нашого міста. Серед усіх відомих глобальних проблем сьогодення на перше місце виходить проблема забруднення водойм. Тому, наприклад, тема проекту «Екологічний стан місцевих водойм» є актуальною і потребує вивчення.

Визначається мета проекту, перед студентами постають завдання: з'ясувати значення малих річок, дослідити екологічний стан і джерела забруднення місцевих водойм, запропонувати шляхи покращення екологічного стану річки Тетерів та її лівої притоки річки Левча.

При плануванні проекту визначаються джерела, методи та засоби збору інформації, а також способи представлення результатів.

У процесі роботи над проектом, студенти виявляють максимальну творчу активність, самостійність дій та досягають мети, проходячи різні етапи дослідницької роботи.

Результати роботи студенти висвітлюють у статтях, презентаціях, обговорюють на засіданнях круглого столу в групах, пропонують шляхи вирішення проблеми та беруть участь в реалізації запропонованих рішень (співпраця з екологічними службами міста та району, участь в організації й проведенні екологічних десантів та інших природоохоронних акцій).

Екологічна освіта та виховання повинні орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі в контексті діяльнісного підходу, на оцінюванні людини як частини природи. Екологічні знання, доповненні ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури і екологічного мислення. Вони мають сприяти усвідомленню цінностей, допомагати вирішенню комплексних екологічних проблем, що стоять перед людством в останні десятиліття, забезпечити комфортність його проживання у майбутньому, зберегти та примножити унікальну різноманітність навколишнього середовища.

Література

1. Про концепцію екологічної освіти в Україні// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. - № 7. - 2002. - С. 3 - 23.
2. Платонов Г. В. Диалектика взаимодействия общества и природы / Г. В. Платонов. — М. : Изд-во МГУ, 1989. С.191.
3. <http://www.kpi.kharkov.ua>
4. Формування екологічної компетентності учнів як складова частина навчальної діяльності. Посібник. Упорядник: Трофименко О.Д. — Кривий Ріг, 2012 р.
5. Злобін Ю. А. Основи екології. / Ю.А. Злобін. — К. : Лібра, 1998. — 248 с.

Т.Є. ДЕРЕВ'ЯНКО,

здобувач кафедри теорії і методики професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЗНЗ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

Все більше набуває актуальності процес формування дослідницької культури вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ), адже від сучасного вчителя вимагається не тільки відмінне викладання власного предмету, а й здатність оперативно вирішувати нові дослідницькі завдання, порівнювати, аналізувати, узагальнювати та знаходити їх ефективні вирішення. Мета дослідження — схарактеризувати етапи формування дослідницької культури вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах.

Безперечно, ефективність формування дослідницької культури вчителя забезпечується аналітичною спрямованістю навчального процесу в ЗНЗ, включенням освітніх технологій проблемного характеру, розвитком пізнавальної самостійності вчителів і школярів, включенням їх в колективну або спільну дослідницьку діяльність. Чинниками формування дослідницької культури виступають пізнавальні й професійні суперечності в освітньому процесі, самостійний характер вирішення вчителем професійно значущих завдань, прогнозування результатів навчальної і науково-дослідницької діяльності, комплексна мотивація, професійно-орієнтована самооцінка. За таких умов формування дослідницької культури вчителя є необхідною засадою ефективного освітнього процесу в ЗНЗ.

Не викликає сумніву, що формування дослідницької культури фахівця має відбуватися певними етапами. Начально-дослідний матеріал та прийоми використання наукової дослідної літератури повинні бути досить різноманітними. Етапи формування дослідницької культури фахівця можуть бути наступні:

1) підвищення науково-теоретичного рівня підготовки фахівця, а саме: постійне поглиблення їх знань за змістом фундаментальних понять, наукових теорій, сучасних досягнень в конкретній галузі;

2) підвищення рівня професійно-методичної підготовки фахівців, а саме: а) дидактичні основи формування наукових понять; б) методика формування конкретних науково-дослідних умінь (робота з літературою, спостереження і самостійна постановка дослідів і проведення випробувань, проведення вимірювальних, графічних і розрахункових дій, самостійний аналіз і систематизація фактів, узагальнення); г) методика організації самостійної науково-дослідної роботи; д) організація творчої роботи, виховання потреби самостійного поглиблення знання й інтересу до дослідницької діяльності.

Визначення етапів формування дослідницької культури фахівця дозволило нам пропонувати власні етапи формування дослідницької культури вчителя: мотиваційно-орієнтувальний, змістово-організаційний, контрольньо-оцінювальний. Вважаємо, що на мотиваційно-орієнтувальному етапі вчителів необхідно ознайомлювати з основами та елементами наукових досліджень, роз-

виваючи навички їх самостійної роботи. На змістово-організаційному етапі вчителя безпосередньо включаються в дослідницьку діяльність. Вчителям пропонуються конкретні теоретичні або експериментальні розробки. На контрольно-оцінювальному етапі обов'язковим є представлення результатів дослідницької діяльності, підготовка наукових робіт, які можуть бути рекомендовані до друку [1].

Таким чином, процес формування дослідницької культури вчителя включає діагностику підготовленості вчителя до науково-дослідної діяльності, її мотивацію; організацію дослідницької діяльності; перебудову відношення до себе як до педагога-дослідника.

Такий погляд на етапи формування дослідницької культури вчителя дає підстави визначити особливості формування дослідницької культури учителів гуманітарних дисциплін, як-от:

- оволодіння загальними і спеціальними гуманітарними знаннями, вміннями, навичками, які забезпечують можливість працювати вчителем гуманітарних дисциплін;
- оволодіння теоретичними знаннями і практичними вміннями і навичками здійснювати дослідницьку діяльність за допомогою різноманітних форм, засобів;
- формування знань, умінь і навичок працювати з різноманітними джерелами гуманітарної інформації, порівнювати, оцінювати, прогнозувати події і явища, формувати власний погляд на певні події;
- формування всіх ознак дослідницької культури впродовж усього періоду роботи в ЗНЗ.

У цьому сенсі, процес розвитку науки — це не тільки ознайомлення з головними науковими школами й напрямками в хронологічному порядку, але і аналіз існуючого середовища (соціально-політичні умови, культурна традиція, стан, рівень розвитку / кризи інших наук), в умовах якого засновано той або інший напрям.

Поетапне формування дослідницьких умінь вчителя [2] забезпечується специфікою змісту методичної роботи ЗНЗ щодо творчого вирішення проблем дослідницької діяльності, які служать універсальною її характеристикою і являють собою ступінь її освоєння вчителем, тим самим сприяють формуванню дослідницької культури. У ході методичної роботи забезпечується подальше професійне вдосконалювання вчителя, розвиток свідомості, формування здатності до саморозвитку, формується й розвивається дослідницька культура вчителя.

Методична робота ЗНЗ сьогодні стає науково-методичною, вона здебільшого зорієнтована на наукові здобутки, стимулювання в педагогів подальшого розвитку таких професійно-особистісних характеристик, як потреба в постійній са-моосвіті, здатність своєчасно змінювати пріоритетні цінності навчально-педагогічної взаємодії, які зумовлюють відбір змісту освіти тощо.

Оскільки науково-методична робота має значні потенційні можливості в цьому плані, вважаємо за доцільне уточнити це поняття, визначаючи науково-методичну роботу як цілісну систему заходів і дій, що ґрунтується на досягнен-

нях науки й передового педагогічного досвіду, результатів аналізу навчально-виховного процесу в ЗНЗ та спрямовується на всебічне підвищення рівня професіоналізму вчителя, формування його дослідницької культури, а в результаті — на підвищення результативності освіти, створення оптимальних засад для особистісного становлення та самореалізації учнів.

Основою формування дослідницької культури є виконання дослідницьких завдань, що вимагає не тільки вивчення теоретичного матеріалу, але й занурення в активну дослідницьку діяльність. Безперечно, методична робота в ЗНЗ на перший план висуває завдання вдосконалення дослідницьких здібностей вчителя в процесі безперервного вирішення різноманітних дослідницьких завдань. Для розв'язання дослідницького завдання необхідно дібрати й опрацювати кілька наукових джерел, використати логічні операції аналізу, синтезу, класифікації, систематизації та порівняння, визначити практичну значущість дослідження і надати рекомендації щодо використання його результатів.

Так, виконання дослідницьких завдань базується на двох фазах, які передбачають послідовність таких операцій, як збір, обробка і аналіз інформаційних джерел, підготовка наукових повідомлень, перевірка гіпотез, побудова висновків і узагальнень. В процесі цієї роботи необхідним є активна співпраця з іншими вчителями або школярами на всіх етапах дослідницької діяльності, а особливо наприкінці, для допомоги здійснення власної самооцінки та самоконтролю. Після виконання дослідницьких завдань пропонується оцінити свою роботу: чи відчувається задоволеність; чи все зроблено, що було намічене; якщо ні, то чому; чи планується займатися розробкою цієї проблеми надалі тощо.

Отже, в основу організації науково-методичної роботи в ЗНЗ, з метою формування дослідницької культури вчителів, мають бути покладені такі нові сенси та пріоритети, як культура педагогічної взаємодії, формування дослідницьких умінь, розвиток творчості, діалогічне спілкування, педагогічна підтримка саморозвитку й самоорганізації особистісних структур свідомості кожного вчителя й учня.

Література

1. Дерев'янка Т. Є. Дослідницька культура вчителя у ЗНЗ / Т. Є. Дерев'янка // Сучасна наука: теорія і практика: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (28–29 листопада 2014р). — Запоріжжя, 2014. — С. 101–104.
2. Дерев'янка Т. Є. Роль дослідницьких умінь у процесі формування дослідницької культури вчителя / Т. Є. Дерев'янка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». — Додаток 1 до Вип. 35, Том IX (60). — Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. — К. : Гнозис, 2015. — С.356–364.

М.Г. ДОНЕЦЬ,

аспірант кафедри математики та методики навчання математики навчально-наукового інституту фізики, математики та комп'ютерно-інформаційних систем Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

МАТЕМАТИЧНИЙ ГУРТОК В СУЧАСНІЙ СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

Проблема забезпечення рівного доступу та рівних прав до освіти на сьогодні є надзвичайно актуальною. Незалежно від соціального статусу, місця проживання, статі та інших факторів кожен громадянин має право на здобуття якісної освіти. Тому, закономірним є постановка питання про стан загальноосвітньої сільської школи. Труднощі, які існують на даний момент в сільських школах, можемо віднести до загальнодержавних, адже, безсумнівно, від розвитку сільської школи залежать якості та швидкості соціальних змін в сільській місцевості.

Школа є середовищем, де відбувається розвиток культури. Тому серед її функцій виділяють наступні: забезпечення відповідного рівня навчання та виховання, систематичний та кваліфікований вплив на ці процеси, сприяння соціально-психологічній адаптації, розвитку здібностей, і в першу чергу — інтелектуальні.

При цьому, вато зазначити, що школа має значний набір методів впливу на ці процеси. Так, до них можемо віднести як і взаємодію педагога та учня під час занять, так і їх взаємодію в позаурочний час. Зокрема, до них віднесемо і систему гуртків в позакласний час.

Проблеми школи в сільській місцевості досліджені такими вченими, як В. В. Малешко, І. Г. Осадчий, О. Я. Савченко, І. С. Волощук, О. М. Коберник.

Одним із основних дисциплін в школі є математика. Цілком очевидно, що гуртки математику матимуть ключове значення в розвитку інтелектуальних та особистісних якостей учня.

Теоретико-методологічні засади освітньої парадигми викладання математики в позаурочний час поклали напрацювання таких дослідників як О. О. Олексюк, С. А. Раков, Г. А. Бевз, Маркова І. С., О. М. Козлова.

Усі перераховані дослідники відзначають ключову роль у зацікавлення математикою добре продуману позаурочну роботу.

Гурток з математики є однією з основних форм позаурочної роботи є позакласна робота. Гурток — одна із форм позакласного навчання математики. До функцій математичного гуртка можемо віднести розвиток когнітивних процесів школяра, формування деяких особистісних якостей (зокрема, дисциплінованості, наполегливості, вміння мотивувати себе до досягнення успіху), розвиток інтелекту, задоволення інтересів учнів, які виходять за межі навчальної програми, формування соціальної активності, спілкування тощо.

Як зазначає А. Возняк, групові форми позакласної роботи, зокрема гуртки, створюють умови для спільного досягнення поставлених навчальних, творчих, виховних цілей, оволодіння навичками прийняття важливих рішень [5].

До методів організації позакласних занять з математики можемо віднести наступні:

- Короткі теоретичні повідомлення всіх учасників гуртка;
- Виклад матеріалу у формі постановки театральних сцен;
- Вправи на розв'язанні задач, загадок, ребусів, виконання завдань підвищеної складності;
- Екскурсії
- Спостереження за професійною діяльністю осіб, які використовують математичні знання в повсякденній діяльності;
- Спільне з учнями виготовлення посібників, створення газет;
- Організація позакласної діяльності всіх учнів школи, спрямованої на популяризацію математики [4].

Доцільно розглянути основні відмінності методології організації роботи математичного гуртка від усіх інших форм позакласної роботи:

- Залучення учнів до роботи математичного гуртка відбувається за принципом добровільності;
- В процесі підготовки та організації занять від учнів вимагається власна ініціативність та самостійність у виконанні завдань;
- Кількість методів роботи гуртка з математики є значно більшою, ніж методи, які використовуються в інших типах організації позакласної роботи.

Проаналізувавши напрацювання Н.С. Тимошук, можемо виокремити наступні особливості функціонування гуртка:

- Періодичність гурткових занять — як правило, такі заняття проводяться два рази на місяць;
- Планування діяльності гуртка. Планування та організацією роботи гуртка займається вчитель математики. Складаючи програму гуртка, необхідно враховувати шкільну програму, але, разом з тим, переганяти її та вивчати теми, які на уроках не вивчаються;
- Залучення до самостійної креативної діяльності. Вчитель повинен заохочувати учнів до самостійного вивчення матеріалу, пошуку нових способів вирішення поставлених задач.
- Підготовка до олімпіад та конкурсів [4].

Очевидне, в переліку, який запропонував дослідник, не перераховано усі аспекти, що може стати предметом нашого подальшого аналізу теми.

Очевидно, функціонування математичного гуртка в сільській школі має певні особливості, які в першу чергу зумовлені проблемами, які існують в сучасній сільській школі.

До таких проблем О. М. Козлова відносить наступні:

- Економічні. Цілком очевидно, що в порівнянні міськими школами, сільські школи фінансуються на значно гіршому рівні. Неналежне фінансування школи в цілому відображається і на діяльності математичного гуртка. Очевидно, що для ефективної діяльності необхідно мати достатній рівень фінансування для забезпечення гуртка потрібним обладнанням, книгами, комп'ютерною технікою. Однак, в сучасних реаліях таке забезпечення є майже неможливим;

- Готовність вчителя до роботи в сільській школі. Недостатній рівень фінансового забезпечення вчителя зумовлює низький рівень мотивації його діяльності. Поширена практика, коли гурток діє виключно на папері, а практичних занять не відбувається. На жаль, ця проблема не є на сьогодні вирішеною, і має низку негативних наслідків, починаючи із загального низького рівня життя педагогів, закінчуючи зниженням престижності професії вчителя у суспільстві;

- Віддаленість від осередків культурного життя. Будучи на значній відстані від міст, не маючи достатнього рівня транспортного сполучення учасники гуртка часто є відірваними від подій, які відбуваються ближче до центру. Як наслідок, діти не в змозі демонструвати та реалізувати здобуті на заняттях навички, що суттєво понижує рівень мотивації учнів [2].

Висновок. Проблеми сучасної сільської школи, хоча на перший погляд є загальними, суттєво відображаються на усіх рівнях функціонування. Це твердження стосується і гуртків математики. Проведене нами теоретичне дослідження дає змогу стверджувати, що роль математичного гуртка в вивченні математики та формуванні інтересу до нього є достатньо значною.

Однак, робота математичного гуртка в сільській школі має ряд перешкод — до них віднесемо економічні причини, низьку вмотивованість учителя, віддаленість школи від центру.

Тому, цілком очевидно є необхідність подолання цих проблем на найвищих рівнях управління освітою для забезпечення належного рівня вивчення математики у школі.

Література

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання» Постанова Верховна Рада України; від 07.06.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Козлова О. М. Математична логіка : посібник / О. М. Козлова — Черкаси : Слово, 2008. — 75 с.
3. Іванюк Г.І. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958-2000 рр.) / Г.І. Іванюк / К.: Пед. Думка, 2007. — 408 с.
4. Тимошук Н. С. Особистісно орієнтоване виховання старшокласників в процесі позакласної роботи: Навч.- метод. Посібник Науково-методичний цент середньої освіти / Н. С. Тимошук. — Рівне : Науково-методичний центр середньої освіти, 2004. — 281 с.
5. Возняк А. Творче використання історичного досвіду формування творчої особистості школяра сучасної загальноосвітньої школи України — Електронний ресурс: режим доступу - http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section1/article_voznyak.pdf

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ

«Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є у житті — з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадське й інтелектуальне обличчя». Слова сказані відомим українським педагогом В.О Сухомлинським не втратили своєї актуальності і в наш час. Йдуть роки і більшість державних документів ці слова підтверджують. Так Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті проголошує: «Освіта — стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації, держави, запорука майбутнього, найбільш масштабна людиномістка сфера суспільства». Отже, головна мета української системи освіти: створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, яке здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. А це можливо лише за умови якісної освіти.

Відомо, що пошук найбільш ефективної структури уроку та його організації є основою запорукою якісного навчання.

Я іду на урок.... Навчити дітей пізнавати цей дивовижний світ, сприяти отриманню дітьми нових знань, які потім знадобляться їм в подальшому житті, показати де можна знайти ту чи іншу інформацію, допомогти краще адаптуватися в нашому соціумі.

Але яким чином створити такий урок? Як зробити так, щоб не вгасав інтерес до вивчення хімії і щоб на уроці був створений сприятливий психологічний клімат?

Буваючи на психологічних тренінгах, я захоплювалась тією атмосферою, набувала нових, цікавих, корисних знань, які потім успішно використовувала на власних уроках, мені імпонувала сама форма проведення тренінгу.

Тренінг — це форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з учителем. [4, с. 20]

Тренінг є ретельно спланованим процесом надання чи поповнення знань, відпрацювання умінь і навичок, зміни чи оновлення певних ставлень, поглядів і переконань. У педагогіці співробітництва і розвивального навчання тренінг — це:

- 1.Нові підходи (співпраця, відкритість, активність, відповідальність).
2. Нові знання (інтенсивне засвоєння, уточнення).
3. Позитивні цінності, ставлення, ідеали).
- 4.Нові уміння і навички (ефективної комунікації, самоконтролю, лідерства, роботи в команді, уміння надавати й отримувати допомогу, аналіз ситуацій і прийняття рішень [2, с. 46]

Тренінг має певну структуру:

Вступна частина тренінгу передбачає вирішення таких завдань:

оцінка рівня засвоєння матеріалу попереднього тренінгу (отримання зворотного зв'язку). Зазвичай це відбувається у формі опитування (що найбільше запам'яталося чи сподобалося на минулому тренінгу) або перевірки домашнього завдання;

актуалізація теми поточного тренінгу і виявлення очікувань;

створення доброзичливої і продуктивної атмосфери (цей етап називають загальним терміном «знайомство»);

підтримання демократичної дисципліни у формі прийняття, уточнення або повторення правил групи. [4, с. 35]

Під час тренінгу потрібно дотримуватися таких правил: слідувати за часом, слухати і говорити (один говорить — інші слухають), бути активним, не критикувати, говорити тільки за темою.

Основна частина тренінгу — кілька тематичних завдань у поєднанні з вправами на зняття м'язового і психологічного напруження.

В основній частині тренінгу іноді виділяють теоретичний і практичний блоки. Проте цей поділ є досить умовним. Адже знання (як уміння та навички) на тренінгу здобуваються у процесі виконання практичних завдань (міні-лекції у формі бесіди, презентації, взаємонавчання, робота в групах).

Заклучна частина тренінгу охоплює:

- підведення підсумків;
- отримання зворотного зв'язку за тематикою поточного тренінгу;
- релаксацію.

З досвіду використання тренінгів на уроках хімії я можу сказати, що важливим є з'ясування попереднього рівня обізнаності дітей з тієї чи іншої теми, адже чимало знань учні отримали на уроках природознавства, біології, географії, життєві знання, слід показати практичне значення кожної теми, зв'язок з життям, практикою, встановлення логічні зв'язки, заповнення схем таблиць.

Під час уроку я використовую типові вправи, завдання, проведення експериментів, лабораторних дослідів.

На уроці приділяю значну увагу організації самостійної роботи учнів, роботі в групах, роботі в парах, спонукаю до пошуку нової інформації, роботі з різними джерелами, сприяю розвитку логічного мислення, творчих здібностей

Під час тренінгу використовую вправи, які є типовими в системі інтерактивного навчання: «займи позицію», «мікрофон», «обмін думками», «мозковий штурм».

Оскільки колектив дітей є сталим, то таку вправу як «знайомство», яка є обов'язковою в класичному тренінгу, не завжди проводжу. Правила тренінгу трансформувалися в правила уроку і їх на початку уроку просто пригадуємо.

Досвід показує, що використання тренінгів на уроках хімії сприяє підвищенню пізнавального інтересу дітей до вивчення хімії, покращенню психологічного клімату, спонукає до занять дослідницькою роботою як безпосередньо з хімії, так і з суміжних предметів таких як екологія і валеологія.

Література

1. Самолюк Г.Ф. Методика організації диференційованого навчання на уроках хімії та біології. Частина 2. — Х.: Вид. група «Основа», 2013. — 85 с. — (Б-ка журн. «Хімія»; Вип. 1).
2. Уроки — ігри та інші форми ігрової діяльності у курсі хімії. / Уклад. Задорожний К.М. — Х., Основа, 2008. — 123 с. — (Б-ка журн. «Хімія»; Вип. 9).
3. Хімія: інтерактивне навчання: 7 — 11 класи / Упорядн. Г.Мальченко, І. Філоненко. — К.: Редакції газет природничо-математичного циклу, 2012. — 120 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. — К.: Партнер, 2007

Т.А. КИРИЧЕНКО,

студентка ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка»

ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Людина — продукт біологічної і соціальної еволюції, її здоров'я залежить від спадковості, екологічних умов, які останнім часом негативно відбиваються на генофонді нації [1].

Унаслідок забруднення згубними речовинами природного середовища разом із їжею, водою, повітрям до організму людини надходять шкідливі речовини. Разом із тим збільшується кількість людей, яким притаманні шкідливі звички (паління, зловживання спиртними напоями, пристрасть до наркотиків та ін.), які згубно впливають на здоров'я людини. Механізація й автоматизація виробничих процесів зумовлює зменшення частки фізичної праці та збільшення нервових навантажень, що призводить до стресів.

І сьогодні залишається актуальною думка Гіппократа про те, що єдина причина усіх хвороб — невідповідність між можливостями організму й вимогами, котрі висувають йому умови та спосіб життя. Досягнення науково-технічного прогресу, розвиток суспільства, соціальна сутність людини все більше деформують її біологічну природу. Одне із завдань суспільства — запобігти несприятливому впливові на все живе на планеті, у тому числі на здоров'я і довголіття людей [2].

У Статуті Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) (1948р.) наводиться визначення: «Здоров'я — це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби чи фізичних вад». Тобто, здоров'я людини не зводиться до фізичного стану, а передбачає психоемоційну рівноваженість, духовне та соціальне здоров'я.

Науковці підраховали, що медицина зумовлює вплив на стан здоров'я людини лише на 10%, на екологію припадає 20%, на спадковість — 20%, на умови і спосіб життя — 50%.

Спосіб життя найсуттєвіше впливає на здоров'я людини. Змінити його згідно з принципами здорового способу життя складно, але можливо, оскільки це залежить від самої людини [3].

Здоровий спосіб життя — це спосіб життя окремої людини, спрямований на профілактику хвороб і зміцнення здоров'я. Він включає такі принципи, як дотримання режиму дня, раціональне харчування, фізичну культуру, дотримання правил гігієни, відсутність шкідливих звичок, доброзичливе ставлення до оточуючих, активний відпочинок, сприятливі умови життя [4].

Люди, які ведуть здоровий спосіб життя, дотримуються правил безпеки навчання та праці, яким властива висока духовність, залишаються здоровими до глибокої старості. Справедливо зазначає видатний український хірург Микола Амосов: «У більшості хвороб винна не природа, не суспільство, а сама людина. Найчастіше вона хворіє через лінощі й жадобу, а інколи - й від нерозумності» [3].

До основних складових здорового способу життя належать мотивація та навчання засобам збереження і зміцнення здоров'я. Одним із шляхів виходу із складної валеологічної ситуації у країні є формування здоров'язбережувальної компетентності засобами просвітницької роботи серед населення та популяризації здорового способу життя, удосконалення освітнього процесу щодо формування валеологічної культури серед населення, зокрема учнівської молоді. В сучасних умовах життя особливо підвищуються вимоги до якості освіти.

Навчити дітей та молодь берегти і зміцнювати своє здоров'я — найважливіше завдання сучасної школи, яке має бути провідним у реалізації навчально-виховного процесу в школі та позашкільних навчальних закладах.

Навчальний предмет «Основи здоров'я» покликаний формувати в учнів утвердження здоров'язбережувальної компетентності.

Програмою передбачено формування в учнів таких навичок як прийняття рішень, розв'язання проблемних завдань, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина [5].

Навчання здоров'ю, на перший погляд, - простий процес. Адже зараз є велика кількість інформації про здоров'я, про засоби його зміцнення. Цьому можна вчитися у школі, від батьків і друзів, читаючи книжки і газети, слухаючи радіо- й телепередачі. Але навчитися цьому людина може лише сама. Ось тут і виявляється позитивна щодо здоров'я культура людини, її мотивація, настанова на життя, розуміння сутності зворотних зв'язків при оцінюванні дії чинників здоров'я і нездоров'я. Видатний український фізіолог, академік Олександр Богомолець зазначав: «Уміння продовжувати життя - це, насамперед, уміння не скорочувати його» [3].

На уроках з «Основ здоров'я» особливе значення набуває підхід, що отримав назву «освіта на основі набуття життєвих навичок» (ООЖН). У ході реалізації цього підходу варто якнайширше застосовувати інтерактивні методи навчання, які у початковій школі мають переважати. Саме ці методи дозволяють

учневі поставити себе на місце іншого, визначити причини та прорахувати наслідки тих чи інших дій і за допомогою вчителя зробити правильні висновки щодо поведінки в конкретній ситуації.

Особливо цікаво у початковій школі на уроках з «Основ здоров'я» застосовувати ситуативні вправи, задачі, розвиваючі мультфільми та безпечні казки. Після перегляду мультфільму під керівництвом учителя діти намагаються вирішити проблему, знайти вихід із ситуації, передбачити правильні дії головних героїв відеофрагменту. Різні варіанти рішення проблеми обговорюються усіма учнями.

Вагоме місце в освітньому процесі займають рольові ігри. Інтерактивні рольові ігри активізують роботу учнів, розвивають творчу уяву дітей, навчають правильній поведінці, формують культуру спілкування, розважають та дають відпочинок. В.О. Сухомлинський говорив: «Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра — це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається живлющий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра - це іскра, що запалює вогник допитливості».

Рольова гра відбувається у неформальній обстановці, у процесі якої учасники без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Діти намагаються уявити себе вигаданими персонажами, які моделюють реальні життєві історії та ситуації.

Під час рольової гри учасники діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від себе особисто. Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки. Вона дає змогу «відчути на собі» всі емоції, які можуть виникнути під час такої ситуації, та відпрацювати найбільш оптимальну модель поведінки у безпечних умовах. Це також допомагає краще зрозуміти почуття уявного персонажа і розвинути навички емпатії (співпереживання) [6].

У ході рольової гри учасники практично відпрацьовують навички поведінки у конкретних ситуаціях, що дозволить дітям у подальшому приймати правильні рішення у реальному житті.

Отже, застосування інтерактивних технологій під час проведення уроків з основ здоров'я є ефективним, привабливим та цікавим методом роботи з учнями, завдяки якому підвищується інтерес як до уроків з основ здоров'я, так і до мотивації вести здоровий спосіб життя, запобігати небезпечним ситуаціям, що оточують людину, застосовувати набуті знання на практиці, цінувати і берегти своє здоров'я і здоров'я оточуючих [6].

Здоровий спосіб життя є невід'ємною складовою повноцінного існування людини у сучасному суспільстві. Тому вивчення його складових має бути систематичним та безперервним, має починатися на уроках основ здоров'я у початковій школі й мати логічне продовження у середній та вищій школі. Такий комплексний підхід щодо впровадження здоров'язбежувальної компетенції дає шанс кожному члену сучасного суспільства на продуктивне, довге, а головне — здорове життя.

Література

1. Грибан В.Г. Валеологія: Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 214 с.
2. Проблема здоров'я в житті людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Medicina/24314.htm>.
3. Здоровий спосіб життя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/upbring/286/>
4. Здоровий спосіб життя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Методичні рекомендації щодо вивчення основ здоров'я у 2015/2016 навчальному році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.schoollife.org.ua/>
6. Впровадження інтерактивних технологій та форми використання ІКТ під час викладання «Основ здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/>.

М.В. ЛАВРЕНОВА,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету

ВПЛИВ ДІАЛЕКТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ ЗАКАРПАТТЯ

Сучасна наука про мову глибоко вивчає форми існування мови — найважливішого засобу спілкування людей. До суспільно зумовлених форм національної мови належать літературне й діалектне мовлення, які перебувають у складних діалектичних відношеннях і взаємозв'язках. На діалектне мовлення активно впливають літературні норми. Багато особливостей вимови, лексичних і граматичних ознак діалектів витісняються загальнонародними літературними формами. [2] Але процеси мовного розвитку надзвичайно складні. Вони обов'язково пов'язані з явищами, тенденціями інтеграції та диференціації і відбивають взаємний вплив літературної мови на діалект і діалекту — на літературну мову.

Літературна мова і діалект характеризуються специфічними ознаками, частково взаємопротиставними. Літературна мова — це відшліфований різновид мови з усталеними для певного часу, але історично мінливими нормами, який безпосередньо не пов'язується з якоюсь конкретною частиною української етнічної території, а обслуговує потреби українського народу безвідносно до місця його проживання. Літературна мова однаковою мірою виявляється як у писемній, так і в усній формі й уживається в усіх сферах господарської і культурної діяльності народу [2].

Діалект протиставляється літературній мові як територіально обмежена форма існування мови, що має тільки усну сферу комунікації; діалектові, на відміну від літературної мови, властивий тільки один функціональний стиль — розмовне мовлення [3].

В наш час діалекти залишаються основним засобом спілкування для більшості населення. Проте з розвитком освіти, піднесенням культури розширюється соціальна основа літературної мови, а це, в свою чергу, спричиняє виникнення територіальних, просторових різновидів літературної мови.

Літературна мова існує в певному історичному і просторовому вимірі. Норми літературної мови історично змінні. Певним періодам розвитку літературної мови властивий неоднаковий вияв територіального субстрату — тієї діалектної основи, на яку нашаровуються літературні норми.

Діалект теж має норму, проте остання територіально обмежена, охоплює порівняно невелику кількість мовців, вона не усвідомлена, а стихійна. Це норма мовлення в тому середовищі, де людина виростає і де закладаються основи її мовної свідомості.

Норми літературної мови тісно пов'язані з варіативністю на лексичному, граматичному, фонологічному рівнях.

Очевидно, варіативність не є ознакою тільки літературної норми. Властива вона й діалектному мовленню, проте природа цієї варіативності в діалекті зовсім інша. В літературній мові існують варіанти, з яких мовець свідомо добирає найнеобхідніші одиниці мови, позначені значеннево-стилістичними відтінками. Варіантність у діалекті (відмінність у звуковому оформленні слова, морфологічній будові тощо) часто пов'язана не з розрізненням значень слів, а із стихійним поєднанням в одній говірці елементів різних говірок, наддіалектних або літературнонормативних одиниць. Варіантні ряди в діалекті характеризуються й особливим вживанням на відміну від літературних варіантів.

Специфіка літературної мови полягає в багатшому, різноманітнішому використанні мовних засобів, пристосованому до розгалужених функцій літературної мови, а також у свідомому ставленні до мовної норми.

Той факт, що літературна норма регламентується суспільством, зазнає впливу цього суспільства, викликає інколи неправильні твердження про абсолютну штучність літературної мови, про те, що її норми є абстракціями, які не мають жодного відповідника в живому народному мовленні. Справді, літературно опрацьована мова відрізняється від живої діалектної стихії.

На її розвиток, зокрема, впливає зміна принципів добору мовних явищ із загальнонародної мови, а також взаємодія її з усним літературним мовленням. В усне літературне мовлення активно проникають розмовні форми спілкування, які до літературної писемної форми (за винятком художнього стилю) майже не потрапляють. Літературна мова в деяких випадках виявляється архаїчніша, ніж діалект. З цього погляду ознакою всіх розвинених літературних мов із давньою традицією є деяка штучність, застиглість їх лексичних, граматичних норм. Ці норми оберігаються освітою, підтримуються загальним рівнем культури, писемно-літературною традицією. Але й вони зазнають історичних змін, і сама літературна мова також розвивається за об'єктивними законами, які не завжди збігаються із суспільно усвідомленими, визначеними межами мовних змін у той чи інший період її історії.

Найпомітніші в системі літературної мови залишки діалектної вимови, яка тримається здебільшого постійно у представників певного діалекту, навіть коли вони давно не відчують на собі безпосереднього впливу діалектного середовища. Наприклад, представників північного наріччя української мови з властивим йому виразним «аканням» завжди можна відрізнити в колі людей, які володіють літературною мовою.

У закарпатських говорах зберігається фонема заднього ряду [ы], яка вживається дітьми після задньоязикових приголосних і звуків [р], [л] та заміняє український звук [и]: [г^{bl} нути] *гіннути*, [к^{bl} снути] *кіснути*, [х^{bl} трый] *хітрий*, [дыва́] *дрóва*, [слызá] *сльóза*, [сын] *син*, [л^{bl} сый] *лісий*, [р^{bl} ба] *риба*, [м^{bl} ло] *мíло* тощо. Значного відхилення має відкритий характер фонему [о] перед складами з голосними о, а, е: [óко], [корóва], [зazú'ла]; перед голосними і, ъ, у та м'якими приголосними виступає її позиційний варіант закритий /ô/: [у ôц'і] *в óці*, [ôгүрок] *огірок*, [кóжүх] *кожүх*. Замість етимологічного [о] в новозакритих складах тут виступає [ү]: [вүс] *віз*, [нүс] *ніс*, [рүс] *ріс*, [лүт] *лід*, [сүл'] *сіль*. Звуження *е* в *и*, незалежно від наголосу, перед голосними [і, ъ, и] та м'якими приголосними звуками: [пёршы́й, пёрша; пірші — мн.], [дин'] *день*, [зимл'а] *земля*, [на нуб'і] *на небі*. Досить помітне відхилення від українського літературного мовлення спостерігається при асиміляції [и] до [і], без пом'якшення попереднього приголосного: [сіуный — сіні́], [сіувый — сів'і́].

Лише закарпатські говори мають таку особливість, як перехід початкового наголошеного [о] в [у, ү]: [на ўр'іс'і] *на горісі*. Збереження в багатьох словах [и] на початку слова: [игла́] *голка*, [Ирі́на] *Ірина*, [і́скра] *іскра*, [і́ншак] *інакше*, [им'на́] *ім'я*, [иті́] *іти*, [им'іти] *зловити*, [Игнáт] *Гнат*. Збереження м'якості приголосних [р'] та [ц'] в усіх позиціях: [р'аб^{bl} й] *рябий*, [тип'і́р'] *тепер*, [коса́р'] *косар*, [ві́р'х] *верх*, [пе́кар'] *пекар*, [ца́р'] *цар*, [ца́тка] *цятка*. Але перед [і] приголосний [р] ствердів: [ріка́], [ріпа́]. Відсутність протетичних приголосних: [у́лиц'а] *вулиця*, [ôрі́х] *горіх*, [ôгү́н'] *вогонь*. У багатьох словах зустрічається вторинний [н] після історично м'якого [м'] перед а, е: [с'ім'на́] *насіння*, [па́м'на́т'] *пам'ять*, [мн'áсо] *м'ясо*, [памн'ата́ти] *пам'ятати*, [мн'áта] *м'ята*, [мн'ач] *м'яч*, [ч'амн'аны́й] *ввічливий*. Зберігся вторинний [л'] після історичного м'якого [в] < [у]: [здôрб'у́ла] *здоров'я*, [кôрб'у́лачый] *коров'ячий*, [слиу́ла́нка] *домашня горілка із слив*. Занепад ү < в перед у, ү < о в новозакритому складі: [ву́ц'а] *вівця*. Наявність асимілятивних змін приголосних: н'с'к > н'ц'к [па́н'ц'кый] *панський*, [сил'а́н'ц'кый] *селянський*, [христија́н'ц'кый] *християнський*, [пирич'у́н'ц'кый] *перечинський*, рл > лл [челле́ный] *червоний*, [челлені́ц'а] *грунт червоного кольору*, дл > лл [пү́ллы́й] *поганий*, дн > нн [пуннимáти] *піднімати*, бм > мм [умы́ти] *обмити*. Іменники середнього роду з давнім формантом — ѣ характеризуються чергуванням приголосних в основі, відсутністю їх подовження, з винятковим переходом е > і у дериватах від дієслів із суфіксом —н—, кінцевим —'а „вôжін'а” — *возіння*, „хôжін'а” — *ходіння*, „сажін'а” — *садіння* [2].

Названі кілька ознак діалектної вимови характерні звичайно і для людей, що розмовляють літературною мовою. Деякі особливості діалектного мовлення

впливають на ті тенденції, які помітні в розвитку сучасної літературної вимови. Можна відзначити досить виразний вплив на сучасне усне літературне мовлення діалектного наголошування типу *везéмо, несéмо, везéте, несéте*, властивого південно-західному наріччю.

На зміну сучасних орфоепічних норм впливає значна міграція населення — соціальні фактори мовного розвитку. Вони зумовлюють також найбільший, найвідчутніший вплив і на лексичні системи сучасних діалектів, говірок. Говірка перестала бути монолітною, увібравши в себе лексичні елементи з інших діалектів, зазнавши на собі значного впливу літературної мови. Звичайно, розвиток діалектної системи на всіх її рівнях не можна уявляти спрощено, як відмирання специфічних діалектних ознак і заступання їх новими, літературними. Цей складний процес, що відбувається в сучасних діалектах, науковці вдало назвали літературненням діалекту, яке треба кваліфікувати не як нормалізацію говірки, а як процес перенормалізації [3].

Отже, для успішної реалізації навчальних завдань щодо формування орфоепічних умінь українського літературного мовлення студентів в умовах діалектного середовища у процесі викладання фонетики потрібно запроваджувати наявні активні методи навчання, що стимулюють позитивну мотивацію роботи, забезпечують розумову і мовленнєву активність. Оптимальними з цього погляду є виконання вправ і завдань навчального, розвивального, проблемного, тренувального характеру. При цьому засвоєння знань на теоретичному і практичному рівнях проходить одночасно, доповнюючи одне одного.

Література

1. Жовтобрюх М. А. Про деякі тенденції в розвитку сучасної української орфоепії / М.А.Жовтобрюх // Українське усне літературне мовлення. - К.: Наук. думка, 1967. — С. 124—136.
2. Лавренова М.В. Методика формування фонетико-орфоепічних умінь українського літературного мовлення у першокласників в умовах верхньонадборжавських говорів Закарпаття: дис. на здобуття наукового ступ. канд.пед.наук: спец.13.00.02 — теорія та методика навчання (українська мова) / М.В.Лавренова. — Київ, 2011. — 263 с.
3. Сучасна літературна мова і діалекти [Електронний ресурс] / С. Я. Єрмоєнко Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine6-2.pdf>

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ОСОБИСТОСТІ

У час швидкоплинних змін у суспільстві проблема художньо-естетичного смаку молодого покоління, як ознака культури особистості, набуває все більшої значущості. На думку, Н. Сулаєвої: "Це зумовлено тим, що дорослі, дбаючи про забезпечення певного матеріального рівня свого життя, не встигають, а інколи не мають бажання замислитися над справжніми цінностями людського буття" [9, с. 200].

У результаті спостерігаємо знецінення культурних надбань, неефективним використанням наявних культурних і художніх цінностей, що призводить до зростання бездуховності, пристосовницької моралі, розмитості ціннісних орієнтацій, життєвих цілей та ідеалів молодого покоління.

Напевно, прагнучи вирішувати окремі питання у вихованні молоді (моральної стійкості, професійної підготовки, уміння дотримуватися законів і інші), ми робимо помилку, не сформувавши головного: уміння розмірковувати над непростими проблемами сучасного життя і діяти у ньому, орієнтуючись на загальнолюдські цінності й своє власне вдосконалення.

Н. Сулаєва, зазначає: "Вихід з такого стану можливий лише за умови проведення цілеспрямованої роботи з формування особистості" [9, с. 200]. На цьому наголошується у державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Закон України "Про вищу освіту", де підкреслюється, що основною метою системи навчання є спрямованість на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Освіта має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

На міжурядовій конференції з організаційних, адміністративних та фінансових аспектів політики у сфері культури, що проводилась під егідою ЮНЕСКО (Венеція, 1970 р.) міжнародною спільнотою було визнано, що для економічного зростання, національного суверенітету та соціального благополуччя кожна країна повинна стимулювати власний культурний розвиток [8, с. 3]. Раса та расові упередження: Документ ЮНЕСКО // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 1998. — № 25-28. Врахування ж культурних цілей розвитку на національному рівні було визнано як необхідну складову зміцнення незалежності, суверенітету і самобутності народів. Вагоме значення починає відігравати питання необхідності розвитку індустрії культури на національному рівні та її збалансованості на міжнародному.

Отже, Україна стоїть перед необхідністю осмислення значення культури в усій повноті й різноманітності, від оптимізації та взаємодії її компонентів — феноменів буденної свідомості до вищих феноменів духу — залежний потенціал національної культури. У цьому контексті особлива роль надається, інституціоналі-

зований як системі — професійній мистецькій освіті, що належить до специфічної освітньої галузі, в якій поєднані процеси формування культури людини, самоорганізації та соціокультурної діяльності.

Результати дослідження показали, що особливого значення проблема розвитку культури, зокрема художньо-естетичного смаку набуває стосовно досліджуваної соціально-вікової групи — студентства. Студентській молоді належить особлива роль у суспільстві, це покоління, яке буде творити історію завтра. За даними досліджень Б. Ананьєва, у молоді 18-22-річного віку спостерігається нарощування емоційного ставлення до дійсності, зокрема до обраної діяльності, після чого йде поступовий спад емоційного компонента. Саме у цей період закладаються основи естетичних смаків, їх критерії, далі вони лише шліфуються, конкретизуються, наповнюються відповідним змістом [2]. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — Л. : ЛГУ, 1969. — 339 с.

На нашу думку, у період навчання у вищому навчальному закладі, студент активно набуває знання у поєднанні з пошуком власної позиції та прагненням дати власну оцінку різним явищам, розвивається незалежність, критичність мислення, пошук власної аргументації й оригінального рішення як у навчальній діяльності так і у повсякденному житті, тобто формується характер особистості. Адже це сприятливий період для розвитку художньо-естетичних смаків студента.

У філософському розумінні поняття "розвиток" є головною ознакою культури та тлумачиться як характеристика "якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень, поєднана з перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків" [1, с. 847]; "перехід предметів і явищ оточуючої дійсності через ряд станів, які ніколи раніше не існували й ніколи не повторюють з абсолютною точністю, стани, що вже здійснилися" [7, с. 283].

Головними ознаками цих змін філософи називають: всебічність, спрямованість, закономірність, незворотність, зумовленість якісних перетворень поступовим накопиченням кількісних показників; спрямованість їх на досягнення певного результату та вказують на існування у розвитку двох протилежних тенденцій: висхідної (прогрес) та низхідної (регрес, деградація) [7, с. 283].

А. Кузьмінський розглядає поняття "розвиток", як "специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного, накопичення кількісних змін і перехід їх в якісні" [5, с. 408].

У психології (С. Максименко, А. Петровський, В. Рибалка, Д. Фельдштейн та ін.) розвиток розглядається як складний процес, в якому рівні розвитку зазнають постійних змін; як самореалізація, самозростання особистості, пов'язане з життєвою перспективністю людини, яка "не задається особистості, а створюється нею, змінюється й уточнюється протягом життя" [3, с. 158].

Зазначимо, що поняття "розвиток" передусім зв'язано із якісними змінами психічної діяльності особистості — виникненні нових рис пам'яті, уявлення, мислення, волі, характеру — у переходах від її нижчих щаблів до вищих. Тому важливо врахувати особливості становлення й закономірності протікання психічних процесів студентів, щоб допомогти їм увійти до культури дорослого життя.

Відомо, що художньо-естетичний смак студентства може бути сформований не лише шляхом спрямованого виховання і освіти, а й в контексті стихійної, некерованої дії середовища на особистість, що його оточує, безпосереднього буття, вплив якого він може не помічати і не усвідомлювати. Проте, і естетичні аспекти навколишньої дійсності, і естетична дія навіть не спеціально створених естетичних сторін дійсності, постійно супроводжують особистість та чинять на нього певну формувальну дію. "Разом із системою традиційних уявлень, в які невідривно вплітаються і уявлення естетичні, це становить той природний сукупний контекст, в якому формується і оформляється естетична свідомість — естетичні поняття, смак, уявлення про ідеал, красу, гармонію" [10, с. 231]. У сучасному світі процес розвитку художньо-естетичного смаку особистості все більше виходить за рамки освітнього процесу, переходячи у середовище повсякденного існування людини.

Науковці Л. Кормич [4], Є. Подольська [6] вважають необхідним керувати процесом розвитку студентів, адже кризова соціально-культурна ситуація та відсутність цілеспрямованої роботи спричинюють загальний низький рівень культури та художньо-естетичних смаків молоді.

Система вищої школи, будучи сформованою у певних конкретно-історичних умовах, має сприяти реалізації основних завдань культурного розвитку суспільства, тому що саме вищі навчальні заклади готують особистість до активної професійної діяльності. Роль вищої школи як провідної ланки професійної освіти досить гнучко реагувати на соціальні запити суспільства. Сьогодні вища освіта в усіх розвинутих країнах набуває характеру обов'язкової чи масової професійної освіти, завдяки якій молоді люди вміють постійно вчитися і працювати з новою інформацією, самостійно вдосконалювати свої знання й уміння у різних галузях, здобуваючи, за необхідності, нові знання.

Література

1. Абушенко В.Л. Развитие // Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. — 1312 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — Л.: ЛГУ, 1969. — 339 с.
3. Загальна психологія: Підручник / за ред. С. Д. Максименка. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 704 с.
4. Кормич Л. Культурологія: навчальний посібник / Л. Кормич, В. Багацький. -2-е вид. — Харків: Одиссей, 2003. — 303 с.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. — К.: Знання, 2007. — 447 с.
6. Подольська Є. А. Культурологія [Електрон. ресурс]: Навч. посібник / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. — К.: Центр навч. л-ри, 2003. — 288 с. — Спосіб доступу: Електрон. чит. зал ПУСКУ.
7. Развитие // Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. — 4-е изд. — М.: Политиздат, 1982. — 431 с.
8. Раса та расові упередження: Документ ЮНЕСКО // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 1998. — № 25-28.

9. Сулаєва Н. В. Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти : монографія / Н. В. Сулаєва. — Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. — 408 с.
10. Широкоград Т. В. Непрерывность эстетического образования как залог успешного воспитания ребенка / Т. В. Широкоград // Международный сборник научных трудов. — Воронеж : Воронеж гос. пед. ун-т, 2005. — С. 229-235.

Н.М. НЕХАЄНКО,

викладач Лозівської філії Харківського автомобільно-дорожнього технікуму

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНА ЕЛЕКТРОТЕХНІКА З ОСНОВАМИ ЕЛЕКТРОНІКИ»

Самостійна робота є важливою складовою навчального процесу. Сучасною тенденцією в реформуванні галузі освіти є перехід від інформативних до активних методів навчання студентів із застосуванням різних форм самостійної роботи. З огляду на це, в системі організації навчального процесу особливий акцент робиться на самостійну роботу студентів, зокрема це знаходить свій прояв у скороченні аудиторного навантаження і збільшенні кількості годин на самостійну роботу.

У таких умовах відбувається суттєве переосмислення освітнього процесу, традиційних форм і методів навчання, організації спілкування студента і викладача.

Методи і прийоми викладання електротехніки в Лозівській філії Харківського автомобільно-дорожнього технікуму обумовлені як дидактичними завданнями, так і особливостями її як науки, що пов'язана із застосуванням електричних і магнітних явищ для перетворення енергії, добування і зміни хімічного складу речовин, виробництва та обробки матеріалів, передавання інформації.

Отже, особливо важливе значення у викладанні електротехніки має демонстраційний експеримент (який є підтвердженням застосування фізичних законів та явищ, що лягли в основу будови та принципу дії електротехнічних пристроїв) і самостійні лабораторні роботи студентів, розв'язок розрахункових, графічних, якісних та практичних задач.

Актуальність проблеми. Науково-методичні ідеї сучасного курсу електротехніки диктують необхідність посилення уваги до самостійної роботи студентів, особливо до роботи, спрямованої на самостійне придбання, поповнення та закріплення знань. Ми знаємо, що найкращі результати досягаються при систематичній роботі з матеріалами в аудиторії та в позааудиторний час.

У цьому зв'язку пропорційність між аудиторними і позааудиторними заняттями викликає пильну увагу до проблеми організації самостійної роботи студентів (СРС) в цілому, а не тільки і не стільки в традиційних межах конкретних дисциплін. Стратегічно на перший план виступає вихідний рівень самостійності, з яким прийшов абітурієнт у зіставленні з вимогами до випускника вищої школи.

При проведенні самостійної роботи студенти, особливо перших-других курсів, стикаються з деякими труднощами:

- їм досить складно визначити, що конкретно треба прочитати або вивчити для того, щоб ґрунтовно розібратися в проблемі;

- не досить глибоко знають науковий зміст окремих понять, визначень, не розуміють термінів;

- не завжди вдається співвіднести між собою наявні в літературі суперечні один одному окремі теоретичні положення, зрозуміти логіку міркувань деяких авторів, аргументацію їх висновків;

- складно правильно оцінити ситуацію, що виникає в повсякденному житті, щоб застосувати до її аналізу, отримані професійні знання, виділити в практичній ситуації основу, яка вимагає застосування відповідного теоретичного підходу або обґрунтування.

Таким чином, труднощі, що виникають у самостійній роботі студентів, носять комплексний характер, та їх подолання в багато чому залежить від оволодіння технікою, методикою і організацією самостійної роботи.

Перед викладачем вищої школи *ставиться завдання*, максимально використовуючи особливості дисципліни, допомогти студенту найбільш ефективно організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, раціонально планувати і здійснювати самостійну роботу, а також забезпечувати формування загальних умінь і навичок самостійної діяльності.

При вивченні електротехніки у вищому навчальному закладі перед викладачем постає одне із найскладніших завдань: організувати процес самостійної роботи так, щоб створити упорядковану динамічну систему прийомів читання, прослуховування, спостереження, осмислення, узагальнення, систематизації, конспектування, запам'ятовування, відтворення навчального матеріалу.

Тому актуальною стає проблема застосування у навчальному процесі різних форм і методів самостійної роботи і розробки на допомогу студенту: конспекту лекцій, методичних вказівок по виконанню СРС та домашньої контрольної роботи, збірника задач, кросвордів, тестів для самоперевірки та захисту лабораторних робіт.

Виклад основного матеріалу. Так як зміст самостійної роботи студентів носить двосторонній характер:

- з одного боку — це спосіб діяльності студентів в усіх організаційних формах навчальних занять та в позааудиторний час, коли вони самостійно вивчають матеріал;

- з іншого боку — це вся сукупність навчальних завдань, які повинен виконати студент під час навчання у вузі: підготуватись до лекції, підготувати творче повідомлення з обраної проблеми, наприклад, розв'язати задачу, написати контрольну тощо.

Важливо підкреслити, що навчання студента — це не самоосвіта індивіда за власним бажанням, а систематична, керована викладачем самостійна діяльність, яка стає домінантною, особливо в сучасних умовах.

Мій практичний педагогічний досвід доводить, що кожна людина, перш ніж що-небудь зробити, обов'язково розмірковує, складає план дій на певний період часу. От і ми зі студентами визначаємо на першому занятті план самостійної роботи на навчальний період (семестр, рік).

Тому для ефективної роботи перед початком вивчення дисципліни я інформую студентів про форми занять з дисципліни та її структуру, види самостійної роботи та систему її оцінки. Таким чином студент чітко знає обсяг майбутньої роботи, який йому пропонується виконувати.

Зміст (обсяг, види занять) самостійної роботи студентів я визначаю за навчальною та робочою навчальною програмою дисципліни.

Види завдань для самостійної роботи:

- опрацювання інформації, що отримана безпосередньо під час аудиторних занять (лекцій, лабораторних, вміння складати короткі конспекти у формі таблиць);
- робота з навчальними посібниками, підручниками та конспектом лекцій;
- самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою власного конспекту, плану;
- проведення експериментів, їх аналіз та висновки;
- розв'язок задач (розрахункових, графічних, якісних, практичних, логічних міркувань);
- виконання письмових завдань і робіт, в т.ч. творчих (презентацій, повідомлень, виступів, доповідей на актуальні та дискусійні теми, письмових відповідей на проблемні питання);
- виконання індивідуальних завдань (аналітична, дослідницька робота, моделювання ситуації тощо);
- підготовка до лекційних, лабораторних занять (допуск до лабораторної роботи за тестовими завданнями);
- робота з додатковою (науковими статтями, матеріалом з мережі Internet тощо) та довідковою літературою, таблицями тощо;
- участь у наукових конференціях, круглих столах, дискусіях, бесідах;
- робота над вирішенням проблемних ситуацій;
- розгадування та створення кросвордів, блок-схем у рамках заняття;
- самостійна робота студентів в мережі Інтернет (пошук і обробка інформації) та інші види завдань і занять.

Виходячи з різноманітності видів самостійної роботи, використовую такі ***форми***:

- аудиторні (лекції та лабораторні заняття) під керівництвом викладача;
- позааудиторна самостійна робота студентів над запропонованими викладачем завданнями (колективна чи індивідуальна);
- індивідуальна робота студентів під керівництвом викладача;
- індивідуальні та групові консультації.

Моє завдання, як викладача, полягає в тому, щоб відібрати з різних форм і методів найбільш результативні в кожній конкретній педагогічній ситуації, щоб

створити умови високої активності, самостійності і відповідальності студентів в аудиторії.

Досвід показує, що активізація самостійної пізнавальної діяльності студента, неможлива без мотивів самоствердження, спілкування професійного, навчально-пізнавального, результативного (оцінка). Для цього на заняттях використовую професійну спрямованість матеріалу, демонстраційний експеримент, акцентую увагу на складних для засвоєння питаннях, використовую інформацію новітніх досягнень науки і техніки, елементи проблемного викладення.

Для активізації самостійної роботи над лекційним курсом і отриманням практичних умінь розрахунку електричних кіл був створений і апробований збірник задач, який є засобом організації самостійної роботи, допомагає планувати, організовувати і контролювати СРС. Він охоплює усі теми програми, до нього увійшли розрахункові, графічні та якісні задачі, подані приклади їх розв'язку, наведені теоретичні відомості.

На лекційних заняттях обов'язково відводжу час на самостійний розв'язок задач на закріплення матеріалу, або якісних задач на підтвердження виведених законів та формул.

Для проведення занять необхідно мати велику кількість завдань і задач для самостійного розв'язку, причому ці завдання можуть бути диференційованими за ступенем складності (тут в нагоді стане збірник задач).

У залежності від тем дисципліни можна скористатись двома шляхами:

1. Давати певну визначену кількість задач для самостійного рішення, рівних за складністю, а оцінку ставить за кількість розв'язаних за певний час задач.
2. Видавати завдання із задачами різної складності і оцінку ставити за складність розв'язаної задачі.

За результатами самостійного розв'язку задач необхідно виставляти з кожного заняття оцінку.

Оцінка попередньої підготовки студента до заняття може відбуватися шляхом експрес-тестування (тестові завдання закритої форми) протягом 5, максимум - 10 хвилин. Таким чином, при інтенсивній роботі можна на кожному занятті кожному студенту поставити принаймні дві оцінки.

За матеріалами збірки за розділом, темою доцільно видавати студенту домашнє завдання (індивідуальне) та на останньому занятті за розділом підвести підсумки його вивчення (наприклад, провести контрольну роботу), обговорити результат, видати додаткові завдання тим студентам, які хочуть підвищити оцінку. Результати виконаних завдань підвищують оцінку вже в кінці семестру. Тобто враховуються всі додаткові види робіт (рейтингове оцінювання).

При виконанні завдань студенти можуть виконувати СРС як індивідуально, так і малими групами (творчими бригадами), кожна з яких розробляє свій проєкт (задачу). Виконаний проєкт (вирішення проблемної задачі) потім рецензується іншою бригадою за круговою системою. Публічне обговорення та захист свого варіанту підвищує роль СРС і підсилює бажання до її якісного виконання. Дана система організації занять дозволяє вводити в задачі науково-дослідницькі елементи, спрощувати або ускладнювати завдання.

Активність роботи студентів на звичайних заняттях підсилюю використанням нової форми СРС, суть якої полягає в тому, що на кожну задачу студент отримує своє індивідуальне завдання (варіант), при цьому умова задачі для всіх студентів однакова, а вихідні дані різні (такі задачі можна використати і для домашніх потемних завдань). Перед початком виконання задачі викладач може не давати пояснень вони є в прикладах розв'язку задач у збірнику .

Виконання СРС на заняттях з перевіркою результатів викладачем привчає студентів грамотно і правильно виконувати технічні розрахунки, користуватися обчислювальними засобами і довідниковими даними.

Матеріал, що вивчається засвоюється більш глибоко, у студентів змінюється відношення до лекцій, так як без розуміння теорії, без гарного конспекту важко розраховувати на успіх у розв'язку задач.

Інша форма СРС на заняттях може полягати в самостійному вивченні принципіальних електричних схем, приладів та пристроїв, які викладач надає студентам разом з контрольними питаннями, на які він повинен відповісти протягом заняття.

Виконання лабораторних робіт, як і інші види навчальної діяльності, має багато можливостей використання активних методів навчання і організації СРС на основі індивідуального (групового) підходу.

Кожна лабораторна робота повинна включати глибоке самостійне повторення теоретичного матеріалу, вивчення методик проведення і планування експерименту, засвоєння вимірювальних засобів, обробку і інтерпретацію експериментальних даних. Для перевірки теоретичних положень пропоную проводити експрес-опитування в тестовій формі згідно розробленого збірника тестових завдань для самоперевірки з використанням комп'ютерних технологій (програм).

Результативність самостійної роботи студентів багато в чому визначається наявністю активних методів її контролю та самоконтролю.

Вельми корисним, на мій погляд, може бути тестовий контроль (збірник тестів) знань і умінь студентів, який проводиться спочатку заняття для актуалізації знань попереднього матеріалу або для закріплення вивченого матеріалу, узагальнюючи і систематизуючи. Кількісна та якісна складова тестів збірника дає можливість використання їх у навчальному процесі за допомогою автоматизованих навчальних та навчально-контролюючих систем,

Висновки. Використання різних форм і методів самостійної роботи на заняттях допомагає студенту найбільш ефективно організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, раціонально планувати і здійснювати її, а також забезпечувати формування загальних умінь і навичок самостійної діяльності, підвищує якісну складову навчання.

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" №2984-III, зі змінами від 19 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до журналу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>.
2. Козаков В.А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема / В.А. Козаков. - К. : НМК ВО, 1990. - 62 с.
3. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / [ред. С.У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко]. - К. : Вища школа, 2003. - 323 с.

О.В. ПОГРІБНЯК,

аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА (ІОАННА) МАКСИМОВИЧА (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ІЛІОТРОПІОН»)

У «Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» наголошується: «Стан соціально-економічного, суспільно-політичного та духовно-культурного розвитку населення на межі ХХ і ХХІ століть зумовлює необхідність підвищення рівня освіченості громадян на основі надбань вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки, передового досвіду, організації виховної роботи серед населення відповідно до сучасних потреб суспільства. Недостатність нормативно-правової бази і науково-методичних розроблень призвели до послаблення виховної роботи, що зумовило дезорієнтацію певної частини населення стосовно моральних і життєвих цінностей» [5]. У зв'язку з цим, вагомим фактором розвитку головних сфер суспільного життя сучасна педагогічна наука вважає саме моральне виховання особистості.

У сучасних підручниках і навчальних та навчально-методичних посібниках для студентів вищих навчальних закладів знаходимо такі пояснення дефініції «*моральне виховання*»: 1) «цілеспрямований процес організації різноманітної діяльності учнів та їхнього спілкування, спрямований на оволодіння школярами моральною культурою, яка базується на кращих досягненнях українського народу і визначає ставлення дітей до навколишнього світу» [7, с. 221]; 2) «виховна діяльність сім'ї, школи з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки» [1, с. 115]; 3) «виховання, що передбачає оволодіння нормами і правилами моральної поведінки, формування почуттів та переконань, умінь та навичок» [3, с. 399] тощо. Отже, ключовими завданнями морального виховання є формування моральної свідомості, прищеплення міцних моральних почуттів і переконань, виховання основ моральної культури та розвиток моральної поведінки у соціумі.

До проблеми морального виховання зверталися прогресивні представники філософської та педагогічної думки в усі часи (Сократ, Аристотель, М.-Ф. Квінтиліан, Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Г. С. Сковорода, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, І. Д. Бех та ін.). Про-

те досі лишається поза увагою широкої науково-педагогічної громадськості постать відомого українського мислителя початку XVIII століття — Івана (Іоанна) Максимовича (1651—1715 рр.) і, зокрема, його погляди на проблему морального виховання особистості.

Народився майбутній педагог у шляхетній православній родині Максима та Єфросинії Васильківських 10 грудня 1651 року. Відомо, що батько, Максим Васильківський, належав до козацької старшини, а мати Єфросинія Васильківська мала шляхетне походження й була побожною жінкою [4].

Освіту Іван почав здобувати вдома, імовірно, що навчання продовжилося в одній із місцевих парафіяльних шкіл, яких у Ніжині того часу було кілька. Прагнення здобувати нові знання привело І. Максимовича до Києво-Могилянської колегії, у якій майбутній педагог досконало вивчав латинську й церковнослов'янську мови, у класах риторики розвивав здібності до віршування й опановував мистецтво красномовства. Обдарованого хлопця помітили у Колегії й по закінченні навчання залишили на викладацькій посаді — спочатку викладачем латинської мови, згодом він читав поетику та риторику.

Церковна служба Івана Максимовича розпочалася у 1676 р., коли з рук свого духовного наставника, архімандрита Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври Інокентія Гізеля він приймає чернечий постриг на ім'я Іоанн — на честь свого небесного заступника Св. Іоанна Златоустого. Під час перебування в Києво-Печерській Лаврі, яка в ті часи славилася подвижництвом та благочестям чернечого життя, яскраво проявилися здібності молодого ченця. Невдовзі блюститель Київської митрополії архієпископ Лазар Баранович рукополагає його ієродияконом, потім — ієромонахом і призначає економом монастиря. Упродовж 1685—1690 рр. Іоанн Максимович був офіційним «казнодієм Печерським», тобто Лаврським проповідником. У 1695 р. Св. Феодосій Углицький запропонував йому стати архімандритом Єлецького монастиря. Максимович, який був в добрих стосунках зі святителем Феодосієм ще з часів перебування у Києві, охоче погодився взяти на себе цей нелегкий послух. Після смерті Св. Феодосія постало питання про призначення на його місце нового архієпископа. 10 січня 1697 р., за поданням гетьмана Івана Мазепи, Московський патріарх Адріан рукоположив архімандрита Іоанна в архієрейський сан. Хіротонія відбулася у московському Свято-Успенському соборі [4]. Іоанн Максимович керував Чернігівською єпархією упродовж 14 років.

У 1700 р. за безпосередньої підтримки і фінансового сприяння гетьмана І. Мазепи І. Максимович реорганізував «латинські школи» Л. Барановича в Чернігівський колегіум при кафедральному Борисоглібському монастирі: «був збудований навчальний корпус з класами, дзвіницею, трапезною, службами, папірнею для друкарні» [2, с. 41]. Вчитися у цьому закладі могли діти всіх станів — духовенства, дворян, козацької старшини, міщан, простих козаків, навіть селян. Заснування та особиста опіка новоствореним навчальним закладом стали справою надзвичайної ваги у житті педагога.

1711 року І. Максимович змушений залишити рідну землю. Згідно указу царя Петра I його висвячено на митрополита Сибірського і Тобольського. Од-

разу по прибутті на нове місце, мислитель розпочав активну просвітницьку й місіонерську діяльність серед нехристиянських народів Сибіру. Він ревно намагався перенести на сибірський ґрунт українські церковні звичаї, українську культуру, опікувався нужденними, дбав про освіту й підвищення моральності духовенства. За його ініціативи було організовано першу православну духовну місію у Пекіні.

Однак перебування далеко від України мало негативний вплив на здоров'я І. Максимовича і 10 червня 1715 року він відійшов у вічність. У 1916 році Іоанн канонізований як святий.

Іоанн Максимович відомий і як літературний діяч. Його поетичні твори, що мають дидактичний, морально-повчальний характер, неодноразово перевидавалися і користувалися великою популярністю. О. Кислашко зауважує, що вони «містять багато моральних сентенцій і виховних вимог; релігійні та моральні мотиви пов'язуються із загальнолюдськими поглядами та нормами поведінки особи в суспільстві. Просвітитель закликав виховувати в молоді чистоту думок, бажання робити добрі справи, повагу до батьків, слухняність, милосердя, стриманість» [2, с. 39].

Найвідомішим із створених І. Максимовичем літературних творів став «Іліотропіон»[8] — переклад роботи німецького католицького богослова, учителя риторики Мюнхенської семінарії ордена єзуїтів Єремії Дрекслея (1581—1638) «*Heliotropium, seu conformatio humanae voluntatis cum divina*» («Илиотропион или Сообразование человеческой воли с Божественной»), виданого в 1627 р. у Мюнхені. Як зауважує Олександр Гумеров, «Святитель Іоанн (Максимович) використовував для свого перекладу оригінальний латинський текст, дещо переробивши його і адаптувавши для православного читача» [8, с. 4].

«Іліотропіон» є повчальним богословським трактатом, присвяченим складній проблемі узгодження Божественної і людської волі. Автор пропонує читачеві сім «заповідей», дотримуючись яких, він може пізнати волю Божу: 1) потрібно заперечувати все, що відволікає людину від Бога, проти Його волі; 2) оскільки воля Божа роз'яснюється людині законом Божим і церковними настановами, при кожному сумніві вона повинна намагатися розібратися, чого вимагає від неї закон Божий; 3) необхідно дякувати Богові за все; 4) для вирішення своїх непорозумінь людина повинна звертатися до тих, хто «живе істинно похристиянськи» — духівника, пастиря; з мирян — до батьків, наставників, вихователів; 5) якщо місце та час не дозволяють просити поради, людина повинна постаратися сама розібратися, що необхідніше Богові; 6 і 7) необхідне молитовне звернення до Бога [8]. Поряд із цим І. Максимович наголошував на ефективності виховного процесу у розвитку високоморальної особистості, підкреслював значущість вроджених даних та індивідуальних особливостей учнів.

Варто зауважити на тому, що моральна культура і моральна поведінка характеризують особистість повною мірою лише тоді, коли їй притаманні оволодіння основами самовиховання та самоконтролю і свідоме заперечення усіляких проявів беззаконня і самочинства: *«Воля человеческая во всем мире не найдет лютейшей для себя пагубы, кроме самой себя... Величайшее зло для*

человека есть его своеволие», — пише І. Максимович [8, с. 623]. Також у «Іліотропіоні...» просвітник акцентував увагу на винятковому, домінувальному значенні добра у житті людини «...ибо одна добродетель доставляет радость постоянную, вечную, безбедную» [8, с. 257], адже тільки добро рятує від будь-яких негараздів та непорозумінь і саме добро допомагає у розв'язанні подекуди надскладних життєвих ситуацій. Спокій і моральна висота розуму, на думку І. Максимовича, полягають у тому, що «добрый человек, преданный во всем воле Божией, находясь и в несчастье никогда не жалуется и не воздыхает, встречающиеся невзгоды презирает и все недоброе исправляет и покрывает добрым советом и обращает таким способом в доброе» [8, с. 258].

Отже, проведений аналіз літературного твору «Іліотропіон» Іоанна Максимовича показує, що ми з упевненістю можемо називати цей твір науково-педагогічним. У ньому автор ревно відстоював ідеї морального виховання, відображав свої погляди на формування морально здорової особистості, якій повною мірою притаманні моральна культура та свідомість і яка врешті оволодіє нормами і правилами моральної поведінки. Як бачимо, ідеї морального виховання особистості, висвітлені у «Іліотропіоні» І. Максимовича ще на початку XVIII століття, не втрачають своєї актуальності і на сучасному етапі розвитку українського соціуму.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. — 4-те вид., стереотип. — К. : Академвидав, 2012. — 616 с. — (Серія «Альма-матер»).
2. Кислашко О. Д. Туптало, І. Максимович та Є. Прокопович про духовно-моральне виховання / Олександр Кислашко // Українська література в загальноосвітній школі. — 2010. — № 12. — С. 38–40.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка : Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. — К. : Знання-Прес, 2003. — 418 с. (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
4. Морозов О. Святитель народився в Ніжині : життя та діяльність митрополита Іоанна Максимовича, Святителя Тобольського [Електронний ресурс] / О. Морозов. — Режим доступу: <http://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23>. — Назва з екрана.
5. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-p/print1452846092974549>. — Назва з екрана.
6. Павленко С. Духовні побратими Івана Мазепи / Сергій Павленко // Пам'ять століть. — 2001. — № 6 — С. 34–56.
7. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії : Навчально-методичний посібник : У 2 ч. / За ред. А. М. Бойко. — Ч. 2. — К. : ВІПОЛ; Полтава : АСМІ, 2004. — 504 с.
8. Святитель Иоанн Тобольский. Илиотропион / Предисл. и прим. свящ. Александра Гумерова. — М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2008. — 656 с. — (Духовная сокровищница).

Т.В. РАМУСЬ,

старший вчитель Глухівської загальноосвітньої школи І—ІІІ ступенів №6,
Глухівської міської ради, Сумської області

В.О. КОНОПЛЯ,

асистент кафедри фізико-математичної освіти та інформатика Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИКИ ЯК ШЛЯХ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні згідно з державною національною програмою «Освіта» є формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я. Розв'язання цього завдання передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту і підходів навчально-виховного процесу, спрямованого саме на розвиток особистості учнів. Однак, цьому процесові поки що бракує цілеспрямованості та науково-методичного забезпечення. Тому проблема «особистісної» перебудови навчально-виховного процесу розвивається спонтанно, повільно, неефективно.

У зв'язку з цим педагоги і психологи все помітніше усвідомлюють гостру потребу у створенні та реалізації особистісного підходу до учня як одного з принципів організації навчально-виховної роботи, що обґрунтовується сучасною психологією і педагогікою. Такий підхід має сприяти більш цілеспрямованому, гармонійному розвитку особистості школяра як громадянина і творчого, професійно діючого працівника [1].

Мабуть кожен із нас, педагогів, замислювався над тим: «Чи цікаво дітям на уроці? Чи люблять вони вчитися?» На ці питання не можна відповісти однозначно. Інколи діти ідуть на урок із задоволенням, а іноді без нього. Як зацікавити дітей? Як привернути їх увагу до свого предмету? Як донести матеріал до їхньої свідомості яскраво і красиво, щоб його запам'ятали надовго?

Ми — педагоги, тому розуміємо, що до школи приходять не просто учні, а особистості зі своїм світом почуттів і переживань. Тому під час проведення уроків необхідно враховувати ці особливості і використовувати такі прийоми, в яких учень виявляє себе особистістю та відчуває індивідуальну увагу з боку вчителя.

Навчити мислити, розмірковувати над умовами задач та вправ, шукати шляхи їх розв'язування, вибирати серед них найоптимальніші — це для вчителя є основним завданням. З цією метою на кожному уроці треба намагатися, щоб навчання сприяло розвитку мислення учнів, розвивало їх творчі здібності, щоб учні уміли порівнювати факти, робити висновки, самостійно знаходили розв'язання нестандартних задач; підвищувало їх обчислювальну культуру.

Роботу доречно розпочинати з планування: календарного, тематичного, щоденних поурочних планів та з урахування особливостей учнів. Практика показує, що правильно зроблене планування дає змогу використати раціонально кожную хвилину уроку та стимулює учнів до праці. Елементи особистісного підходу при викладанні математики доречно впроваджувати з перших кроків роботи з

класом. Вже в 5-их класах на уроці і вдома учням бажано виконувати диференційовані завдання, що дає можливість дітям розуміти предмет по мірі своїх можливостей. Завдання різного рівня складності підбирати так, щоб не травмувати морально тих дітей, які не зможуть розв'язати ті чи інші завдання. Пам'ятати про те, що математика багатьом учням дається нелегко. Для них вивчення математики без достатньої мотивації, перетворюється на муку. Отже, це і є одна з найважливіших причин відставання учнів у навчанні. Цю проблему можна усунути, якщо своєчасно сформувати дієві мотиви для навчання, в цьому і полягає основне завдання вчителя.

Мотивація — це комплекс усіх спонукань до знань, допитливості, пізнавальної потреби, навчальної діяльності, зацікавленості до наукового пізнання та пошуку істини. Мотивація тісно пов'язана з темою уроку, вона психологічно готує учнів до її сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних проблем. Як правило, матеріал, вербалізований (словесно оформлений) учнями під час мотивації, наприкінці підсумовується і стає «місточком» для повідомлення теми уроку [2]. Щоб формувалася позитивна мотивація під час проведення уроку з учнями доречно обговорювати такі питання: навіщо слід вивчати цю тему, що дає її вивчення, навіщо потрібно знати цей чи інший матеріал.

Ми рекомендуємо використовувати такі способи і методи стимулювання інтересу й мотивації в учнів до математики: створення проблемної ситуації, використання евристичної бесіди, проведення пізнавальних ігор, створення ситуацій вільного вибору учнями навчального завдання, створення ситуації захопленості, успіху, використання практичних задач, формування обов'язку і відповідальності у навчанні, використання історичного матеріалу, комп'ютерів.

Так, наприклад, вивчаючи з учнями тему «Множення звичайних дробів та мішаних чисел» у 6-му класі, доречно розпочати вивчення матеріалу із задачі про необхідність обчислити площу ділянки, яка має форму прямокутника зі сторонами: 1) 15 м і 8 м; 2) 15,2 м і 10 м; 3) $\frac{3}{10}$ км і $\frac{43}{100}$ км; 4) $12\frac{1}{5}$ м і $2\frac{1}{2}$ м.

Учні не можуть розв'язати 3 і 4 завдання, тому виникає необхідність ввести означення множення звичайних дробів та мішаних чисел.

А при введенні поняття синуса, косинуса, тангенса, котангенса у 8-му класі з геометрії доцільно розглянути такі задачі:

1) Знайти гіпотенузу прямокутного трикутника, якщо катети дорівнюють:

А) 6 см і 8 см;

Б) $\sqrt{3}$ см і $\sqrt{13}$ см;

2) Знайти катет прямокутного трикутника, якщо гіпотенуза і другий катет дорівнюють:

А) 5 см і 4 см;

Б) 12 см і $\sqrt{44}$ см.

3) Визначити невідомі сторони прямокутного трикутника ABC ($\angle C = 90^\circ$), якщо:

А) $AB = c$, $\angle A = \alpha$;

Б) $AC = b$, $\angle B = \beta$.

Отже, останню задачу учні не можуть розв'язати і виникає потреба ввести нові для учнів поняття, щоб розв'язати цю задачу.

Пошук відповідей на поставлені питання розвивають в учнів логічне мислення, винахідливість, кмітливість, увагу.

Під час проведення уроку радимо залучати учнів до планування наступної діяльності через попередню роботу, вправи на випередження, повідомлення, творчі завдання, тести, математичні диктанти, дослідницькі роботи, презентації, тощо.

Значну частину уроку бажано приділяти самостійній роботі. Її проведення спрямоване на закріплення необхідних знань, умінь, навичок, виховує самоконтроль, активізує мислення учнів. Завдання для самостійної роботи доцільно підбирати такі, щоб учні могли їх виконати, а потім порівняти свої відповіді з результатами записаними раніше на дошці або перевірити за допомогою комп'ютера. Інколи до завдань можна пропонувати перелік відповідей для самоконтролю, але вони повинні бути записані непослідовно, а кожна відповідь кодуватися. Код обирати буквенний, тоді учні у результаті правильного розв'язання отримують певне слово чи фразу. Це дає змогу швидко визначити якість виконання роботи і оцінити її.

Так, наприклад, у 6-му класі при перевірці навичок множення звичайних дробів рекомендуємо провести таку самостійну роботу:

I варіант	II варіант
I. Обчислити:	
1) $\frac{2}{5} \cdot \frac{3}{8} =$ Б) $\frac{3}{10}$; 3) $\frac{3}{20}$; М) $\frac{3}{7}$; Н) $\frac{5}{13}$. 2) $\frac{37}{88} \cdot \frac{24}{37} =$ А) $\frac{8}{37}$; Б) $\frac{8}{11}$; Н) $\frac{3}{11}$; В) $\frac{5}{11}$. 3) $72 \cdot \frac{9}{56} =$ Б) $11\frac{3}{7}$; А) $11\frac{4}{7}$; С) $12\frac{1}{8}$; Д) 13,4. 4) $1,5 \cdot 3\frac{1}{3} =$ А) 3; Б) 6; Н) 5; М) 4.	1) $\frac{7}{10} \cdot \frac{1}{49} =$ Б) $\frac{5}{49}$; С) $\frac{4}{49}$; Н) $\frac{1}{70}$; Д) $\frac{2}{25}$. 2) $\frac{56}{69} \cdot \frac{69}{77} =$ А) $\frac{8}{11}$; В) $\frac{7}{11}$; С) $\frac{5}{11}$; К) $\frac{1}{7}$. 3) $\frac{8}{63} \cdot 56 =$ А) $9\frac{5}{9}$; Б) 8,8; Ш) $7\frac{1}{9}$; М) 7,2. 4) $1\frac{5}{7} \cdot 6,125 =$ А) 11,3; Б) $10\frac{1}{8}$; С) 10,5; М) 10,7.

II. Обчислити зручним способом:	
1) $\frac{2}{17} \cdot 1\frac{2}{5} \cdot 8\frac{1}{2} =$ A) $2\frac{1}{3}$; Б) 5,2; Н) $1\frac{2}{5}$; М) $2\frac{1}{12}$. 2) $5\frac{2}{3} \cdot 2\frac{1}{7} - 2\frac{1}{6} \cdot 2\frac{1}{7} =$ A) 5,5; Б) $4\frac{1}{7}$; Я) 7,5; М) 7,25.	1) $\frac{3}{25} \cdot 5\frac{2}{3} \cdot 8\frac{1}{3} =$ A) 5,6; К) $5\frac{2}{3}$; М) 6,3; Б) 6. 2) $3\frac{2}{7} \cdot 2\frac{4}{9} + 1\frac{3}{14} \cdot 2\frac{4}{9} =$ A) 11; Б) 12; С) 13; Я) 6.
III. Розв'язати задачу:	
Автомобіль проїхав 480 км, з них $\frac{5}{8}$ ґрунтовою дорогою, а решта по шосе. Скільки кілометрів проїхав автомобіль по шосе? A) 150км; С) 500км; Ц) 180км; М) 300км.	Дві бригади трактористів зорали 630 га землі, причому перша бригада виконала 30% роботи. Скільки гектарів землі зорала друга бригада? A) 320га; Б) 400га; Р) 441га; С) 189га.
IV. Знайти таке значення a , щоб числа були взаємно обернені:	
$\frac{a}{4}$ і $\frac{2}{5}$ A) $a=5$; Е) $a=10$; В) $a=15$; С) $a=2$.	$\frac{3}{8}$ і $\frac{a}{6}$ A) $a=3$; Б) $a=16$; Р) $a=4$; Д) $a=2$.

Відповіді:

I варіант

З	Н	А	Н	Н	Я	—	Ц	Е
---	---	---	---	---	---	---	---	---

II варіант

Н	А	Ш	С	К	А	Р	Б
---	---	---	---	---	---	---	---

Такий спосіб проведення самостійних робіт в 5-6-их класах є дуже ефективним і активізує роботу учнів, підвищує їх інтерес до навчальної діяльності, стимулює пізнавальну функцію. Все це в результаті забезпечує якісне закріплення практичних навичок. В ході навчального процесу рекомендуємо використовувати наступні види самостійної роботи: робота з книгою, з довідниками, практичне застосування вивченого матеріалу, задачі на кмітливість, робота з моделями на уроках геометрії. Велику увагу радимо приділяти усній лічбі, проводжу її так, щоб учні сприймали це як цікаву гру. Момент гри на уроці робить процес навчання більш різноманітним, яскравим, полегшує подолання труднощів при засвоєнні нового матеріалу.

Для зацікавлення учнів математикою і розвитку їхнього критичного мислення доцільно застосовувати такі інтерактивні методи як робота в парах або в групах. Найчастіше цей вид діяльності використовують під час застосування набутих знань.

У 5-6 класах діти на уроках люблять зустрічатися з казковими героями, самі складають казки, творчі задачі, кросворди, ребуси, вірші. Ці завдання виховують навички дослідницької діяльності, вони ефективні щодо висвітлення практичної і прикладної спрямованості матеріалу.

Належну увагу необхідно приділяти історичному минулому математики, знайомити учнів з історією розвитку окремих розділів математики, історією виникнення математичних понять і біографіями вчених математиків. Ця інформація розширює кругозір учнів, підвищує їх загальну культуру, поглиблює розуміння матеріалу, що вивчається та дає можливість краще зрозуміти роль математики у сучасному суспільстві.

Найцікавішим у навчанні для учнів на сьогодні є робота за комп'ютером. Так під час вивчення будь-якої теми доцільно створювати презентації. Для учнів 7-11 класів радимо такі теми для створення презентацій: «Квадратний корінь із добутку», «Квадратні рівняння», «Тригонометричні функції», «Дії з раціональними числами» та інші.

Під час проведення уроків-лекцій та семінарів доцільно використовувати презентації, що дають можливість звернути увагу учнів на найважливіший матеріал та підвищує рівень його засвоєння.

Презентації — досить ефективний засіб для розв'язування усних вправ на уроках математики. Застосування такого виду діяльності на уроках геометрії у старших класах дає змогу показати зразки розв'язання деяких задач, організувати усне розв'язання задач за готовим малюнком при вивченні певного матеріалу.

Рекомендуємо також використовувати нетрадиційні форми уроків: уроки-практикуми, уроки-лекції, уроки-семінари, уроки-КВК, уроки-змагання та інші. Нестандартні, нетрадиційні уроки активізують діяльність учнів, зацікавлюють їх, розвивають здібності і нахили, самостійність у діях і мисленні, сприяють розвитку творчості, проявленню індивідуальності. Застосування інтерактивного навчання дозволяє підвищити ефективність засвоєння матеріалу, оскільки впливає не тільки на свідомість учня, але й на його почуття і волю.

Для отримання об'єктивної інформації про рівень навчальних досягнень доцільно використовувати тестові технології. Комп'ютерне тестування дозволяє виявити і на основі результатів проілюструвати слабкі і сильні сторони навчання, зробити висновки для подальшого удосконалення навчально-виховного процесу.

Важливу роль в активізації пізнавальної діяльності учнів відіграють «тижні математики», залучення учнів до участі в шкільних, міських олімпіадах, у міжнародній грі «Кенгуру».

Сучасні інформаційні технології суттєво впливають на ефективність проведення уроків математики, надають можливість удосконалювати рівень сформованості знань та вмінь, активізувати пізнавальну діяльність учнів, поглиблювати знання. Ці технології сприяють інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку дитини, роблять навчально-виховний процес більш цікавим, захоплюючим.

Література

1. Негода С. Особистісний підхід у педагогіці: історія виникнення. [Електронний ресурс] — режим доступу: http://terra0432.blogspot.com/2015/04/blog-post_32.html.
2. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко — Київ: «А.С.К.», 2005.
3. Давід Д. О. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках математики / Д. О. Давід // Математика. - 2006. — №45 (грудень) — С. 1-6.
4. Слєпкань З. І. Методика навчання математики / Слєпкань З. І. - Київ: Зодіак — ЕКО, 2000.

Т.О. РЕБРИК,

учитель біології Комунального закладу «Полтавська спеціалізована школа І—ІІІ ступенів № 3 Полтавської міської ради Полтавської області», спеціаліст вищої категорії,
учитель-методист

НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

*Посередній учитель викладає.
Хороший вчитель пояснює.
Видатний вчитель показує.
Великий учитель надихає.
Вільям Уорд*

Кожний період розвитку суспільства має свої соціальні цілі. Перехід у нове тисячоліття і реформування школи вимагає змін у теорії і практиці навчання. Актуальними питаннями шкільної освіти і, зокрема, природознавчої є розвиток особистості учня, його творчого потенціалу, активності у пізнанні, практичного спрямування теоретичних знань. Тому постає питання впровадження таких форм, методів, прийомів і засобів, які б інтенсифікували навчальний процес, максимально активізували самостійну пізнавальну діяльність учнів. Серед таких форм і методів знаходять своє місце і нестандартні уроки природознавства.

Актуальність дослідження полягає в тому, що за широкого впровадження нестандартних форм і методів на уроках природознавства стануть можливими:

- створення комфортного середовища для навчання;
- підвищення ефективності засвоєних знань завдяки мотивації та активізації сприйняття;
- орієнтація на практичну діяльність;
- систематизація знань;
- індивідуалізація навчання, а в цілому розвиток творчого потенціалу учня і формування стійкого пізнавального інтересу до природознавства.

Предмет природознавство має на меті теоретичну і практичну направленість в ознайомленні учнів з природою, формування у них компетенції в галузі екологічного виховання. Основне із завдання природознавства - формування в учнів широкої картини світу, яка поступово поглиблюється.

Не секрет, недостатня матеріальна база шкіл утруднює роботу вчителів. Але вчитель завжди у пошуку нових форм і способів викладання свого предмета. На мою думку, навчальний матеріал необхідно подавати не в описовій формі, а в проблемно-пошуковій. Завдання вчителя: вчити учнів учитися. Цьому сприяють нестандартні підходи у викладанні.

Нестандартні підходи у викладанні природознавства здійснюються через проведення так званих нестандартних уроків (структура уроків нетрадиційна), організацію нестандартних завдань чи запитань, нетрадиційних форм повторення, закріплення чи перевірки виучуваного матеріалу.

Система освіти в Україні на сучасному етапі розвитку зазнає суттєвих змін. Унаслідок цього перед педагогічною наукою постають важливі питання, суть яких зводиться до того, які філософсько-світоглядні ідеї потрібно взяти за основу загальнотеоретичних засад розбудови національної школи, як трансформувати ці ідеї щодо специфіки України і в який спосіб впровадити їх в усі галузі педагогічної діяльності? З утворенням незалежної Української держави стратегічним завданням реформування освіти стало, як зазначається в Державній програмі «Національна стратегія розвитку освіти в Україні в 2012 — 2021 рр», відродження й розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої творчої особистості, зміцнення її фізичного і морального здоров'я. Розвиток дитини є основною складовою її виховання. Кожна дитина індивідуальна, талановита та особлива. Важливо лише створити передумови та надати їй можливість проявити свої природні задатки. Сприяти їх розвитку та вдосконаленню.

Вдосконалення особистості відбувається на основі набуття практичного досвіду. Важливою складовою є розвиток навичок інтеграції та взаємодії із зовнішнім середовищем, познайомити учнів з природознавством, його важливою роллю в повсякденному житті, сприяти усвідомленню ними найбільш важливих понять і термінів цієї науки. Виробити в учнів уміння використовувати набуті знання, оцінювати і регулювати свої взаємини з довкіллям, здійснювати вибір моделі поведінки у повсякденних життєвих ситуаціях, застосовувати критичне мислення, аналіз, синтез, оцінку, рефлексію, уміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми, сформувати навички поведінки. Виховуючи особистість, велику увагу слід приділити вмінню дитини приймати самостійні рішення, комунікувати з однолітками, діяти в нестандартних ситуаціях, мислити креативно та швидко. Одним з методів розвитку та підготовки дитини є її участь у тренінгах. Під час тренінгів відбувається моделювання ситуацій, надаються знання та розвиваються навички дитини. Участь дитини у тренінгах дає змогу їй вільно почуватися в життєвих ситуаціях, бути впевненою, досягати успіхів у житті. Останні двадцять років ХХ століття та початок ХХІ виділяються тим, що практична наука з кожним роком усе ширше використовувала групові форми роботи, серед яких особливе місце займають тренінги. Вони є найбільш динамічними в розвитку методології й методів навчання. Своєю ефективністю, конфіденційністю, внутрішньою відкритістю, психологічною атмосферою, індивідуальною й

груповою рефлексією та іншими явищами тренінг приваблює всіх його учасників і зацікавлює тих, хто не брав у ньому участі.

У своїй педагогічній діяльності я застосовую наступні нестандартні уроки в контексті тренінгової діяльності вчителя та учнів:

- уроки-ділові ігри;
- уроки-дослід;
- уроки-змагання;
- уроки-КВК;
- уроки з груповими формами роботи;
- уроки-проект;
- уроки-творчі звіти;
- уроки-ігри;
- уроки-діалоги;
- уроки-рольові ігри;
- уроки-екскурсії.

Звичайно, нестандартні уроки, незвичні задумом, організацією, методикою проведення, більше подобаються школярам, ніж буденні навчальні заняття зі строгою структурою та встановленим режимом роботи. Тому практикувати такі уроки слід всім педагогам. Але перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи, вводити їх в систему недоцільно із-за великої втрати часу, відсутності серйозної пізнавальної праці, невисокої результативності. Нестандартні підходи можна застосовувати на різних етапах стандартних (традиційних) уроків, а саме: при сприйманні та усвідомленні виучуваного матеріалу, при актуалізації знань та вмінь учнів, при закріпленні тощо.

Нестандартні за змістом запитання, незвичний погляд на проблему створюють певну емоційну обстановку на уроці, активізують учнів, сприяють розвитку логічного мислення, бажання пізнати явище чи проблему не однобоко, а багатогранно.

Серед таких форм і методів є проведення уроків-тренінгів. Однак, ще досить мало їх використовують на уроках природознавства.

На практиці організація навчально-виховного процесу розглядає функції навчання дещо спрощено: набуття школярем знань, вмінь і навичок. Такий підхід зумовив звуження сфери мислення школяра. Внаслідок цього пам'ять і емпіричне мислення спрямовуються до репродуктивного відтворення засвоєних знань. За межами діяльності лишаються такі важливі сфери особистості, як: мотиви, потреби, інтереси, емоції, відносини, а також спілкування в колективі. У людині від природи закладено багато потенційних можливостей. Виявити їх, розвинути і виховати досить складно. По-перше, деякі з них проявляються лише у відповідній діяльності, тому їх не вдається помітити в умовах традиційного навчання. По-друге, програми навчання розраховані, як правило, на середнього за здібностями учня, а обдаровані діти та діти з посередніми здібностями не завжди можуть себе проявити. Тому, цілком зрозуміло, що виявлення і розви-

ток здібностей складна, але необхідна справа, яка потребує використання різних видів діяльності, у тому числі й тренінгової.

Проведення однотипних уроків з природознавства та інших предметів не викликає інтересу до навчання, творчого розвитку школяра, не збуджує емоції, не розвиває мислення. Це веде до того, що учень не розуміє, з якою метою і як він може використати та реалізувати знання з природознавства в майбутньому.

Література

1. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. // Початкова школа. 2007 - №7.
2. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи //Тема. - 2004. -№ 3/4. - С. 229-232;
3. Корягіна Н. В. Експериментальні дослідження з природознавства : Навчально-методичний посібник / Н.В.Корягіна. — Полтава : ПОІППО, 2012. — 84 с.
4. Освітні технології. Навчально-методичний посібник. За заг.ред. О.М. Пехоти. — К.: А.С.К. 2001. - 348 с.
5. Школа на шляху у XXI ст.: освіта та ідея рівності // Відродження, 1998. - № 2; с. 24-26.
6. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. — К.: Партнер, 2007

Л.В. СТОРЧЕУС,

вчитель вищої категорії Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 19

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ НАСТУПНОСТІ В СИСТЕМІ «ДОШКІЛЬНА — ПОЧАТКОВА ОСВІТА»

Трансформаційні процеси в соціальній сфері корегують вимоги до особистості зі сторони суспільства. Зокрема, громадські запити стосовно особистості змістилися від знань, умінь і навичок до особистісної компетентності у різних сферах буття. Тому, на сьогоднішній день, актуальним вважається пошук технологій, методів і засобів соціального виховання, які б забезпечували подолання недостатнього розвитку у сучасних дітей навиків соціальної взаємодії, вміння оцінювати сучасні мінливі соціальні ситуації і впевнено діяти спираючись на власні знання та відносини, що у кінцевому підсумку забезпечує розвиток соціальної компетентності, яка необхідна дитині для успішної адаптації в соціум.

Мета розвідки: висвітлити педагогічні технології формування соціальної компетентності дітей 6-7 років у системи «дошкільна — початкова освіта».

Об'єкт вивчення: процес соціального виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: технології формування соціальної компетентності у дітей в системі «дошкільна — початкова школа».

Історіографія проблеми. Аналіз навчально-наукової літератури демонструє, що соціальна компетентність як наукова категорія освіти розглядається в роботах Байер О. [1], Деркач В. [4], Климко Л. [6], Назаренко Г. [8], Савченко

О. [12] та інших. Так як зміст поняття «соціальна компетентність» по відношенню до дітей 6-7 років, на нашу думку, висвітлено недостатньо, хоча відповідне питання є базовим для соціалізації особистості, а відповідно — важливим, це спонукало автора статті звернути безпосередню увагу на новітні технології в організації процесу формування соціальної компетентності в системі «дошкільна — початкова освіта» та відповідно обумовило вибір теми дослідження.

Соціальна компетентність дітей — це інтегративна характеристика особистості, яка складається з системи знань та уявлень дитини про соціальну дійсність, ціннісне відношення до свого здоров'я, бажання самовдосконалюватися, емоційно-позитивне відношення до духовних і культурних цінностей суспільства, а також соціальних навиків і вмінь ефективної діяльності у відповідності з соціальними вимогами, що, в свою чергу, забезпечує успішність соціалізації дитини [8, с. 31].

Її структура складається з комплексу компонентів: когнітивного, емоційно ціннісного, поведінкового змісту та визначається такими підсистемами особистості як біологічна, духовна та соціальна [4, с. 19].

Дошкільний вік вважають таким періодом в житті людини, який створює найсприятливіші умови для формування в неї певних психологічних властивостей і видів поведінки, т. то тих базових якостей, які необхідні для розвитку соціальної компетентності дитини. У Державному стандарті дошкільної освіти України чітко визначено інваріантну складову змісту освіти та прописано належність відповідній частині освітньої лінії — «Дитина в соціумі» [14]. Отже, у вище згаданому документі в якості однієї з основаних характеристик розвитку дитини на дошкільному етапі зазначається саме соціальна компетентність. Також в ньому наголошено на ролі дошкільних освітніх закладів у створенні умов для того, щоб у дитини до 6—7-ми років сформувалася відповідна якість. Зрозуміло, що Новітні програми дошкільної освіти скореговані під вимоги Стандарту, у зв'язку з чим виокремлюють в якості основних орієнтирів розвитку дитини оволодіння соціальною компетентністю [11, с. 164], однак на сьогоднішній день відсутня єдина думка відносно мети і результатів соціального виховання дитини, адекватних її віку та в співвідношенні з соціальною компетентністю, як особистісною характеристикою та показником успішності соціалізації дитини.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження демонструють, що навіть на рівні загальноосвітньої школи є учні, які володіють достатньою широкою інформованістю у сфері соціальних явищ, навиками і прийомами організації ефективної взаємодії, але у них не відбувається трансформація отриманих знань та умінь у діяльності та взаємовідносинах [1, с. 47; 3, с. 92; 6, с.3; 8, с. 53; 10, с.41], себто зв'язок між рівнем знань і ціннісним відношенням до різних сторін соціальної дійсності відсутній.

Однією з ключових позицій сучасних дошкільних навчальних закладів у Державному стандарті дошкільної освіти України є забезпеченість наступністю між етапами соціального становлення дитини [14; 7, с. 65]. Ця обставина викликає науково-практичний інтерес педагогів до вивчення питання технологій

формування в дитини соціальної компетентності у контексті проблеми наступності.

Послідовне вирішення завдань щодо формування особистості дитини, її соціалізації передбачає в якості однієї з обов'язкових умов неперервність педагогічного процесу [5, с. 43]. Цей процес набуває особливого значення під час перехідного етапу, зокрема при переході дитини з дошкільного рівня освіти на початковий. Як демонструє сформована практика в здійсненні наступності, найбільш помітний розрив у процесі наступності спостерігається саме у вихованні старших дошкільнят і молодших школярів [2, с. 79], тому на сьогоднішній день багатьма науковцями і практиками здійснюється пошук умов для оптимального варіанту вирішення проблеми наступності. Найбільшу ефективність у її вирішенні, на нашу думку, здійснюють освітні заклади типу «дитячий садок — школа» [7, с. 108].

Технології формування соціальної компетентності у 6-7 річних дітей базуються на взаємодії принципів: природної та культурної узгодженості, пріоритетності соціального досвіду дитини, соціальної спільності та співробітництва, педагогічної взаємодії з сім'єю дитини [9, с. 214; 7, с. 68].

Технології формування соціальної компетентності у дітей 6-7 річного віку в системі «дошкільна — початкова освіта» включають у себе змістовне наповнення і реалізацію наступних етапів: адаптаційно-установчого, початково-діагностичного, планово-прогностичного, змістовно-технологічного, проміжно-діагностичного, змістовно-діяльнісного, підсумково-діагностичного. Всі вони забезпечують цілісний вплив на когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компонент соціальної компетентності дітей [12, с. 5].

У провідних дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах України активно застосовують інноваційні технології формування соціальної компетентності у дітей 6-7 років, які ґрунтуються на певному поєднанні педагогічних принципів із урахуванням наповнення етапів технологій змістом задач, форм і методів розвитку соціальної компетенції на підставі вимог наступності дошкільної та початкової ланки освіти [13, с. 46; 1, с. 93].

Отже, важливу роль у становленні дитини старшого дошкільного і молодшого шкільного віку як особистості, не останню роль відіграють педагогічні технології по формуванню соціальної компетентності. На сьогоднішній день в Україні діє багаторівнева педагогічна система, яка сприяє розвитку соціальної компетентності дитини і базується на технологіях, які постійно оновлюються і пропагуються провідними педагогами, забезпечуючи наступність на всіх ступенях освіти у цьому напрямку, у нашому випадку — «дошкільному — молодшому шкільному».

Література

1. Байер О. Соціалізація та досвід старших дошкільнят у освітньому просторі ДНЗ / О. Байер // Приоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2011/2012 н.р. — Запоріжжя : ЛПКС, 2011. — 169 с.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Кононко — 2-ге вид. — К. : Світич, 2008. — 211 с.
3. Богуш А, Варяниця Л. та ін. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. Богуш, Л. Варяниця та ін. — Луганськ, 2006. — 368 с.
4. Деркач В. Актуальні питання наступності / В. Деркач // Початкова школа - 2005 — № 10. — С. 18-23.
5. Долмаш Л. Реалізація принципів наступності й неперервності між дошкільною і початковою освітою / Л. Долмаш // Сучасна школа України. — 2009. — № 9. — С. 40-45.
6. Климко Л. Наступність у роботі загальноосвітніх закладів з навчання і розвитку дітей молодшого шкільного віку і старших дошкільників / Л. Климко // Початкова освіта — 2003. — № 33. — С. 3.
7. Методичний супровід впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» // Методичні рекомендації — Х. : ХОНМІБО-2009. — 208 с.
8. Назаренко Г. Шестирічна дитина в школі: Методичні рекомендації для вихователів дошкільних навчальних закладів; учителів початкових класів та батьків / Г. Назаренко. — Х. : ХОНМІБО. — 2003. — 167 с.
9. Печенко І. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві: компетентнісний підхід / І. Печенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. — 2008. — № 7(146) квіт. — С. 209-217.
10. Прищепа Т. Соціалізація дошкільників / Т. Прищепа // Психолог. — 2007. — № 31-32. — С. 31-46.
11. Рогальська І. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія / І. Рогальська. — К.: Міленіум, 2008. — 400 с.
12. Савченко О. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти / О. Савченко // Дошкільне виховання. — 2000. — № 11. — С. 4-5.
13. Уфімцева С. Наступність у навчально-виховному комплексі / С. Уфімцева // Початкова школа — 2005. — № 12. — С. 43-49.
14. Державному стандарті дошкільної освіти України [електронний режим] : <http://old.mon.gov.ua/>

Р.В. СУЩЕНКО,

доцент кафедри транспортних технологій, кандидат наук з державного управління,
Запорізький національний технічний університет

ФАКТОРИ ВПЛИВУ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Управлінська культура майбутнього інженера є інтегральною характеристикою, що передбачає певний рівень сформованості його сутнісних сил як суб'єкта життєдіяльності, активну діяльну позицію з внутрішньою духовною енергією на творче самовираження в професії, задоволення власних потреб в особистісно-професійному зростанні, в розширенні кар'єрних можливостей тощо.

У цій ситуації звернення до розуміння вищої освіти як соціально-культурного феномену пов'язане з поверненням освіти у простір культури, відповідним змістовим наповненням викладацької діяльності.

Тому основна увага викладача має концентруватись на методичному забезпеченні дієвості та дотримання сукупності можливостей ефективного педагогічного впливу на формування загальної та управлінської культури майбутніх інженерів у процесі навчання, зокрема, таких:

- цивілізовано-духовному аспекті формування управлінської культури майбутніх інженерів як запоруки досягнення професійного успіху;

- орієнтації на новітні світові тенденції розвитку професійної освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження сучасних технологій та науково-методичних досягнень;

- забезпеченні відповідності викладацької діяльності меті й завданням фахової підготовки майбутнього інженера до виявлення управлінської культури в умовах загрози особистісному статусу, перевищенні повноважень, інформаційних стресів, економічній нестабільності, перешкод творчій діяльності, потрапляння в стресові ситуації, виявлення співробітниками безвідповідальності, нереалістичних вимог, неритмічності в роботі, роботи в режимі «пожежної» команди, відсутності грамотної орієнтації в подоланні специфічних для залізничного транспорту професійних стресорів тощо;

- оновленні змісту навчального предмету;

- синергетично-форсайтному підході в прийнятті швидких управлінських рішень, створенні сприятливих умов для розвитку обдарованих студентів, гармонізації їх найважливіших очікувань, виходячи з їх інтересів і потреб;

- готовності до стимулювання професійно-управлінського зростання студентів;

- пробудженні прагнення студентів до лідерства в творчій професійній діяльності;

- ролі управлінської культури інженера в розвитку його професійно-творчого потенціалу, забезпеченні професіоналізму й просування по службі, кар'єрному зростанні, необхідності відповідальних управлінських рішень та швидкої зміни стратегії поведінки.

Варто зазначити, що навчально-методичних посібників, присвячених формуванню управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту, вкрай недостатньо.

Усе це вимагає від викладача створення на своїх заняттях інноваційного середовища, запровадження інноваційних форм роботи, власної самоорганізації, здійснення змін через постановку нових цілей, проектування іншої педагогічної діяльності та її результатів, зародження нових цінностей, переосмислення минулих особистісних установок крізь призму усвідомлення необхідності змін, визначення нових потреб і нових знань.

Відомо, що в професійній діяльності інженера залізничного транспорту більш успішними є ті інженери, у яких між підготовкою й професійною діяльністю існує відповідність, яка виражається в швидкій адаптації, готовності інженера до сприйняття нових ідей, здатності корегувати все нове особисто для себе. Все це відрізняє інженера, якому властива управлінська культура, сформована в умовах університету.

Виходячи з того, що вищий навчальний заклад — суспільно-державний організм, який розв’язує проблеми сучасної вищої інженерно-професійної підготовки, викладачу ВНЗ слід аналізувати свою викладацьку діяльність в контексті нових соціально-культурних завдань, нових підходів до самої вищої професійної освіти й нової відповідальності за її якість, об’єктивно оцінюючи реальне вузівське середовище як культурно-освітній простір, в якому конкретно здійснюється творення історично нового інженера для постійно оновлювального залізничного транспорту.

Функціонування будь-якої структурної одиниці ВНЗ, орієнтація тільки на вказані цілі, які об’єктивно задаються освітньому середовищу ВНЗ, забезпечує науково-обґрунтовані основи виконання сучасної успішної професійної підготовки інженера, готового до активної перетворювальної діяльності на залізничному транспорті в нових історичних умовах.

Вищий навчальний залізничний заклад — це не тільки будівлі, устаткування, книги, навчальні програми і фінанси. На думку відомих сучасних педагогів, які вперше досліджували освітній простір як живий організм, який «також рухається, живе, дихає, пульсує, тому що за версією багатьох учених, мислить» освітньо-культурному закладу властива особлива психологія і педагогіка, яка «керує поведінкою всіх своїх творців, і виконавців, і всіх тих, заради кого й створено цей рукотворний простір [1, с. 4].

Щоб зрозуміти, прораховувати й пояснити поведінку освітнього простору як живого організму, треба знайти відповіді на безліч питань, зокрема:

1. У якому стані організм знаходиться в цей момент і який вектор його руху та розвитку?
2. Чи можливо описати й пояснити стан та поведінку освітнього простору, використовуючи з цією метою таке поняття, як «очікування»?
3. Якими очікуваннями наповнений освітній простір і всі його учасники?
4. Які джерела виникнення цих очікувань і чи можливо серед них виділяти постійні (стійкі) і тимчасові, головні й другорядні, професійні й непрофесійні тощо? Інакше кажучи, чи піддаються очікування, що виникають і живуть, якійсь класифікації й відповідно контролю та регулюванню у виборі потрібного, тобто корисного й доцільного вектора руху з погляду соціально значущих моральних цінностей?
5. Якою є роль педагогічної науки у світлі викликів нашого часу? [1, с. 5-6].

Під цим кутом зору визначальним є актуалізація в освітньому середовищі ВНЗ залізничного транспорту, поряд з засвоєнням навчальних програм, які традиційно функціонують в системі професійної підготовки, розроблення принципово нових спеціальних курсів, як складників варіативної частини навчальних планів, які забезпечують можливості розв’язання нових професійних завдань, культурно-творчого саморозвитку й кар’єрного зростання майбутнього інженера.

З цією метою викладач ВНЗ покликаний:

- дати майбутнім інженерам залізничного транспорту загальне поняття про загальну й управлінську культуру, його креативне мислення; розкрити основні філософські та психологічні концепції успішного професійного самовиявлення, завдяки наявності управлінської культури;

- ознайомити студентів з особливостями професійної діяльності інженера залізничного транспорту в умовах сучасного соціуму, нової системи управління, яка склалася в економіці в цілому та на залізничному транспорті, зокрема;

- сформувати уявлення про особистісний рівень відповідальності, моральності, професіоналізму й управлінської культури усіх робітників і насамперед, інженерів, які значно впливають на результати роботи організації, на успішну професійну самореалізацію інженера;

- дати загальне уявлення про особистість інженера, у якого сформована управлінська культура, з використанням відеофільмів, дискусій, створення проблемних професійних ситуацій, мультимедійних презентацій та проведення віртуальних екскурсій; запропонувати студентам уже на перших курсах «Портрет інженера з ознаками управлінської культури»;

- розкрити роль рефлексії в інженерній діяльності, з допомогою демонстраційно-ігрових матеріалів навчати основним прийомам рефлексії;

- дати загальне поняття про творчість, креативність; розкрити основні філософські та психологічні концепції творчості, основні підходи до постійного оновлення професійних знань;

- розробити разом зі студентами індивідуальні програми самовдосконалення та творчого саморозвитку.

Отже, необхідні зміни і внесення корективів, у зв'язку зі змінами умов, у саму викладацьку діяльність, подолавши домінуючий на сьогодні соціально-функціональний підхід і технологічну роз'єднаність освіти й культури в підготовці майбутніх інженерів залізничного транспорту.

Література

1. Коротяєв Б.І., Курило В.С. Освітній простір: очікування та виклики часу й життя: монографія / Борис Іванович Коротяєв, Віталій Семенович Курило. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. — 308 с.

В.І. ТКАЧ,

методист відділення ДВНЗ «Могилів-Подільський монтажно-економічний коледж»

О.В. ШМУНДЯК,

викладач математики ДВНЗ «Могилів-Подільський монтажно-економічний коледж»

ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В КОЛЕДЖІ

З усіх завдань, що стоять перед навчальним закладом, основним є активізація навчально — пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Тому дуже важливо викликати у студентів інтерес до навчальної дисципліни, перетворити аудиторію із пасивних спостерігачів в активних учасників заняття. Вирішити це важливе завдання можна лише у тому випадку, якщо викладач у своїй роботі використовує активні форми та методи навчання, формуючи навички та інтерес до самостійної роботи у студентів. Одним із шляхів активізації навчальної діяльності є проведення занять за інноваційними технологіями. Це дає можливість забезпечити взаємопроникнення наук, синтезувати їх в цілісну систему; об'єднати знання й уміння з різних галузей наук у єдину наукову картину світу; використати нові методи та прийоми активізації діяльності, залучаючи студентів не тільки до участі у проведенні, але і в підготовці заняття.

Сучасну систему навчання не можна визнати повноцінною, якщо вона не буде включати в себе елементи проблемності. У дидактичній і методичній літературі є чимало праць, в яких проблемне навчання розглядається з багатьох позицій: як принцип дидактики, як принцип активізації навчання як психічний стан розумового ускладнення. Однак на сьогодні проблемне навчання швидше є теоретичною моделлю активного навчання, ніж результатом реалізації його на практиці як цілісного процесу. Основні положення його, поки що недостатньо методично конкретизовані, не розроблені чисельні питання щодо його застосування (особливо це стосується вищої школи).

Тому метою цієї статті є вивчення досвіду із застосування проблемного навчання в нашому коледжі.

Проблемне навчання - це така організація процесу навчання, в основі якої лежить створення в навчальному процесі проблемних ситуацій, виділенні і вирішенні студентами проблем. „Проблемне навчання полягає в тому, що у процесі розв'язання спеціально розробленої системи проблем і проблемних задач відбувається оволодіння досвідом творчої діяльності, творче засвоєння знань і способів діяльності” [3, с. 101]. Отже, основними поняттями проблемного навчання є: проблема, проблемна ситуація і проблемне завдання.

Проблема (від грецьк. *problema* - задача, завдання) - „усвідомлення суб'єктом неможливості вирішити ускладнення і суперечності, що виникли в даній ситуації, засобами набутого знання і досвіду” [2, с. 258]. Продуктивне мислення як свідчать результати психологічних досліджень, невіддільне від розв'язання тієї чи іншої проблеми. Воно не тільки починається з проблеми чи з запитання, здивування чи нерозуміння, із суперечності, але й далі відбувається

в процесі виникнення та розв'язування ряду послідовних пізнавальних завдань, проблеми в цілому. Проблема - це завжди знання про незнання, тобто усвідомлення недостатності знань для задоволення певної пізнавальної потреби. Проблема бере свій початок з певної ситуації.

Під проблемною ситуацією розуміють усвідомлені студентами інтелектуальні ускладнення в поясненні будь-яких явищ або процесів, розв'язок яких потребує проведення пошуків (самостійних або під керівництвом педагога). Тут важливо підкреслити, що суть інтелектуальних ускладнень полягає не в тому, що студент, наприклад, забув формулу і намагається її пригадати, а в тому, що ситуація породжує інформацію, яка знаходиться в протиріччі із попередніми знаннями цього студента. Таким чином, початок усякого мислення - в проблемній ситуації. Звідси випливає, що в заняття треба намагатися планомірно включати точно продуману систему спеціально організованих проблемних ситуацій, які послідовно вирішуються. Однак те, що є проблемним для одного, може не бути проблемним для іншого. Кожна людина бачить тим більше невирішених проблем, чим ширше коло її знань. Отже, проблемна ситуація характеризує певний психічний стан студента, що виникає під час виконання завдання і допомагає йому усвідомити суперечність між необхідністю виконати завдання і неможливістю здійснити це за допомогою наявних знань. Усвідомивши суперечність, студент відчуває потребу відкрити (засвоїти) нові знання про предмет, спосіб чи умови виконання дій. Ззовні проблемна ситуація виступає як конфлікт між тим, що студент знає, і тим, що він повинен досягнути. При зіткненні із задачею студент відчуває, що для її розв'язання йому не вистачає чогось дуже істотного. Саме розв'язок виступає як пошук цієї відсутньої ланки в ланцюжку: задача - усвідомлення проблеми - поява асоціацій - відсів асоціацій і поява припущень - перевірка припущень - виключення непідтверджених припущень - виникнення і перевірка нових припущень - розв'язок задачі. І тут дуже важливо, щоб викладач, наставник уміло провів свого підопічного по фарватеру розв'язання проблеми, не даючи готової відповіді.

Які ж існують шляхи створення проблемних ситуацій? Ось найголовніші з них [4, с.278]:

- зіткнення студентів з явищами (фактами), які вимагають теоретичного пояснення;
- спонукання студентів до аналізу суперечливих явищ (фактів), висловлювань;
- спонукання до вибору правильного варіанта і обґрунтування вибору;
- спонукання до самостійного порівняння, зіставлення явищ (фактів), дій;
- узагальнення фактів, висування гіпотез, формулювання висновків та їх перевірка тощо.

У роботі провідних викладачів проблемні ситуації на заняттях створюються, головним чином, у трьох типових випадках, пов'язаних з певною дидактичною метою уроку. По-перше, проблема перед студентами може бути поставлена і у вигляді схеми - задачі, і при демонстрації досліду, і при реалізації практичної проблемної ситуації у вигляді сприймання натуральних об'єктів. По - друге, проблемна ситуація виникає у вигляді постановки словесних запитань-задач,

спрямованих на усвідомлення і більш глибоке осмислення вже засвоєних понять, законів, взаємозв'язку їх чи на засвоєння головної ідеї або висновку. Потретьє, проблемно-пошукові ситуації створюються в процесі застосування набутих знань, умінь і навичок, де головною метою є розвиток конструктивного і творчого мислення.

Створювати проблемні ситуації істотно допомагають так звані проблемні задачі (запитання), які спеціально конструюються з навчальною метою і включаються в певний момент у навчальний процес. Задача може вважатися проблемною при виконанні таких вимог:

1. Якщо вона забезпечує усвідомлення студентом проблеми, сформульованої викладачем.
2. Коли студент відчує певні теоретичні або практичні труднощі.
3. Коли у студента з'явилося бажання розв'язати цю проблему

Викладачі математики нашого коледжу В.І. Ткач і О.В. Шмундяк часто в процесі викладання нового матеріалу, при проведенні практичних занять, а також під час різного роду самотійної роботи передбачають запитання або завдання, які вимагають від студентів подолання труднощів, що впливають з недостатності їхніх знань. Так, при вивченні теми "Застосування похідної до розв'язання фізичних задач", викладачі спираються на засвоєний раніше студентами матеріал з цього розділу (похідна функції, її механічний зміст), а також на знання з фізики (механіка, термодинаміка, електрика). Потім викладачі з метою закріплення і міцного засвоєння матеріалу та формування навичок використовують тренувальні вправи - розв'язування задач на застосування похідної. Вправи вони добирають послідовно, з поступовим включенням більш складного матеріалу. Внаслідок цього в студентів виникає деяке напруження при розв'язуванні задач такого типу. Викладачі змінюють логічну структуру задач, застосовують їх з неповними даними тощо. Це викликає в студентів потребу в оволодінні новими знаннями, спонукає їх до вивчення нового матеріалу. Цілком очевидно, що в цьому випадку забезпечується достатня увага і пізнавальна активність студентів. Проблемні питання, які спонукають студентів до активної пізнавальної діяльності, викладачі старанно планують, продумують, бо від їх постановки та чергування залежить подальший розвиток мислення студентів.

Проблемний підхід до навчання насамперед передбачає проведення на занятті спеціальної підготовчої роботи, спрямованої на активізацію пізнавальної діяльності студентів. Викладач заздалегідь аналізує:

- якою має бути послідовність міркувань студентів, що призводить до розв'язання навчальної проблеми;
- чим вона зумовлена;
- коли ефективніше провести підготовчу роботу — до чи після постановки проблеми.

Експерименти, проведені нами, показують, що систематична підготовка студентів до засвоєння нових знань помітно позначається на їх якості. Так, наприклад, протягом п'яти занять з математики при вивченні теми „Прямі та площини у просторі” в експериментальних групах ми постійно готували студен-

тів до засвоєння нових знань. А в традиційних групах таку роботу не проводили. Після вивчення теми проведена контрольна робота показала, що в експериментальних групах середній бал за роботу складав 8,78, а в традиційних - 6,63, хоча групи були майже рівні за успішністю.

Перейдемо до розгляду методів проблемного навчання. Як відомо, в дидактиці застосовують декілька класифікацій методів навчання, що мають різну основу. Нами буде розглядатися класифікація за способом взаємодії двох сторін навчального процесу: тих, хто навчає і тих, хто вивчається [3, 4, 5]. У запропонованій класифікації мають місце три методи, які реалізують на різному рівні проблемне навчання: Проблемний виклад знань; Евристичний (частково-пошуковий); метод дослідження.

Перевага цих методів полягає в тому, що студенти залучаються до активної розумової діяльності; вони сприяють максимальному розвитку творчого мислення, привчають студентів вдумуватися в сутність явищ, знаходити взаємозв'язки між ними, формулювати висновки.

Під час проблемного викладу навчального матеріалу викладач не тільки повідомляє кінцеві висновки, закономірності й закони, але відтворює в деякій мірі шляхи їх відкриття. Поставивши проблему, він, таким чином, викликає зацікавленість у студентів, пробуджує їхню думку. Студенти висувують припущення, обговорюють їх, відхиляють неправильні висловлювання, підтверджують правильні. Отже, проблемне навчання дарує студентам не з чим незрівнянну радість відкриття істини. Стосовно цього німецький педагог Адольф Дистервег писав, що „розвиток і освіта жодній людині не можуть бути передані або повідомлені. Кожний, хто бажає до них прилучитися, повинен досягти цього власним напруженням. Ззовні він може отримати лише збудження” [1, с. 118].

Проте проблемне навчання потребує від студентів певних інтелектуальних умінь, розумових зусиль; воно змушує їх долати труднощі. Не всі студенти готові при вступі в вищі навчальні заклади (зокрема, в коледж) до проблемного навчання. Привчати студентів до проблемного навчання потрібно з перших днів їхнього перебування в коледжі. Студенти відразу повинні відчувати, що тут інша система навчання, ніж у школі, тут постійно треба думати, оскільки це - важлива складова частина професійної діяльності.

Евристичний (від грецьк. *heurisko* - знаходити, відкривати) метод передбачає таку діяльність студентів під керівництвом викладача, яка направлена на самостійне знаходження знань, на відкриття суб'єктивно нової для них інформації. Це - основний метод проблемного навчання. „Ступінь проблемності в ньому може бути переданий по-різному: це може бути ланцюжок запитань, звернених до знань, досвіду студентів; це може бути постановка проблеми, яку розв'язують студенти, висувуючи гіпотезу, формулюючи можливі шляхи пошуку, спільно обговорюючи хід та результати розв'язку, експериментуючи, підтверджуючи або спростовуючи висунуту гіпотезу; це може бути лише „називання” теми, після якого студенти самі формулюють і розв'язують проблеми” [5, с. 95].

Цей спосіб вимагає від викладача не тільки відмінного засвоєння інформації та вільного володіння нею, але й ретельного продумування всього ходу за-

няття, чіткого відпрацювання формулювань запитань, передбачення можливих варіантів відповідей і ходу думки студентів. Роль викладача не в тому, що „він подає істину як щось своє, а в тім, що він тільки допомагає виявити та зрозуміти її.

Проблемне навчання потребує активної розумової діяльності студентів, творчого пошуку, аналізу власного досвіду та накопичених знань, умінь узагальнювати часткові висновки і рішення. Безумовно, така діяльність студентів відбувається не самостійно, а під керівництвом викладача, який ланцюжком питань і завдань підводить студентів до висновків. Цікавий експеримент провели викладачі фізики нашого коледжу. Викладання розділу „Квантова фізика” вони проводять у різних групах двома шляхами. У традиційних групах викладачі знайомить у загальних рисах з моделлю атома Томпсона, розповідає про досліди Резерфорда, повідомляє про планетарну модель атома і формулює постулати Бора. Це цілком нормальний план, реалізація якого достатньо проста, а тому дуже часто зустрічається на практиці. У експериментальних групах викладачі під час вивчення нового матеріалу створює проблемні ситуації. Спочатку за допомогою викладачів студенти легко будують модель атома за Томпсоном. Відразу постає проблемне запитання: „Як можна перевірити правильність моделі атома за Томпсоном?” Ця ситуація викликала необхідність більш глибокого аналізу дослідів Резерфорду. За допомогою додаткових запитань студенти підходять до планетарної моделі. І ось найголовніша проблемна задача: „Чи може атом Резерфорду бути стабільним?” Створюючи протиріччя, викладач повідомляє, що за класичними уявленнями, електрон, випромінюючи енергію, повинен впасти на ядро, і атом зруйнується. Одна з найдраматичніших проблемних ситуацій у фізиці стала проблемною і для студентів. За допомогою викладача студенти після глибоких міркувань підходять до вирішального кроку - основи електродинаміки не порушуються, але ж в атомі електрон не випромінює. Після вивчення теми в контрольних групах на запитання „В чому сутність дослідів Резерфорду?” правильну, повну відповідь дали лише 46 % студентів. Інші обмежилися лише описом дослідів. У експериментальних же групах відповідь на це запитання дали 81 % студентів.

Взагалі, предмет „Фізика” має дослідний характер. Тому викладач досягне кращих результатів, коли з'ясовуючи будь-який фізичний закон, замість того, щоб розповідати про нього і супроводжувати свою розповідь відповідними дослідів, буде під час демонстрації дослідів ставити студентам проблемні запитання. Така робота стимулює студентів до усвідомлення проблеми, висунення гіпотези, побудови плану її перевірки, остаточної перевірки одержаних результатів і, у разі необхідності, поставки нової проблеми. Знання студентів, здобуті за таким методом, будуть більш тривалими і ґрунтовнішими, а, крім того, вони набуватимуть навичок до самостійного мислення і опановуватимуть елементами наукового пізнання.

Вищим рівнем проблемного навчання і, одночасно, найскладнішим у застосуванні є метод дослідження, призначення якого полягає в організації самостійної, творчої, пошукової діяльності студентів щодо розв'язання проблем і про-

BLEMНИХ ЗАВДАНЬ. Переважна маса дослідних завдань - це невеликі пошукові завдання, які потребують проходження студентами при безпосередніх консультаціях викладача таких етапів: обґрунтування поставленої перед студентами проблеми; розробка і висування гіпотез; складання плану дослідження; проведення спостережень, дослідів; проектування, конструювання, випробування тощо; аналіз результатів, виведення закономірностей.

Як показує досвід, потрібно пов'язувати не тільки матеріал між темами з одного предмета, а й здійснювати зв'язок між окремими предметами. Наприклад, викладачі електро — монтажних дисциплін нашого коледжа використовують на своїх заняттях знання студентів, набуті при вивченні фізики, теоретичних основ електротехніки, електричних вимірювань. Викладачі не дублюють вже відоме студентам, а розширюють, поглиблюють і закріплюють їх знання про ті факти, що вивчаються. Заслуговує на увагу і методика проведення практичних занять, курсових та дипломних проектів. Вони максимально наближені до реальних умов. Тематика дипломних проектів різноманітна і охоплює різні галузі виробництва, які пов'язані з використанням електричної енергії: металургію, машинобудування, металообробку, будівництво, житлово-комунальну сферу тощо. Ґрунтовні відповіді студентів під час захисту дипломів дають підставу вважати високою якістю викладання спеціальностей електротехнічного профілю, які існують у цьому коледжі більше сорока років.

Досвідчені педагоги гуманітарних дисциплін при постановці проблемних запитань вивчають індивідуальну позицію студентів залежно від характеру сприйнятих ними фактів, понять, образів. Викладач української мови та літератури нашого коледжу Н.А. Трунова робить це так. При вивченні роману у віршах „Маруся Чурай” Ліни Костенко, в умовах, коли студенти вже читали текст, а, можливо, й переглянули театральну виставу, вона ставить таке завдання: „Пояснити, у чому полягає трагедія Марусі Чурай”. Завдання це є проблемним. І студенти вирішують його по-різному. „У несумісності геніального мистецького таланту і повсякденного життя”, — відповіли одні. „У нерозумінні суддями суспільного значення творчості Марусі”, - відповіли інші. „У високій духовності Марусі”, — стверджували треті. „Трагедія полягає у несумісності духовних потреб Марусі Чурай та Грицька Бобренка”, - заявили четверті.

Наведені відповіді різні, правильні й лаконічні. Викладач дає можливість розвивати читацьку уяву і, разом з тим, допомагає якомога глибше зрозуміти характер героїні, звернувши увагу студентів на світорозуміння Марусі Чурай. Тим самим, він робить студентів співпереживачами почуттів головної героїні. Може здатися, що кожен з них відтворює образ своєї Марусі. І цих образів буде стільки, скільки самих студентів. Проте, бачення образу Марусі скеровується викладачем у певному напрямі. Таким чином, педагог зумів виявити особливості сприйняття студентами твору „Маруся Чурай” Ліни Костенко і забезпечити їхню активність у вирішенні поставленої проблеми. Отже, при побудові проблемних завдань з літератури потрібно виходити з особливостей організації пізнавального процесу цього предмета, Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що ефективність засвоєння знань значно вище і відбувається на

більш високому теоретичному рівні в тих випадках, коли використовують проблемне навчання. Під час його застосування моделюється дослідницько-пошукова предметна діяльність, проявляється інтелектуальна активність та ініціатива, формується активна, творчо думаюча особистість. Тому врахування висвітленої методики застосування проблемності в коледжі при цілеспрямованій та виваженій організації процесу навчання дозволить підвищити його ефективність.

Література

1. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. - М., 1956.
2. Краткий психологический словарь. - М.: Политиздат, 1985.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981.
4. Лозова В.І., Тродко Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання, 2002.
5. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. - М.: Педагогика, 1984.

К.О. ТКАЧЕНКО,

інженер-дослідник, Науково-учбовий центр прикладної інформатики НАН України

НАВЧАЛЬНИЙ СПЕЦКУРС ДЛЯ АСПІРАНТІВ І НАУКОВЦІВ «ОСНОВИ WEB-ДИЗАЙНУ ТА WEB-ТЕХНОЛОГІЙ»

Актуальність. Нині інформаційні технології та Інтернет використовуються практично у всіх сферах життя людини. Кожній фірмі, незалежно від розміру, сфери діяльності та місцезнаходження, необхідно своє представництво у всесвітній мережі, яке забезпечується відповідним Web-сайтом. Це стосується і науково-дослідних закладів, які в умовах ринкових відносин зацікавлені гучно інформувати суспільство про свої дослідження та розробки. У зв'язку з цим нагальною для кожного науковця стає потреба набутти практичні навички у галузі Web-дизайну та Web-технологій. За допомогою сучасних інструментальних засобів Web-дизайну науковець може цілком самостійно спроектувати структуру і так званий "фасад" сайту, створити його макет, розробити модель засобів навігації, спроектувати графічний інтерфейс і таке інше.

Допомогти в набутті таких знань та практичних навичок спрямовані курси для співробітників та аспірантів Національної академії наук України, які постійно проводяться в Науково-учбовому центрі прикладної інформатики НАН України (<http://www.ncpi.nas.gov.ua>).

Мета навчального курсу – надати слухачам необхідні знання та навички з основ створення та функціонування Web-сайтів, а також використання їх в своїй роботі.

Серед завдань курсу зазначимо, зокрема, такі:

- ознайомлення з основними термінами та принципами роботи Web-систем;
- отримання навичок роботи з HTML та HTML5;

- ознайомлення з CSS та CSS3;
- ознайомлення з CMS;
- розробка статичних Web-сайтів;
- оптимізація та тестування Web-сайту.

Курс передбачає надання знань та вмінь щодо: класифікації Web-сайтів; основ побудови Web-сайтів для мережі Internet; створення макетів сайтів; моделі інформаційної архітектури; основних елементів Web-сайтів і способів їх компонування; розміщення контенту на Web-сайті; створення та оптимізації графічних елементів сайтів; принципів usability Web-інтерфейса; основ HTML; стандартів HTML та CSS; стандартів розробки HTML-документів; методів верстки Web-сайтів; застосовування CMS; зручної навігації та використання шаблонів; можливостей програм-конструкторів Web-сайтів; аспектів сумісності з різними браузерами; форматів Web-графіки; оцінки та тестування Web-сайтів; елементів програмування і сучасних систем управління контентом; основ SEO, HTML5, CSS3.

В курсі розглядаються, зокрема, питання, пов'язані з застосуванням та принципами побудови каскадних таблиць стилів (CSS); способами завдання стилів і оформлення окремих елементів; визначенням класів і ідентифікаторів, CSS-селекторів; блоковими моделями та версткою; горизонтальними і вертикальними CSS-меню; версткою Web-сайтів зі стандартними елементами; створенням меню за допомогою списків; обробкою і форматуванням тексту; шарами в HTML; HTML-формами; CSS-властивостями списків; способами та схемами CSS-позиціонування елементів; абсолютним і відносним позиціонуванням; управлінням шириною шару, полями та відступами; створенням і редагуванням макету з фіксованими і масштабованими стовпчиками; засобами HTML і CSS для визначення візуального відображення елементів форм; приклади використання CSS-алгоритмів; кросбраузерною версткою; оглядом програмного забезпечення для завантаження файлів Web-сайту на сервер і роботою з ним; створенням Web-сайту та його редагуванням за допомогою шаблонів у візуальних редакторах; тестуванням Web-сайту на сервері; картами Web-сайтів. Також в курсі розглядаються: сценарії в HTML; робота з формами та елементами управління; перехід від статичних до динамічних Web-сайтів. Серед інструментаріїв, які розглядаються в курсі, є популярні та найбільш поширені CMS, зокрема, Wordpress, Joomla, Bootstrap, Drupal, phpBB та створення Web-сайтів за їх допомогою. Курс надає можливість слухачам самостійно створювати статичні та прості динамічні сайти.

Для успішного оволодіння навичками створення Web-сайтів слухачі курсів мають бути обізнані з основами роботи мережі Internet, мати базові знання з інформатики. Слухачами курсу можуть бути також ті, хто хоче в майбутньому стати професіональними HTML-верстальниками, Web-дизайнерами, Web-розробниками, спеціалістами з Internet-реклами або просування Web-сайтів в мережі.

При вивченні курсу *теоретичні знання та практичні навички* будуть отримані на лекціях та практичних заняттях у комп'ютерному класі, обладнано-

му локальною мережею, швидким доступом до мережі Internet і необхідним програмним забезпеченням. При викладанні курсу використовуються *активні методи навчання* із застосуванням мультимедійних технологій.

В результаті вивчення курсу слухачі будуть:

- знати основні поняття Web-систем та принципи їх роботи;
- знати перспективи та напрямки розвитку Web-технологій та Web-дизайну;
- знати методику створення Web-документів;
- вміти створювати конкретні Web-сторінки;
- вміти пояснювати роль текстового контенту Web-сайтів;
- вміти оцінювати якість контенту Web-сайтів;
- знати можливості HTML5 / CSS3;
- вміти розміщувати сторінки в мережі Internet;
- вміти користуватися існуючими CMS;
- вміти оптимізувати та робити більш ефективною текстову складову Web-сайту для її подальшого використання в пошукових системах;
- вміти проводити тестування Web-сайтів;
- вміти створювати інтерактивні форми взаємодії з Web-сервером;
- вміти використовувати можливості CSS для підвищення функціональності і покращення оформлення Web-сайту;
- вміти підключати зовнішні модулі;
- розуміти принципи кросбраузерної верстки.

Навчально-тематичний план занять курсу з Web-дизайну та Web-технологій представлено нижче.

Запропонований курс з Web-дизайну та Web-технологій можна також пройти через систему on-line навчання.

Розроблені слухачами курсу Web-сайти стають найкращою рекламою як їх власних наукових досягнень, так і досягнень тих установ та організацій, де вони працюють, а також можуть бути важливим кроком до встановлення міжнародних контактів з колегами-науковцями. Отримані знання будуть корисними і фахівцям творчих спеціальностей, бо нададуть їм можливість розташувати на власній Web-сторінці, наприклад, своє резюме, публікації, творчі досягнення, плани на майбутнє тощо. Розроблений Web-сайт також є маркетинговим інструментом, призначеним стимулювати попит на певні послуги, продукти чи інформаційні ресурси.

№ п/п	Тема	Кількість годин		
		Всього	Теоретичні заняття	Практичні заняття
1.	Основні типи сайтів, їх архітектура та принципи роботи.	6	2	4
2.	Процес створення сайту. Базові WEB-технології.	6	2	4
3.	HTML. Основні поняття. Структура і форматування документа. Форматування тексту. Робота із зображеннями.	6	2	4
4.	HTML. Робота з посиланнями, списками, таблицями, формами.	6	2	4
5.	CSS. Основні поняття і принципи роботи. Форматування тексту та списків.	6	2	4
6.	CSS. Форматування блоків, таблиць, зображень. Зовнішній вигляд курсора. Позиціонування. Блокова верстка.	6	2	4
7.	CSS3/HTML5. Поняття кросбраузерності.	6	2	4
8.	CMS (Wordpress/ Joomla/ Bootstrap/ Drupal/ phpBB).	6	2	4
9.	Створення статичного сайту.	6	2	4
10.	Тестування (QA). Перевірка документів на відповідність стандартам.	6	2	4
11.	Основи дизайну та SEO-оптимізації.	6	2	4
12.	Публікація сайту в Інтернет. Перспективи розвитку WEB-технологій.	6	2	4
	Всього	72	24	48

КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Р.В. ОДРЕХІВСЬКИЙ,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну
Національного лісотехнічного університету України

ДЕКОРАТИВНЕ РІЗЬБЛЕННЯ ІКОНОСТАСІВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ

Високий рівень національної культури значною мірою зумовлений зверненням до призабутих глибинних історико-культурних традицій. Нині в Україні відроджується інтерес до духовних знань та історичних надбань предків. Саме до таких культурно-історичних видів діяльності і належить сакральне різьблення в духовно-релігійному житті українського народу. Особливим регіоном, де сакральне різьблення досягало високого рівня, є Галичина. Мистецтво і культура українців цих теренів завжди було особливим, різноплановим і традиційним. Незважаючи на те, що у Галичині збереглося багато пам'яток сакрального різьблення по дереву, ми не маємо на сьогодні окремої узагальнюючої праці про розвиток цього виду різьблення в контексті еволюції української культури.

Питання аналізу декоративного різьблення іконостасів піднімали у своїх працях М. Драган [1], М. Станкевич [4], О. Нога [2], та інші дослідники. Значення орнаменту у національній ідентичності розглядав М. Селівачов [3] та інші науковці. Однак, на сьогоднішній день недостатньо вивчено питання впливу сакрального різьблення на формування національної самосвідомості українців у Галичині та й інших регіонах України.

Соціокультурне значення дослідження важливе саме у період кінця ХХ — початку ХХІ століть, коли триває масове будівництво нових та реставрація старих церков. Відкриваються майстерні з виробництва предметів церковного упрядження. Однак ще до сьогодні відчувається брак високохудожніх предметів облаштування церковного інтер'єру, оздоблених різьбленням. Свого часу були перервані притаманні українським школам різьбярства багатовікові традиції виготовлення цих артефактів, зрештою, втрачено значення сакрального різьблення у духовній культурі не тільки галичан, але і всього українського народу. Адже декоративному різьбленню іконостасів, предметів богослужбового вжитку завжди було властиве не тільки пластичне, але і вербальне мовлення. Тому на сучасному етапі необхідні комплексні теоретичні розробки з дослідження сакрального мистецтва, у тому числі і різьблення, та його значення у формуванні образних систем духовного життя українського народу.

За митрополита А. Шептицького церква також багато уваги приділяла відродженню давніх традицій українського сакрального мистецтва. Наприклад, у 20-х — 30-х рр. ХХ ст. були зроблені спроби відновити значення окремих монастирів, як центрів розвитку сакрального мистецтва та художньої освіти, У Львові була відкрита мистецька студія, названа, як «Школа Новаківського», яку відомий митець відкрив у своїй майстерні у 1923 р., спочатку була однією з філій українського таємного університету Львові, згодом — під меценатством А. Шептицького.

Період межі ХІХ та ХХ століть — час розквіту синтезу різних видів художньої діяльності українських майстрів (живопис, вишивка, різьблення). Це час підйому в прояві української національної ідеї у розвитку культури та мистецтва. Варто зазначити, що на Гуцульщині було створено низку іконостасів, створених і декорованих різьбленням із наслідуванням історичних стилів, декорованих гуцульською розписною поліхромією. У другій пол. ХІХ — першій третині ХХ ст. було створено кілька іконостасів, у яких велику декоративну роль відігравав декор мальованими смугами окремих колонок, як у церкві Архистратига Михайла м. Яремча (Дора) Івана-Франківської області (рис. 1). В іконостасі церкви Покрови Пресвятої Богородиці (1868) із с. Ялинкуватого Сколівського району Львівської обл., кожна така смуга — у вигляді синього орнаменту з елементами, запозиченими з української вишивки. Отже, таке прагнення ввести поліхромію із українськими елементами у традиційні неостилеві класичні вирішення були характерні не тільки для Гуцульщини (та території Галичини Івано-Франківська обл.), але й інших регіонів Галичини, як Сколівський район Львівської області.

Рис. 1 — іконостас церква Архистратига Михайла м. Яремча (Дора) Івана-Франківської обл.

У останній чверті ХІХ ст. в іконостасному різьбленні в Галичині відчувається ще й вплив виробів художнього металу. Ця тенденція спостерігається у: 1) впливі прийомів українського середньовічного карбування по металу; 2) впливі прийомів чавунного литва та художнього металу, якими прикрашалися нагробні пам'ятки та міські металеві огорожі в Галичині кінця ХІХ — початку ХХ ст. Обидва такі напрямки спостерігаємо у різьбленому декорі іконостасу церкви Св. Миколи (1879) з с. Демня Миколаївського району Львівської обл.

В окремих випадках відтворення історичних стилів повністю за наслідування брався зразок попереднього періоду, наприклад, іконостас церкви Св. Онуфрія у Львові був виконаний на початку XX ст. за зразком відомого краснопущанського іконостасу з XVIII ст., що на Тернопільщині (рис. 2). У відновленні соковитих барокових об'ємів з рослинного мотиву виразно простежуємо ремінісценції правдивого українського бароко. Адже ідея показати характерний для історії української нації стиль бароко, на нашу думку, тут вилилась у вдалу спробу зацентувати свою національну культуру, ідентичність у ті часи, коли була відсутня українська національна держава. Таким чином фіксуємо оригінальні способи проявів української ідеї у художній сфері.

Рис. 2 Царські врата (поч. XX ст.) із церкви Св. Онуфрія у Львові

Тенденції «національного стилю» помітні у іконостасі церкви Пресвятої Трійці (1901) з м. Бережани Тернопільської обл., який є двоюрусним, нагадуючи низькі давньоукраїнські іконостаси. Окрім того, в його різьбленому декорі проступають стилізовані різьблені елементи, поширені в давньоруському декорі (чотиріпелюстковий хрест-розета, специфічна площинна стилізація різьбленого декору капітелей колонок та ін.).

До кращих іконостасів, виконаних у Галичині із застосуванням орнаментально-композиційних структур традиційного народного мистецтва, є іконостас встановлений у 1907—1909 роках у інтер'єрі церкви Святої Трійці з м. Дрогобича Львівської обл. Цей триярусний іконостас, темного чорно-брунатного кольору, декорований технікою ажурної, плоскої трьохгранновіймчатої різьби, мотиви якої запозичені з давньоруського мистецтва та народної творчості бойків та гуцулів (давньоруська плетінка, різні варіанти ромбу, рослинне стебло з трилисником та ін.). Саме у дрогобицькому святотроїцькому іконостасі засвідчена найвища досконалість декоративної стилізації різьблення під «народний стиль».

Окрім того, в ньому досягнуто гармонійної єдності різьбленого декору, виконаного майстрами А. Сабараєм, (?) Голембйовським із іконами, намальованими художником М. Сосенком у дусі української сецесії. Синтез архітекτονіки, живопису та різьблення дрогобицького святотроєцького іконостасу — це вершина ідейних пошуків стильового національного напрямку епохи. Такі пошуки ставили українське сакральне мистецтво на передове місце у світовому культурному процесі початку ХХ століття.

Окрім згаданих іконостасів у першій третині ХХ ст. було створено низку інших іконостасів, в образно конструктивній основі яких домінував світліший натуральний колір певних порід дерев. До кращих серед таких відносимо чотирярусний іконостас церкви Св. Ап. Петра і Павла (1935) з с. Ворохта Надвірнянського району Івано-Франківської обл., у створенні якого приймав участь відомий народний майстер В. Турчинюк. Особливістю цього іконостасу є те, що автор у декорі царських врат зробив вдалу спробу стилізувати зображення рослинного мотиву (плоди, листя винограду) під гуцульське плоскорізьблення з геометричних елементів. Риси народної образності помітні в постаті Бога-отця над намісним ярусом. Саме гуцульська плоскорізьба відіграла одну із визначальних ролей у закономірностях формування образних систем українського національного стилю в Галичині. Орнаментально-композиційні структури традиційного народного мистецтва виконували в тогочасному сакральному різьбленні та тогочасній українській культурі семіотичну функцію національної ідентифікації. Адже цей період — час прагнення українського народу до вираження своєї національно-культурної ідентичності.

У наступних дослідженнях варто зацентувати увагу на особливостях національного стилю, зокрема на межі ХІХ та ХХ століть, де це було особливо помітно. Адже ці та інші особливості сакрального різьблення попередніх епох варто застосувати у сучасних розробках при проектуванні іконостасів та інших частин інтер'єрів церков.

Література

1. Драган М. Українська декоративна різьба ХVІ–ХVІІІ ст. / М. Драган. — К. : Наукова думка, 1970. — 202с.
2. Нога О. Український стиль в церковному мистецтві Галичини кінця ХІХ–початку ХХ століть / О. Нога. — Львів : Українські технології, 1999. — 160 с.
3. Селівачов М. Лексикон української орнаментики / М. Селівачов. — К. : Редакція вісника “Ант”. — 2005. — 399 с.
4. Станкевич М. Українське художнє дерево ХVІ – ХХ ст. / М. Станкевич. — Львів, 2002. — 479 с., іл.

ЕТНОНАЦІОНАЛІЗМ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ТА СКЛАДНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНУ

На сьогоднішній день беззаперечним фактом є тривале загострення національного та мовного питань для багатьох європейських держав, не виключенням тут є і Україна. «Старі» європейські нації (Іспанія, Великобританія, Бельгія) з нібито консолідованим суспільством стикаються з великою проблемою пробудження етнонаціонального духу серед своїх автономних утворень. Важливу роль тут відіграє той фактор, що ці нації у переважній більшості є штучно створеними, тобто вони набули своєї могутності шляхом насильницької асиміляції та колонізації, що згодом вилилося у таке значне поняття як «етнічний ренесанс» Західної Європи.

Зростання інтересу до національної проблеми призвело до збільшення кількості написаних монографій та статей щодо даного феномену. Питання проблеми походження етнічності у націоналістичному аспекті досліджували Ентоні Сміт та Джон Гатчінсон, етнічні групи та формування етнічної ідентичності аналізував Пол Брас, проблему етнічності та меншини розкривав Річард Скемергорн та ін.

З вищесказаного можна зробити висновок, що дослідження етнонаціонального питання в усіх його аспектах та різноманітності проявів є, як ніколи, актуальним. Власне з цього і випливає мета цієї статті.

Спершу варто визначитися з дефініцією поняття етнонаціоналізм або, як його ще називають, етнічний націоналізм. Відзначимо, що цей термін є малодослідженим на сучасному етапі розвитку наукової думки, і в переважній більшості його намагаються вивести з визначень двох понять «націоналізму» та «етнічності».

Відомий дослідник теорії націоналізму Рой Мекрайдіс відзначав, що «етнонаціоналізм — це пошук і вираз всередині нації-держави окремих етнічних, культурних, релігійних чи мовних автономістських чи сепаратистських рухів» [1 с. 242]. Та й взагалі діапазон цих рухів є досить таки широким: одні виступають з вимогами самоуправління у своєму окрузі, інші ж прагнуть до цілковитої незалежності. Власне, усі ці прояви ми можемо простежити через призму нещодавніх подій, які сколихнули усю Україну, на Півдні активізувалося питання Криму, на Сході Донбасу та на Закарпатті — Русинського округу.

Не менш цікавим є визначення, яке у своїх працях виводить Валерій Тишков, за ним «етнонаціоналізм — це доктрина та політична практика, заснована на розумінні нації як форми етнічної спільності, що володіє членством на базі глибоких історичних та інших об'єктивних характеристик, і правом володіння державністю, що виникає з цього колективного членства, включаючи його інститути, ресурси та систему культури» [4].

Зрозумілим для нас є той факт, що звичка до ототожнення понять нації та держави призвела до «глибокої плутанини між етнічною (національною) свідомістю і громадянською (державною) свідомістю» [3]. Саме тому тривалий час політологи уникали використання терміну «націоналізм» у характеристиці сепаратистських та автономістських рухів, які розвиваються за межами або ж всупереч існуючим державам. З огляду на вищезгадане згодом націоналізм націй, що не мають державності почали окреслювати термінами «субнаціоналізм», «етнічний націоналізм», «етнізм» і т. д.

Спробуємо окреслити деякі теоретичні основи етнонаціоналізму. У свої сутності він констатує, що нація є фазою розвитку етносу. Підкреслюється, що будь-яка нація має етнічне ядро і частково протиставляє себе громадянському націоналізму. Етнонаціоналізм фокусує свою увагу на «органічній єдності» формуючих націю людей, яка може мати культурну або ж генетичну природу. Згідно нього, усіх членів нації може об'єднувати мова, релігія, традиції, історія на основі спільного походження.

Важливим є той факт, що аби культурні традиції або ж етнічна приналежність лягли в основу націоналізму, вони повинні вміщувати в собі загальноприйняті бачення (історичну пам'ять), які можуть і повинні стати своєрідним орієнтиром для суспільства. На відміну від громадянського націоналізму, етнічний робить акцент на інтуїції, а не на свідомості; на історичній традиції, а не на раціональному прогресі; на історичній різниці між націям, а не на їхніх загальних прагненнях.

Загалом ми можемо вивести три засади, які є «передумовою для більшості етнонаціоналістичних ідеологій:

- вони відверто націоналістичні і запозичують з XIX століття ідеологію націоналізму;
- вони реформістські і закликають до засадничих реформ у напрямку поглиблення федералізму і посилення децентралізації;
- у спробі переформулювати теорію демократії, вони наголошують на прямій участі, лояльності і контролі, здійснюваному громадянами в межах локальних чи малих громад» [1, с. 243].

Досить важливою є думка, що етнонаціоналізм посилюють економічні фактори. У деяких випадках етнічна меншина живе у відносно бідних районах, наприклад, квебекці у Канаді та валлійці у Великобританії. Існують теорії «внутрішнього колоніалізму», згідно з якими деякі етнічні громади і райони визискуються на користь інших у межах тієї ж самої держави, а точніше на користь панівної еліти. Спільне почуття того, що їх експлуатують, посилює серед жителів даних районів вплив етнонаціоналізму та сепаратистські настрої.

Отже, варто зробити висновок, що націоналізм є однією з найефективніших інтеграційних ідеологій, за допомогою якої мобілізуються народні маси. Націоналізм залишається однією з найпотужніших та найефективніших політичних ідеологічних течій.

Література

1. Проценко О. Націоналізм. Антологія / О. Проценко, В. Лісовий. — Київ: Видавничий дім «Простір», 2010. — 683 с.
2. Васильчук Є. Етнічний націоналізм як політична ідеологія : сутність та основні характеристики / Є. Васильчук — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2007jule/vasilchuk.php> (29.12.2015)
3. Стоянова А. Етнонаціоналізм у Західній Європі: сучасні інтерпретації / А. Стоянова — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_5_9 (28.12.2015)
4. Тишков В. О нации и национализме / В. Тишков — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.valerytishkov.ru/publikacii3/o_nacii1.html (28.12.2015)

Л.Б. РОМАНЮК,

кандидат мистецтвознавства, доцент

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ВИКОНАВЦІВ-ІМПРОВІЗАТОРІВ РІЗНИХ ШКІЛ ТА СИСТЕМ НАВЧАННЯ

Імпровізація як тип музичного мислення виявилася багато в чому втраченою у мистецтві і навчальній практиці ХХ століття. Хоча ця традиція продовжувала жити в усній народній творчості та джазі, основне джерело музики розвивалося шляхом посилення впливу композиторської волі над виконавською (у вигляді строго фіксованого нотного тексту). Функції виконавця поступово звелися виключно до творчої інтерпретації тексту твору, його „озвучення”. Без сумніву, мистецтво інтерпретації є найвищим досягненням музичної майстерності, що по-своєму передавало талант і творчу індивідуальність виконавця. Але діяльність сучасного музиканта може бути значно багатограннішою, якщо повернути йому колись втрачену здатність створювати і виконувати музику водночас, тобто імпровізувати.

Одним із найважливіших проявів антиципації у процесі імпровізації виступає сольмізація: відносна, абсолютна, звуковисотна, ритмічна. Навчання сольмізації в багатьох системах музичної освіти є обов'язковим компонентом засвоєння основних моделей імпровізації, починаючи з Гвідо Д'Ареццо (990-ті — 1050?), далі розвиваючись в системі М. Дилецького [1] і сягаючи розквіту в системі відносної сольмізації З. Кодая [2]. У цих системах сольмізація сприяє розвитку здатностей до слухового передбачення-випередження, закріплює суттєві загальні ознаки слухових уявлень, відчуття співвідношення кожного окремого звуку з ладом. Аналізуючи трактати XVIII ст., присвячені навчанню імпровізації (J. Adlung, D. Turk, J. Daube, G. Hahn, J. Kirnberger, C. Ph. E. Bach), можна виявити етапи і послідовність засвоєння основних правил.

У трактаті Г. Зорге (*Anleitung sur Fantasia*, 1767) вказано на основні якості, притаманні імпровізатору, якщо він хоче імпровізувати згідно правил [3]. Імпровізатор повинен мати добрі музичні здібності, слухати багато музики, розу-

міти генерал-бас і бути добре навченим відповідно до таких пунктів: 1) знати музичні інтервали у всіх трьох звукових родах (діатоніка, хроматика, енгармонійні звороти); 2) знати всі види акордів; 3) розуміти вчення про тональності; 4) добре володіти послідовностями переходу від одного акорду до іншого; 5) вміти відрізняти похідні акорди від основних; 6) майстерно вводити дисонанси; 7) володіти всіма можливими способами відхилення від головної, основної тональності в побічні; 8) навчитися складати фуги, слідуючи вказівкам природи (до цього відноситься вчення про наслідування); 9) знати, як виражати і збуджувати душевні порухи.

Таким чином, сім перших пунктів з дев'яти зводяться до знайомства з елементарною теорією та гармонією. З нього й починалось навчання, при чому воно носило — і це дуже важливо — яскраво виражений практичний характер. Восьмирічного учня навчали грати акорди, їх обернення, послідовності, доводячи його гру до повного автоматизму (до виконання творів, не дивлячись на клавіатуру). Це називалося „мати в руках” даний прийом поєднання акордів. Старовинні музиканти цілком одностайні в тому, що знання гармонії — основна передумова для вміння імпровізувати. Ж. Ф. Рамо, описуючи сам „механізм” імпровізації, каже: „...в момент імпровізації за клавіром... вільно вибраними, знайденими звуками керує інстинкт, що спирається на відношення, які закладені в основі гармонії” [4, с.264]. Тієї ж думки притримувались Я. Адлунг, Ф. Куперен, І. Кванц [5].

Значне місце в системі навчання клавіриста займав розвиток навиків транспонування. Цьому навчали з дитинства, використовуючи в якості матеріалу послідовності акордів, які вивчалися на заняттях з гармонії, а також нескладні п'єси. За допомогою транспонування у початківців планомірно вироблялась вільна зорово-слухо-моторна орієнтація на клавіатурі. З дитинства учневі пропонували освоїти ряд фактурно-фігураційних формул з тим, щоб відомі йому гармонічні співвідношення між акордами могли ним довільно оформлятися в різних фактурно-фігураційних проявах.

На думку Г. Зорге, послідовність оволодіння мистецтвом імпровізації є такою: від імпровізації хоралу, через його фігурації — до фуги. У підготовці майбутніх імпровізаторів важливе значення мало навчання генерал-басу. У XVIII ст. генерал-басу навчали з дитинства, про що свідчать старовинні трактати: Р. Humano. *Musikus theoretico-practicus* (Nurnberg, 1749), G. Sorge „*Vorgemach der musikalischen Komposition*” (Lobenstein, 1745—1747) [3], С. Ph. E. Bach „*Der Versuch die Wahre Art das Clavier zu spielen*” (1753) [6].

Вивчення генерал-баса поєднувалося з виконанням двоголосних, а пізніше й триголосних імітаційних п'єс, котрі ставали зразками для власної творчості учнів. Про це пише Й. С. Бах у передмові до інвенцій:

“... пропонується ясний спосіб, як можна не тільки навчитися грати на два голоси, але й при дальшому прогресі правильно і красиво обходитися й з трьома залігованими голосами, при цьому не тільки знайомитися з гарними інвенціями, але й добре їх розробляти; а головним чином — добитися співучої манери гри і разом з тим набути сильну схильність до складання музики ” [7, с. 2].

Крім гармонії клавірист-початківець одразу ж навчався і прийомам мелодичного варіювання — прикрашанню мелодії (не випадково Й. С. Бах вписав таблицю виконання прикрас на першу сторінку клавірної книжечки свого десятирічного сина), причому ці прийоми також закріплялись у грі учня до повного автоматизму. З приводу високих вимог, які висувалися клавіристу, К. Ф. Е. Бах писав: „...клавірист повинен вміти складати фантазії всіляких видів, а також експромтом обробити задану йому тему за всіма правилами гармонії і мелодії. Він повинен однаково легко грати в усіх тональностях, моментально і безпомилково транспонувати (...). Він повинен досконало володіти знанням генералбаса, вміти його зіграти по-різному, з більшою або з меншою кількістю голосів, гармонійно строго або галантно, при недостатньому цифруванні і при дуже рясному, часом обходячись і цифрованим або дуже фальшиво цифрованим басом. (...) Більше того, зазвичай вимагають імпровізацій, зовсім не рахуючись з тим, чи є у клавіриста в даний момент потрібний настрій, абсолютно не піклуючись про те, щоб підтримати в нього цей настрій або створити його...”[6].

Н. Воніке в трактаті “Die Kunst des freien Orgelspiels” [8] окреслює таку послідовність ускладнення завдань з імпровізації: 1) імпровізація в хоральному складі простого речення; 2) імпровізація простого періоду за допомогою: побудови речення або ж застосування нового контрастного речення; 3) об’єднання багатьох періодів або розширений період; 4) повторення мотиву, що імітується в імпровізованому періоді: в одному й тому самому голосі; поперемінно то в одному, то в іншому голосі; 5) імпровізація хоральної фігурації: у двоголоссі, у триголоссі; 6) імпровізація хоральної прелюдії; 7) імпровізація вільної фантазії. Засвоєння кожного завдання проходило від строгої імпровізації до вільної.

Таким чином, аналіз старовинних трактатів підтверджує думку про те, що не можна різко відокремити імпровізацію від композиції. Радше можна вести мову про поступовий перехід однієї форми творчої діяльності в іншу, коли виникає багато проміжних стадій. Основна відмінність полягає між такими формами імпровізації, як самостійний концертний жанр і імпровізація як допоміжний засіб для композиції.

Звертаючись до традицій виховання піаністів в українській музичній школі, слід зазначити, що у період навчання М. Лисенка у класі харківського педагога з фортепіано Й. Вільчека, останній, вважаючи мистецтво імпровізації одним із найважливіших засобів музичного виховання, заохочував М. Лисенка до імпровізацій на теми українських пісень та лірницьких мелодій. Згодом сучасники Лисенка відзначали, що імпровізувати той міг безкінечно, але здебільшого танці, наприклад козачки, метелиці, польки, вальси й кадрили за мотивами українських народних пісень.

Творче музикування на основі фольклору — це пошукова діяльність, що виявляється у створенні підголосків, акомпанементів, варіацій, фантазій з використанням різноманітних народних джерел. Інтонаційно та образно близька сфера національно-самобутньої музики сприяє її швидкому засвоєнню, а творче трансформування в процесі музикування відповідає природі існування фольклору впродовж століть, коли кожний виконавець включається у створення музич-

ного образу. Отже, основним джерелом творчого формування української ментальності піаніста є використання багатих традицій народного мистецтва.

Якщо ми звернемося до однієї з кращих сучасних джазових шкіл, які також ставлять за мету навчання імпровізації, — а саме до школи Джона Мехегана [9], то побачимо, що і в ній акцентується увага на вивчення гармонії, причому це вивчення носить знову ж практичний характер. Учні пропонується грати послідовності натуральних та альтерованих септакордів ладу, типові їх поєднання в різних розміщеннях, мелодичні лади для кожного септакорду, на основі яких в подальшому буде імпровізуватися мелодія, і, далі, сполучення більш складних акордів — нонакордів, ундецім та терцецім-акордів. Все це грається обов'язково у всіх тональностях, і кожне із завдань відпрацьовується до рівня автоматизму. Так досягається бажана для багатьох професіоналів („класичних” музикантів) незвичайна свобода зорово-слухо-моторної орієнтації на клавіатурі, що відрізняє всіх джазистів. Неважко помітити, що шлях виховання сучасного джазового музиканта дуже нагадує шлях виховання клавіриста XVII — XVIII століть.

У дослідженні К. Шпаковської [10] джазова імпровізація розглядається як спосіб виховання творчої індивідуальності виконавця і слухача. Дослідниця обґрунтовує позицію, що формування потреби в творчості може здійснюватися за допомогою джазової імпровізації, яка є формою духовного діалогу в музичному мистецтві. Дослідження також підтвердило, що розвиток творчих здібностей, формування потреби в творчості може здійснюватися за допомогою джазової імпровізації через активізацію творчого мислення студента. Автором роботи обґрунтовано й описано технологію методів „синектики”, „посередника”, „самостійної роботи”, „зняття”, „читання з листа”, „ритмічного виховання” для активізації творчого мислення, розвитку творчих здібностей, творчої уяви, індивідуального самовираження виконавця. Виконання та слухання джазової імпровізації впливає на розвиток ритмічно-творчої уяви та відчуття ритму.

Існуюча у буденній свідомості думка, що імпровізація є справою особливо обдарованих людей, безпідставна та відображає інерційно-пасивні погляди на музичну педагогіку. Відсутність навичок імпровізації у більшості „академічних” музикантів пояснюється деякими програмними недоліками існуючої системи музичної освіти. Підготовка музиканта з підбором виконавських, композиторських, теоретичних творчих навичок сьогодні потребує свого відродження, починаючи з ранніх ступенів навчання музики, причому така спрямованість має визначати стилістику роботи у звичайних ДМШ: майбутній аматор-музикант має розкривати мистецтво звуків у його різноманітності через внутрішнє творче саморозкриття. Поряд з іншими формами творчості імпровізації має відводитися важливе місце — і як методу практичного вивчення теорії музики, і як способу розвитку творчих (композиторських) навичок, і як ефективному шляху розвитку виконавських якостей.

Користуватися готовими моделями завчених мелодичних ходів та фігураційних стереотипів дозволяється тільки на первинному етапі творчого навчання, тому що імпровізація будується на справжньому творчому натхненні. Оскільки

імпровізація будується на основі мелодичних, гармонічних та ритмічних варіювань, деякі педагоги-музиканти (Ю. Козирев, Г. Шатковський) вважають найсприятливішим ґрунтом для імпровізації ладогармонічну основу. Засвоїти мистецтво елементарної імпровізації допомагають такі завдання: гра ладових моделей, наприклад, від II ступеня зіграти та проспівати дорійський лад, від III — фрігійський, від IV — лідійський, від V — міксолідійський, а також мажорну гаму з пониженими III — VII ступенями, септакорди в різних тональностях, різноманітні секвенції, каданси, модуляції [11].

Таким чином, імпровізація як найдавніший і генетично первинний вид музичної творчості була біля колиски всіх музичних культур і панувала протягом багатьох століть. У педагогіці XVI - XVIII століть значилося виховання імпрівізатора поряд з вихованням композитора, виконавця, слухача. І сьогодні вона також є основою фольклорного музикування. Ідея спілкування та імпровізації як метод творчого навчання не нова. Сучасне відчуття цієї проблеми доповнюється думкою про те, що навіть слухач повинен володіти навичками музикування, щоб глибше проникнути в задум виконуваної музики. При цьому важливо розуміти, що цінність такого аматорського „музичного письменництва” не тільки в результатах, скільки в самому процесі оволодіння музичною мовою. В даному випадку музична практика імпровізації (вокальної, інструментальної) позитивно позначається як на розвитку музичних здібностей, так і особистості в цілому.

На сьогодні імпровізація як важливий компонент сучасної музичної освіти вивчається та застосовується в теорії й практиці навчання. Хоча не в усіх музичних освітніх закладах різного рівня (музичні школи, школи мистецтв, музичні училища, коледжі, ВУЗи) наявні навчальні плани і програми, які б включали в себе імпрівізаційно-джазовий компонент, але в умовах модернізації мистецької освіти відбуваються позитивні зрушення в цьому напрямку.

Література

1. Дилецький М. Граматика музикальна / М. Дилецький; підготовка до видання О. С. Цалай-Якименко. — К., 1970.
2. Добсаи Л. Метод Кодая и его музыкальные основы / Л. Добсаи // Музыкальное воспитание в Венгрии. ; под. ред. Л. А. Баренбойма. — М., 1983. — С. 41-63.
3. Sorge G. A. Anleitung zur Fantasie, oder zu der schönen Kunst, das Clavier, wie auch andere Instrumente aus dem Kopfe zu spielen, 1767, с. 1-2.
4. Адамян Я. Эстетика Рамо [Цитаты] / Я.Адамян // Вопросы теории и эстетики музыки. — Вып. 2. — Л., 1903. — С. 264.
5. Кирнарская Д. Музыкальные способности / Д. Кирнарская // М.: Таланты — XXI век. — 2004, с. 232, 234.
6. Bach C. Ph. E. Versuch uber die wahre Art das Clavier zu spielen... —Berlin, 1753: док. 138, 216.
7. Bach J. S. Inventionen und Sinfonien. Faksimile der titelseite des autographs vom jahre 1723. — Lpz.: Peters, 1982.
8. Bonicke H. Die Kunst des freien Orgelspiels. — Lpz., 1861.
9. Mehegan J. Jazz Improvisation.Tonal and Rhythmical Principles. — New York: Watson-Guptill Publications, 1984 (1959). — 223 p.

10. Шпаковская Е. Б. Джазовая импровизация как способ воспитания творческой индивидуальности исполнителя и слушателя: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е. Б. Шпаковская. — С.-Пб., 2002. — 191 с.
11. Бирюков С. Н. Импровизационность в музыке и ее стилевые типы: автореф. дис. на присвоен. научн. степени канд. искусствоведения / С. Н. Бирюков. — М., 1981.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

А.М. АХМЕДОВА,

студент Донецького національного університету

НОВІ ДІЄСЛОВА ТА ДІЄСЛІВНІ ЗНАЧЕННЯ

Світ швидко видозмінюється, і одночасно трансформується наша мова. Стан лексики, як відомо, відображає рівень розвитку суспільства. Все нове, що відбувається в нашому житті, закарбовується в слові. Різні соціальні чинники знаходять в мові яскраве вираження. У гонитві за сучасністю ми запозичуємо іноземні слова. Сьогодні часто можна чути про вступ світу в еру білінгвізму: коли для багатьох рідна мова та іноземна (найчастіше англійська) мова співіснують.

Але що все ж таки стоїть за терміном неологізм? Найбільш слушним є визначення китайського лінгвіста Ван Текуна: "Неологізми - це нові слова і вирази, створені на основі вже наявного мовного матеріалу за нормативними словотворчим моделям мови для задоволення потреб у мовної номінації, викликаних змінами в суспільному житті і розвитком науки і культури, а також слова, запозичені з інших мов, діалектів, професійного аргю і жаргону, і слова, що отримали нові значення і нові способи вживання. "[1, с. 15] Дослідники ділять неологізми на 3 групи: лексичні, семантичні, okazіональні.

Поява нового слова є результатом боротьби двох тенденцій: тенденції розвитку мови і тенденції його збереження. Це обумовлено тим, що "у мові існує досить сильна тенденція зберігатися в стані комунікативної придатності". Однак для того щоб більш адекватно відобразити, сформулювати й закріпити нові ідеї і поняття, мова у цілому і лексика потребують перебудови, диференціювання, та утворення нових одиниць. При цьому поява нового слова не завжди викликано прямими потребами суспільства в новому позначенні. Найчастіше неологізм - це результат нових асоціацій або результат усунення омонімії і т.д., тобто при створенні неологізму найчастіше діють чисто внутрімовні стимули.

Отже, неологізм - це не тільки слово, що раніше не існувало, що народилося разом з новим явищем. Частіше ми спостерігаємо нові осмислення старих слів, збагачення їх новими значеннями. У новому ми вгадуємо стару форму і ча-

стини вже відомих слів. Це допомагає зрозуміти неологізм, осмислити його і ввести в мовний ужиток.

Нова лексика достатньо мобільна, і з плином часу в процесі розвитку мови або відходить в пласт застарілої лексики або закріплюється в повсякденній мові.

Поява у слова нового лексико-семантичного варіанта в прагматичному аспекті варіативності розглядається як результат варіювання в його вживанні в різних ситуаціях спілкування в залежності від соціального, територіального, національного, вікового, професійного та інших статусів учасників комунікації. Одна і та ж лексика по-різному реалізується в однотипних ситуаціях представниками різних верств носіїв мови. У результаті вживання слова у нетиповій для нього ситуації (контексті) носіїв іншого соціолекту (мови певної соціо-професійної групи) воно набуває нового відтінку значення, який потім оформлюється в окремий лексико-семантичний варіант слова.

З іншого боку, будь-яка семантична новизна народжує прагматичну новизну. Новий лексико-семантичний варіант слова розширює прагматику всієї лексики, так як розширюється спектр ситуацій і контекстів її вживання, і, отже, обмежень на її вживання.

Відмирання одних і народження інших слів відбувається в мові непомітно. Але спостерігається і таке мовне явище, коли нове слово або нове значення вже існуючого слова має «день народження», пов'язано з певною датою, а утворення нових лексичних одиниць обумовлюється як лінгвістичними факторами, так і екстралінгвістичними. Відповідно, в певний період історії виникає необхідність тлумачення шару нової лексики.

Так наприклад, виданий в 20-х роках "Словник радянських термінів і найбільш уживаних іноземних слів" демонструє потребу в поясненні нових термінів, скорочень та іншої лексики того періоду. Напр.: *реквізиція, комуни, кооператив, робітфак, анархія, шкідники (контрреволюціонери, вперше згадано в 1927р. У зв'язку з т.зв. Шахтинський справою)*.

Починаючи з 60-х рр. велися активні лінгвістичні дослідження у сфері опису нової лексики. Цілеспрямовано цим займалися в Інституті російської мови в Ленінграді. Розвиток космічної галузі в свій час не тільки подарував нам низку нової лексики, але водночас і дозволив розширити систему словотворення. Така морфема, як '*навт*' утворює цілий ряд нових іменників: *космонавт, акванавт, селенавт, аргонавт, аеронавт, геонавт (спелеолог)* та ін.

До 2000 р база неографії складала близько 80000 неологізмів. Щорічно видаються словники неологізмів дозволяють побачити реальну лексикографічну картину.

Згідно з даними дослідження, більшість неологізмів, що виникли за останній час — є лексичні з іноземним корінням. Наприклад: укр. 'гуглити' (від англ. to google), або 'спамити' (від англ. to spam). [3, с. 60]

До семантичних неологізмів належать слова, які вже присутні в мові, але отримали нове значення, або новий відтінок в значенні. Наприклад, англ. 'to telecommute' означає 'працювати вдома, використовуючи електронний зв'язок'.

До окказіональних або індивідуально-стилістичних неологізмів відносяться дієслова, що виникли в результаті індивідуально-авторського словотвору [2, с. 47], наприклад, такі іспанські дієслова, як 'comedificar, andantear, enmontanarse, velocear, buitrear' з прозових і віршованих творів Марті Хосе, іспанського поета і публіциста.

Великий інтерес викликають також «політичні» дієслівні неологізми, утворені від прізвищ або імен відомих представників влади. Наприклад, німецьке дієслово 'gutenbergen' з'явилося завдяки міністру оборони Німеччини Карлу-Теодору Гуттенбергу, і означає 'поцупити інтелектуальну власність'. Або дієслово 'merkeln', що стало популярнішим серед підлітків неологізмом 2015 року, і має значення 'нічого не робити'.

У японській мові також зустрічаються схожі випадки утворення неологізмів, наприклад, дієслово 'edagu' означає 'працювати без сну і відпочинку' і пов'язане з активною діяльністю генсекретаря Японії Юкіо Едано. Польське дієслово 'głębpić się' від прізвища єпископа польської церкви Юзефа Глемпа, означає 'бути нездатним до прийняття рішення'. І подібних дієслів існує вже доскоду. Інше питання - не відійдуть ці дієслова в небуття разом з політиками?

Лексичний запас мови може збагачуватися різними шляхами. Так, велика кількість неологізмів виникли з розвитком преси. Рівнозначно великий сегмент утворився завдяки інтернет-ресурсам. Значно менше в порівнянні з двома попередніми відгалуженнями є авторські неологізми, які своєю метою ставлять збереження незвичайності і новизни.

Число неологізмів у всіх мовах світу зростає з кожним днем, але чи свідчить це про збагачення мов, про їх розвиток? Або неологізми швидше вказують на занепад мови? На різних етапах розвитку мови і самого суспільства спостерігалось різне ставлення до неологізмів. Адже, по суті, значна частка нової лексики є попросту запозиченнями, які в будь-якій мові мають еквіваленти і тому не є необхідними.

Проте, тенденція до утворення нових дієслів, і нових значень зберігається, і їх кількість рік у рік збільшується. Це можна пояснити зміною соціальних, політичних, економічних і психологічних норм суспільства.

Підсумовуючи все вищезазначене, неологізми, безумовно, потрібні будь-якій мові, але, в той же час, вони повинні відповідати національно-культурній специфіці тієї чи іншої мови.

Неологізми по сфері вживання в основному є інтерстильовими, тобто уживаними у всіх стилях мови. Однак певна частина їх властива конкретному стилю: публіцистичному, науковому, діловому або ж розмовному.

Слід зазначити, що деякі з нових слів, які спочатку використовувалися тільки в молодіжному середовищі, переймає і старше покоління.

Посилаючись на те, що неологізми є результатом змін життя суспільства, можна зробити висновок, що неологізми необхідні для розвитку і майбутнього в усьому світі.

Література

1. 王铁琨. 十年来的汉语新词语研究.// 语文建设通讯, 1991 年, 第 4 期, 9—13 页.
Намітокова Р. Ю. Авторські неологізми: словотворчий аспект. Ростов-на-Дону, 1986.
2. Перцова Н. Н. Словник неологізмів Велимира Хлебнікова. Відень; Москва, 1995.
3. Нові слова і значення // Під ред. Н. З. Котеловой, Ю. С.Сорокіна Л., 1973, 1984.
4. Linguistics, New words in English, Rice University - 2006

Н.В. ЗІЛЮК,

викладач зарубіжної літератури

ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А.Ю.Кримського»

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Проблемне навчання на заняттях зарубіжної літератури допомагає студентам пізнавати світ та себе в ньому через осмислення художнього тексту. Девізом такого навчання може бути вислів Г.Е.Лессінга: «Сперечайтесь, помиляйтесь, але, Бога ради, розмірковують, і хоча криво, та зате самі».

Таке навчання передбачає *проблемне викладання*, тобто створення системи послідовних проблемних ситуацій і управління процесом їх вирішення, а також *проблемне учіння* - особливу форму творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань та способів діяльності з наявністю аналізу проблемних ситуацій, формулювання проблем і їх розв'язання шляхом висунення припущень, обґрунтування і доведення гіпотез.

Методика проблемного навчання - один із провідних напрямів у роботі викладача зарубіжної літератури. На заняттях педагог забезпечує стабільну навчально-пізнавальну атмосферу у групі, упроваджуючи новітні інтерактивні технології. Пропонує студентам різноманітні завдання, комунікативно-ситуативні вправи, тренінги відтворювальної уваги та асоціативного мислення, завдання з мелодекламації, завдання творчого й компаративного характеру. Викладач формує якості кваліфікованого читача, підвищує літературну компетенцію студентів, стимулює пізнавальну й самоосвітню діяльність студентів, прищеплює любов до духовного слова й мистецтва узагалі.

Проблемність є невід'ємною рисою пізнання, бо вона стимулює, забезпечує розумову діяльність, заставляє розглядати предмет з усіх сторін. Проблемне навчання реалізується через проблемну ситуацію. Цих ситуацій може бути декілька на будь-якому занятті.

Проблемні ситуації виникають :

- коли зіставляються діаметрально протилежні точки зору на один і той же твір;
- коли студенти не згодні із трактуванням твору критиками, кіносценаристами чи композиторами;
- якщо протиріччя закладені самим письменником у назві твору;

- коли зіставляються життєві колізії, що покладені в основу твору, з їх показом письменником (різне бачення читачем і письменником однієї проблеми);
- коли викладач сам ставить проблему і демонструє шляхи наукового пошуку.

Проблемне навчання змінює мотивацію пізнавальної діяльності, викликає внутрішню зацікавленість студента, що стає чинником активізації навчального процесу та ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої нахили і здібності, зумовлює перебудову сприйняття, пам'яті, мислення, переорієнтацію інтересів тощо.

Істотною ознакою проблемного запитання є прихована суперечність, яка відкриває можливість отримати неоднотипні відповіді. Прихована в проблемі суперечність може бути подолана лише тоді, коли студент володіє таким рівнем знань і такими способами діяльності, які є достатніми, щоб почати пошук невідомого йому результату або способу розв'язання завдання. В іншому разі проблема для студента є лише непевним відчуттям пізнавальних труднощів, тобто проблемною ситуацією, сутність якої полягає у тому, що для її розв'язання студентам необхідно знати нові знання і способи дій.

Існує кілька найпоширеніших способів створення проблемних ситуацій, які класифікують у такий спосіб:

- *ситуація несподіваності*: створюється упродовж ознайомлення слухачів із фактами або ідеями, що викликають подив, здаються парадоксальними;
- *ситуація конфлікту*: нові факти, висновки, досвід вступають у протиріччя з усталеними науковими теоріями, уявленнями;
- *ситуація передбачення* характеризується суперечливістю фактів, здійсненням розумового пошуку;
- *ситуація спростування*: слухачам пропонується довести неспроможність певної ідеї, спростувати антинауковий підхід, тощо;
- *ситуація невідповідності*: виникає, коли життєвий досвід, світогляд слухачів вступають у протиріччя з науковими даними;
- *ситуація невизначеності*: проблемне завдання містить недостатню кількість даних для своєчасного розв'язання; у такому разі її розв'язання залежить від кмітливості, мобільності студентів. Вони повинні самостійно здобути дані, яких не вистачає;
- *ситуація вибору*: студент пропонує обрати правильну відповідь із кількох можливих і відомих йому та обґрунтувати свій вибір.

Проблемні завдання можуть бути розраховані на кілька хвилин заняття, а також на кілька днів, тижнів, місяців.

Після прочитання твору у формі бесіди викладач виявляє рівень сприйняття студентами змісту твору, допомагає зрозуміти характер героїв, їхній емоційний стан, витоки вчинків, а також дає можливість висловити власну позицію щодо прочитаного. Розглянемо окремі способи створення проблемних ситуацій на заняттях.

Вивчаючи повість Оноре де Бальзака «Гобсек», викладач проводить паралель між початком XIX століття і сьогоденням. У творі Бальзак показав сучас-

ного йому генія наживи лихваря Гобсека, для якого гроші - влада над людьми, гроші - головна причина усіх подій, які відбуваються в суспільстві. Він зумів показати, як його століття розміняло на дзвінку монету усіх, починаючи від предметів першої необхідності і закінчуючи талантом, натхненням і найніжнішими й святими почуттями.

Готуючись до заняття - прес-конференції за повістю Бальзака «Гобсек», викладач ставить студентам проблемні питання :

- Що є характерним для епохи Бальзака та сьогодення?
- У чому зміст життя кожної людини?
- Чому людство знову ж таки повторює свої помилки, думаючи над збагаченням, накопиченням грошей?
- Чи завжди гроші царюють світом?
- Які Ваші основні принципи в житті?
- Чи все купується і продається?

Підводячи підсумки заняття, студенти роблять висновки, що Гобсеки живі і в наш час, не зважаючи на те, що люди розуміють і усвідомлюють тлінність багатства. Влада грошей незборима, особливо в наш час рідко кому вдається жити повним духовним життям, сповненим справжньою свободою і щастям.

Аналізуючи роман «Портрет Доріана Грея» Оскара Уайльда, пропоную обрати такий шлях створення проблемної ситуації, за яким перетинаються життєві уявлення студентів із фактами літературного твору. Студенти мають висловитися з такого питання: про що мріють вони самі, яким бачать своє життя в майбутньому, що необхідно для щастя. Такий прийом можна назвати «примірюванням на себе». Студенти, безумовно, з певною мірою відвертості називатимуть свої цілі: вступити до ВНЗ, здобути освіту, придбати будинок, квартиру, знайти престижну роботу, їздити в закордонні подорожі, купити розкішний автомобіль тощо. Отже, вони вважають, що за таких умов почуватимуться щасливими. Тому і запропонуємо їм головне проблемне запитання: «Чи був щасливим Доріан Грей?»

Як відомо, згідно із заповідями Божими людина мусить любити не себе, а Бога і ближніх. Навіть Безіл сказав Доріану: «Я занадто обожнював вас - і за це покараний. Ви теж занадто себе обожнювали. Обоє ми покарані». Чим же вони обоє покарані? Студенти, поміркувавши, відповідають, що людиною, яка ще могла в ньому знаходити щось гарне і бути істинним другом. Більше друзів він не має, адже егоїст не може ділити себе ні з ким.

Інша заповідь говорить: «Не кради». Здається, що нічого не краде герой, та й навіщо, коли все є. Та з цим твердженням погоджуються далеко не всі студенти. Вони зачитують уривок, у якому йдеться про колекціонування Доріаном різноманітних речей. Часом він привласнює собі те, що на перший погляд, привласнити неможливо: запахи. А це і є свого роду крадіжка.

«Не кажи неправди», - наставляє Біблія. Можливо, якраз цієї заповіді герой дотримувався? Студенти наводять аргументи, які доводять протилежне. На запитання брата Сібіл, чи знав він її, Доріан швидко відповідає: «Я ніколи її не знав. Навіть не чув про неї...»

Своєрідний висновок про життя Доріана підбиває Гаррі: «Я такий радий, що ви ніколи нічого не зробили - не вирізьбили жодної фігури, не намалювали жодної картини, не створили анічогісінько поза собою!» Та чи варто з цього радіти, коли людина нічого не залишає після себе, жодного приємного сліду - ні в матеріальному плані, навіть не зважаючи на свою красу і молодість? На це запитання студенти додадуть: про таку людину швидко забудуть.

Тож коли повертаємося до головного проблемного запитання: «Чи був щасливим Доріан Грей?», студенти уже мають достатньо аргументів із тексту, щоб на нього дати відповідь. Герой Уайльда не має друзів, родини, нічого не вміє зробити своїми руками, не має жодних талантів, ніхто про нього не згадує теплим словом. Найкраще на це питання дає відповідь сам Доріан Грей: «Я забагато цікавлюся сам собою і став уже тягарем для себе... Яку користь має людина, здобувши цілий світ, а загубивши... свою власну душу?»

Як справедливо стверджують дослідники, уведення у навчальний процес елементів проблемності підвищує активність студентів, сприяє розвитку пізнавальних інтересів. Однак повністю будувати навчання на проблемності навряд чи можливо. У групах зібрані студенти з різними рівнями підготовки і різними здібностями. І якщо для когось проблемне завдання не відповідає його можливостям, воно вносить дезорганізацію.

У викладача, який переживає емоції інтересу, виникає бажання досліджувати, розширювати свої знання новою інформацією, прагнення неординарно підійти до об'єкта зацікавлень, можна спостерігати і перевтілення на занятті під час вивчення новели «Перевтілення» Ф.Кафки.

Словесник пропонує попередньо підготовленому студентові перевтілитися в образ Грегора Замзи - комахи. До Грегора-комахи викладач і студенти ставлять запитання:

- Грегоре, які почуття тебе переповнюють після перевтілення?
- Чи змінилося твоє життя після того, як ти став комахою?
- Як почала відноситися до тебе родина після перевтілення?
- Чи хотів би ти знову стати людиною?
- Грегоре, що б ти змінив у своєму житті знову ставши людиною?

Ця рольова гра має допомогти знайти відповідь на головне проблемне запитання: «Чому людина перетворилася саме на комаху? »

Отже, ми розглянули деякі способи створення проблемних ситуацій під час проблемно-тематичного аналізу літературного твору. Такі ситуації сприяють розвитку розумових здібностей студентів, їхньому вмінню аналізувати, узагальнювати, робити певні висновки. Крім того, студенти в процесі їх вирішення набувають навичок не лише вдумливого, повільного читання літературного тексту, а й толерантного ведення дискусії, шляхетного ставлення один до одного, виділення головного й вилучення несуттєвого. Проблемні ситуації є основною ланкою в ланцюгу послідовних операцій технології проблемно-тематичного аналізу художнього твору.

Література

1. Бак Світлана. Навчальний діалог як метод формування свідомого читача /С.Бак // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2011. - № 9. — С.20-22.
2. Гонташ Г.Є. Формування творчої особистості /Г.Є.Гонташ // Всесвітня література та культура. — 2003. - №5- с. 13-16.
3. Калюжна О. Завдання для розвитку творчих здібностей школярів на уроках мови та літератури / О.Калюжна // Дивослово. — 2009. - № 5. — С.11-13.

Ю.Г. КОСЕНКО,

викладач кафедри іноземних мов,
Сумський національний аграрний університет

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується пошуком нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління і впровадженням освітніх інновацій у систему викладання української мови як іноземної.

Відомо, що розвиток методики викладання української мови як іноземної (МВУМІ) відбувався в кілька етапів. За словами О. Туркевич, як про окрему методику викладання вперше задекларувала про себе українська як іноземна у 40-х роках ХХ століття, коли опубліковано перші навчальні посібники з української мови як іноземної авторів Е. Хонор, Е. Шклянки, Г. Луцького, Я. Рудницького, Ю. Стечишина за кордоном [4, с. 6].

Другий етап розвитку МВУМІ розпочався наприкінці 70-х років ХХ століття і тривав приблизно до 1991 року. Після здобуття Україною незалежності з'явився інтерес вивчати українську мову як іноземну як у нашій країні, так і за кордоном, що спричинило розширення кола країн, що направляють своїх громадян на навчання, збільшення кількості навчальних і науково-дослідних закладів, які займаються фаховою підготовкою іноземних громадян; збільшення переліку спеціальностей і спеціалізацій, за якими проводиться навчання; значно підвищилася ефективність системи управління підготовкою студентів-іноземців; сформувався професорсько-викладацький і адміністративний актив, провідною діяльністю якого є робота з іноземними студентами; а також було розроблено низку нормативно-правових актів, що регулюють процес навчання тощо.

Після прийняття у 1991 р. «Закону про мови» виникла необхідність розроблення стратегії підготовки іноземних громадян у вищих навчальних закладах України на базі української мови. Перехід на навчання студентів-іноземців української мови потребував низки організаційних, наукових і методичних заходів: підготовки викладачів української мови як іноземної; розроблення підручників і навчальних посібників з української мови як іноземної; організації навчального процесу українською мовою [2, с. 13].

Третій етап МВУМІ тривав протягом 90-х років ХХ століття. У цей час МВУМІ утвердилася як окрема наукова галузь і почала функціонувати як навчальна дисципліна в університетах. В Україні та за кордоном почали друкувати різноаспектні навчальні посібники, а також були організовані перші конференції, присвячені проблемам викладання української мови як іноземної.

З 2004 року розпочався інший період розвитку МВУМІ. Цей період пов'язаний з освітніми реформами та інноваційними підходами до вивчення іноземних мов.

Єдино прийнятої періодизації розвитку МВУМІ на даний момент не існує. Так, К. Бендяк визначає свою періодизацію розвитку організації мовної підготовки іноземних громадян в Україні в період із середини ХХ століття до початку ХХІ століття, зокрема науковець виділяє чотири етапи:

перший етап — інституалізації (1946—1960 рр.) — головною ознакою є розвиток політико-правового механізму розбудови організаційної системи мовної підготовки іноземних громадян в Україні, яка на той час була у складі СРСР, зокрема головними центрами вищезазначеної підготовки були Київ, Харків і Одеса;

другий етап — розвивальний (1961—1990 рр.) — розвиток теоретико-методологічного, організаційно-інструментального та дидактичного забезпечення організаційної системи мовної підготовки іноземних громадян в Україні. Розроблено методику викладання російської мови як іноземної. Були зроблені перші спроби систематизації досвіду щодо вивчення української мови як іноземної;

третій етап — кризовий (1991—2002 рр.). Така назва пов'язана з розпадом СРСР і набуттям Україною суверенітету незалежної держави. Зміна політичного курсу України призвели до руйнування міждержавних домовленостей щодо підготовки іноземних громадян. Прийнятий у 1991 р. «Закон про мови» актуалізував питання про підготовку іноземних громадян державною мовою (українською);

четвертий етап — реформувальний (із 2003 р. до сьогодні) — характеризується намаганням експортувати українську освіту за кордон. За рахунок унормування нормативно-правової бази щодо підготовки іноземних громадян в Україні; розроблення МВУМІ та створення привабливих умов навчання в Україні. [1, с. 7—8].

Повертаючись до витоків МВУМІ, слід зазначити, що перші підручники й навчальні посібники з української мови для іноземців були видані під авторством Ю. Жлуктенка, Г. Макарової, Т. Молодід, Н. Присяжнюк, Н. Тоцької. В останні десятиріччя минулого століття ця група авторів поповнилась такими вченими, як Х. Бахтіярова, О. Бех, Л. Паламар, Т. Поліщук тощо.

У 1963 р. вийшла «Граматика української мови» авторами якої стали А. Медушевський і Р. Зятковська. Книга написана англійською мовою, яка призначалася для українців, що жили поза межами СРСР та іноземців. У цьому посібнику міститься українсько-англійський словник, що включає лексику, необхідну для перекладу вправ і прикладів. Констатовано, що це видання є однією з

перших спроб теоретичного курсу граматики української мови для іноземного читача. За словами К. Присяжнюк, у цьому посібнику не враховувались вимоги методики до організації засвоєння мови як іноземної, зокрема був відсутній добір комунікативно цінної лексики [3, с. 127].

У 1973 р. вийшов «Підручник української мови» Ю. Жлуктенка, Н. Тоцької та Т. Молодід, що є одним з перших практичних курсів української мови для англомовних громадян. Цей підручник загалом відповідав на той час вимогам методики викладання іноземної мови.

У 60–70 р. методика викладання української мови як іноземної знаходилася в стадії розвитку про що свідчить те, що в цей час крім згаданого вище підручника розроблявся також курс української мови для англомовних початківців, побудований на принципах свідомо-практичного методу, що мав реалізувати ідеї комунікативно-орієнтованого навчання української мови як іноземної. Протягом 1969–1970 рр. курс «Розмовляйте з нами українською мовою» було надруковано у газеті «Вісті з України». Курс складався з уроків, у яких містяться діалоги, коментар англійською мовою, вправи на засвоєння основних мовних зразків. Крім навчальної програми курс мав розділ, у якому наводилися відповіді на листи слухачів з різних країн з питань вивчення української мови. Радіокурс «Розмовляйте з нами українською мовою» виходив в ефір протягом 1986–1988 рр.

У 90-х рр. українська мова не мала статусу мови міжнародного спілкування на противагу англійській, німецькій, іспанській, французькій і російській, тому не була пріоритетною для вивчення на міжнародному ринку освітніх послуг. Кризовий етап відзначається відтоком іноземних громадян, що навчалися в Україні; пошуком шляхів повернення України на міжнародний ринок.

На даний момент Україна — це відкрита держава, у якій упроваджуються інноваційні технології та є доступ інформації до всіх країн світу.

Загальновідомо, що Україна презентує себе як європейська країна, у якій питання освіти посідають майже 1 місце, оскільки в останні роки спостерігається орієнтир на входження в освітній та науковий простір Європи. У галузі освіти, в умовах входження в єдиний європейський освітній простір, уже зроблені перші кроки, що пов'язано, перш за все, приєднанням України у травні 2005 році до Болонського процесу.

В умовах глобалізації стрімко розвивається інтернаціоналізація освіти та навчання, оскільки збільшується кількість студентів, які прагнуть навчатися за кордоном. У 2013 р. Україна входила за рейтингом до першої десятки, посідаючи 9-те місце.

З 2014 року Україна переживає новий етап у розвитку освіти та в інших галузях, це зумовлено складними політичними відносинами між Росією та бойовими діями в АТО. Звичайно, це спричинило певні проблеми, оскільки Україна зараз знаходиться в економічній кризі, але, незважаючи на це, в Україну на навчання продовжують їхати іноземні громадяни з різних країн світу, але, на жаль, не в такій кількості як раніше.

МВУМІ вважається галуззю новою і ще малодослідженою. Відомо, що до цього часу в основному вітчизняні науковці спиралися на досвід російської мови як іноземної, але зараз ситуація змінилася, оскільки за останні роки інтерес наших сучасних учених до вивчення МВУМІ значно зріс, про що свідчить наявність низки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата педагогічних наук, присвячених проблемам підготовки іноземних студентів у вищих навчальних закладах України.

На даний момент можна констатувати той факт, що усі університети України, у яких навчаються іноземні студенти, забезпечені усіма необхідними посібниками і підручниками для мовної підготовки іноземних громадян з української мови як іноземної. З кожним роком кількість навчальної літератури збільшується в декілька разів. Сучасні вітчизняні науковці (Л. Антонів, Х. Бахтіярова, Л. Бей, А. Бронська, С. Воробйова, Я. Гладир, Т. Горіна, Т. Дегтярьова, Т. Дементьєва, С. Дерба, Т. Єфімова І. Жовтоніжко, Н. Зайченко, О. Іванців, Т. Кудіна, А. Кулик, В. Корженко, І. Кочан, Т. Кисельова, Н. Курилова, Т. Лагута, Н. Лиса, В. Лисенко, С. Лукашевич, А. Луценко, Д. Мазурик, З. Мацюк, Н. Моргунова, Л. Новицька, М. Опанасюк, Л. Паламар, Т. Петрова, Т. Поліщук, О. Рошупкина, Л. Селіверстова, І. Семененко, М. Скаб, Б. Сокіл, С. Соколова, Н. Станкевич, Г. Тохтар, О. Тростинська, Ю. Трубнікова, Н. Ушакова, В. Федчик, Д. Хом'як, О. Черешська, І. Чикайлий, А. Чистякова, Г. Швець та ін.) розробляють нові програми з української мови як іноземної для іноземних громадян; складають комплекси навчальних посібників, які містять: виклад основ фонетики і граматики, посібники з розвитку мовлення, збірники вправ, спрямовані на формування навичок писемного та усного мовлення, збірники адаптованих текстів, розмовники, словники, робочі зошити тощо.

Порівняно за короткий час МВУМІ пройшла етап становлення і формування. Зміни в мовній освіті відбуваються в умовах європейської інтеграції.

Це підтверджується тим, що окремі питання методики викладання української мови як іноземної у вищій школі висвітлені в докторських дисертаціях О. Адаменко, А. Бронської, В. Дубічинського, Л. Паламар, Н. Ушакової.

У наш час іноземні громадяни з цікавістю вивчають українську як іноземну, оскільки крім традиційних методів навчання додаються інноваційні. Можна сказати, що відбувається відродження МВУМІ в оновленому варіанті.

Досвід українських ВНЗ у справі підготовки іноземних студентів може стати гідним фундаментом для подальшого розвитку та розробки нових технологій навчання. Численні дослідження (О. Антонів, К. Арутюнян, В. Бадер, О. Білик, Л. Бей, С. Дерба, І. Довгий, Е. Джурко, В. Комарова, А. Корнілов, В. Тараненко та ін.) підтверджують, що використання мультимедійних технологій інтенсифікує навчальний процес, збагачує його зміст, збільшує мотивацію у вивченні мови. Відомо, що здатність відео моделювати реальні ситуації мовлення створює, таким чином, прямий ефект контакту з мовним середовищем.

Проблеми використання інноваційних технологій на заняттях з української мови як іноземної досліджують О. Антонів, Ю. Артемьєва, С. Вдович, Ю. Гапон, А. Зарицька, І. Довгий, Г. Іванишин, О. Калініченко, А. Ковальова, І. Ко-

чан, В. Корженко, Т. Кудіна, Л. Мацько, М. Онищенко, М. Опанасюк, О. Палка, О. Пономарьова, А. Різніченко, О. Самолисова, Т. Скорбач, Б. Сокіл та інші.

Вагомий внесок у розроблення ігрових методів навчання під час вивчення української мови як іноземної здійснили вчені Л. Вилка, А. Деркач, О. Довгоп'ят, А. Зарицька, Г. Іванишин, В. Коломієць, І. Кочан, Ю. Кулюткін, Г. Лозанов, С. Марченко, Б. Матанов, І. Молоцька, Л. Паламар, І. Петерсон, Є. Поляков, В. Тараненко, Ю. Турченко та інші.

Питанням визначення найбільш ефективного використання Інтернет-ресурсів у навчанні української мови студентів-іноземців різних спеціальностей присвячені роботи О. Калініченко, І. Кочан, О. Самолисова, Т. Скорбач, Л. Роман та інші.

Психолого-педагогічні особливості впровадження ІТ у процес навчання розглядають Ю. Бабанський, В. Безпалько, І. Глушков, А. Довгяло, Д. Ельконін, І. Лернер, В. Ляудис, Н. Тализіна та інші.

Методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів розглядають О. Білик, Н. Василенко, Т. Дементьєва, В. Дубічинський, В. Коломієць, В. Костомаров, Т. Лагута, В. Максимов, З. Мацюк, О. Митрофанова, Е. Мотін, В. Ніколаєнко, О. Палка, О. Палінська, Г. Попова, О. Романова, О. Суригін, О. Смолінська, М. Тишковець, О. Тростинська, Н. Ушакова, Л. Шевцова, І. Шульга, А. Щукін та інші.

В нинішній час активізувалися дослідження проблем, пов'язаних із формуванням мовленнєвої компетентності майбутніх медиків Т. Алексеєнко, Е. Арцішевська, Є. Божович, Е. Бистрота, І. Зимня, І. Гончарова, Л. Васецька, Д. Дмитрієва, О. Іванців, М. Кабардов, Я. Кміт, І. Кулікова, Т. Курилюк, І. Кушнір, М. Льовіна, Т. Манівська, М. Павленко, Л. Сенік, Т. Скорбач, Л. Русалкіна, О. Тростинська, О. Фадєєва, Л. Фоміна, В. Хейлік, І. Чикайло та інші.

Питаннями, пов'язаними з вивченням іноземцями лексики (проблема відбору лексики, особливості її засвоєння, розробка методики тощо), займаються такі науковці, як Т. Балихіна, С. Бобиль, Т. Кудіна, Т. Лагута, Е. Ляпічева, Н. Василенко, О. Вержанська, Л. Гринь, Л. Ткаченко, О. Палка, І. Процик, Н. Ройтберг, О. Скварча, Н. Щур, Н. Ямшинська та інші.

В умовах створення мобільності освітніх систем все актуальнішими для України стають технології дистанційного навчання. Проблеми дистанційного курсу з української (російської) мови для іноземних студентів нефілологічних спеціальностей досліджують А. Анісімов, О. Антонів, О. Бондарева, Т. Курілюк, І. Кушнір, Ю. Мірошніченко, І. Петров та інші.

Питання адаптації іноземних студентів до умов нового освітнього середовища вивчають К. Буракова, А. Воронєжцева, М. Іванова, Д. Порох, О. Чорна, Т. Язвинська та інші.

Дослідження міжпредметних зв'язків ґрунтується, як правило, на матеріалі початкового етапу навчання у наукових працях (Л. Асоян, Н. Ворона, Т. Тарасова, Т. Цареградська, Н. Піротті, Л. Сіліверстова, С. Гіль та інші).

В. Борисова, Н. Дейниченко, Г. Д'яченко, О. Іванова, Г. Іванишин, В. Коломієць, В. Куриленко, П. Образцов, О. Палка, О. Петрушова, С. Пілішек, Д. Толпа, І. Черненко та ін. розглядають питання навчання іноземців професійної мови.

Необхідність впровадження комунікативного підходу в систему підготовки іноземних студентів обґрунтовується у працях (А. Алексеєнко, А. Алексюка, І. Бім, М. Бучкова, Т. Дементьєва, Т. Денищич, Ю. Жлуктенка, О. Леонтьєва, І. Зязюна, М. Лещенко, Л. Паламар, О. Палки, Е. Пассов, Н. Піротті, О. Попової, Н. Ничкало, О. Рудницької, О. Смолкіна та ін.).

Проблеми соціокультурного змісту професійної підготовки, соціокультурної компетенції, розвиток пізнавальних потреб іноземних студентів досліджують Аль-Шабуль Ібрагім, О. Білик, К. Буракова, Н. Грищенко, І. Кушнір, Д. Порох, О. Резван, В. Стрельцова, Є. Степанов та інші.

Знайшли відображення у МВУМІ загальні та часткові питання словотвору у наукових працях Л. Архипенко, О. Беляєвої, Н. Доценко, М. Лаврової, С. Остапенко, В. Хейлік та ін., які містять низку цінних практичних порад лінгводидактичного характеру, що можуть слугувати викладачеві-практику опорою під час роботи з узагальнення та корекції знань про терміні-композиції та композитивні компоненти складених термінів.

Протягом останніх років активізувався інтерес українських науковців до лінгвокраїнознавчої проблематики (А. Бронська, І. Васильцова, О. Гринчишин, І. Дорожко, Є. Верещагін, Л. Воскресенська, Л. Засекіна, В. Калінін, О. Коломінова, В. Коростельов, В. Костомаров, О. Кузнецова, В. Кузовльов, М. Лісовий, Ж. Лопасова, Е. Носенко, Л. Онуфрієва, О. Палка, Ю. Пассов, С. Пілішек, А. Солодка, В. Співак, Л. Тищенко, Г. Томахін, О. Чепіль та ін.).

Питання історії викладання української / російської мови як іноземної висвітлюються в дослідженнях К. Бендяк, Х. Бахтіярової, А. Бронської, М. Лебедевої, А. Миролюбової, Н. Присяжнюк, М. Разорьонова, Л. Рибаченко, О. Туркевич, Ю. Федотової та інші.

Таким чином, на даний момент МВУМІ розвивається на достатньому рівні про що свідчить низка праць, присвячених мовній підготовці іноземних громадян. Тематичний спектр дисертаційних досліджень з питань навчання в Україні іноземних громадян свідчить про стрімкий розвиток МВУМІ, оскільки за останні десятиліття написано вітчизняними науковцями низку різноманітних наукових праць з методики вивчення української мови як іноземної.

Великим переворотом у розвитку МВУМІ вважається запровадження інноваційних комп'ютерних технологій. Стрімкий розвиток інформаційних комп'ютерних технологій, що пройшов шлях від предмету вивчення до широкого використання в повсякденному житті, пов'язаний із запровадженням нових підходів до вивчення української мови як іноземної, які сприяють кращій мовній підготовці студентів-іноземців. З кожним роком усе більше на заняттях з української мови як іноземної застосовуються поряд з традиційними методами — інноваційні.

Удосконалення системи навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах є одним із важливих напрямків реформування системи національної освіти, важливою складовою становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору.

Література

1. Бендяк К.І. Організація мовної підготовки іноземних громадян в Україні (середина ХХ—початок ХХІ століття): Автореф. дис... канд. пед. н.: 13.00.01 / Кримський гуманітарний університет / К.І. Бендяк. — Ялта, 2014. — 20 с.
2. Бронська А.А. Теоретичні основи базової методичної підготовки викладачів української та російської мов як іноземних: монографія. — К.: Вид-во «Толока», 2002. — 208 с.
3. Присяжнюк Н.К. Проблеми викладання української мови іноземцями // Українська мова і сучасність: Зб. наук. пр. — К., 1991. — С. 124—130.
4. Туркевич О.В. Еволюція термінологіки методики викладання української мови як іноземної: Автореф. дис... філол. наук: 10.02.01 / О.В. Туркевич. — Львів, 2012. — 20 с.

Л.П. ПОДОЛЯКО,

інженер з рекреаційного благоустрою 1 категорії Мезинського НПП

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ ПУСТИННО-РИХЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДРОДЖЕННЯ

Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир знаходиться в с. Рихли Чернігівської області, на пагорбі, оточеному глибокими ярами, на території Мезинського Національного природного парку.

Головною подією передісторії Свято-Миколаївського Пустинно-Рихлівського монастиря була поява ікони Святителя Миколая. У 1620 р. в лісі один благочестивий пасічник з села Оболоння, під час огляду своїх бортів, знайшов на клені ікону Святителя Миколая, якого церква іменує «всех предстателем и заступником, скорбных утешителем, в бедах прибежищем и верных поборником» [2, с. 5]. Пасічник здивувався такій знахідці, адже раніше ніколи її на цьому місці не бачив. Він благоговійно зняв ікону з дерева та приніс її додому. Але ікона Святителя, по божественній волі, зникла. Наступного дня пасічник знову пішов до лісу і знайшов ікону на тому ж самому місці.

Утвердившись у бажанні тримати знайдений скарб лише у себе, він вдруге відніс її додому. Але вранці знову не знайшов її вдома. Селянин втретє зняв святе зображення, приніс додому і закрив його в скрині. «Но что может удержать вседействующую благодать, или воспятить силу Всесильного?» [3, с. 3]. Ікона вранці знову опинилась на клені. Після цього пасічник вже не посмів приховувати появу ікони і розповів про це диво жителям навколишніх сіл. Народ поспішив до Святої Ікони щоб помолитися перед образом: хворі отримували зцілення, а скорботні — розраду [2, с. 5].

Саме тому жителі навколишніх сіл вирішили створити на цьому місці каплицю для молебні, яка проіснувала досить довгий час. А потім гетьман Скоро-

падський, який отримав біля ікони Святого Миколая зцілення від своєї хвороби, спорудив невелику дерев'яну церкву. Престол цієї церкви було збудовано на тому самому кленовому пні, на якому з'явилась ікона Святителя. В церкві ж, де ікона була поставлена храмовою, двічі на рік у дні святкування Святителя Миколая 9 травня і 6 грудня (22 травня і 19 грудня н.с.) здійснювалась літургія священиком з найближчого села Оболюня отцем Васи́лієм.

Одного разу на літнього Миколая він не захотів їхати на місце появи ікони. На світанку постав йому уві сні Святитель у тому вигляді, як він зображений на іконі, і сказав: «Василий, почто не радишь о своем звании, в которое призван от Бога? Почто оставил мой храм без славословия Бога, дивного во святых? Там стоят многие, как овцы без пастыря. Встань, поусердствуй и убойся праведного негодования свыше на творящих дело Божия с небрежением» [2, с. 6]. Та отець Василій не послухав погроз, за що і був покараний — прокинувся він паралізованим. Злякавшись, він став просити: «Рихло, рихло везіть мене до храму Святого Миколая до чудотворної його ікони, да зцілюся; згрішив бо на небо та перед ним». Слово «рихло» означає «швидко» [8].

З тих пір чудотворна ікона Святителя Миколая, церква, а пізніше і монастир стали називатися Рихлівським.

Через деякий час після побудови церкви у Рихлівській пустині з'являються перші монахи. Це пояснюють тим фактом, що потрібно було охороняти церкву разом з іконою. У цей час, за легендою, монастир складався з 1-2 келій, у яких проживало 2-3 пустинники.

В описанні малоросійських міст 1654 р. сказано: «да на старом городище Рыхлове пустыня. В той пустыне церков деревянная во имя Николы Чудотворца. Живет в том монастыре черной поп Евстафий и черной старец Прохор» [2, с. 3]. Саме ієромонах Євстафій вважається першим настоятелем новоствореного монастиря.

Офіційно ж Рихлівський монастир було засновано у 1666 р. за благословенням чернігівського архієпископа Лазаря Барановича та на кошти чернігівського полковника Д.І. Многогрішного, який в майбутньому став гетьманом України.

У січні 1669 р. Д. Многогрішний писав: «поглядаючи такъ на оскудность ново-фундованого (т.е. недавно наделенного фундам — землею) монастыря Рыхловского Свято-николского, якъ тежъ абы за щасливое Его царского Величества и многолетное панование ... блатали и ку побожному христьянскому стосуячись чину, на сумамент братии помененного монастыря Рыхловского село Будище в полку Черниговском въ сотне Понорницкой лежащее, зо всеми принадлежностями, такъ, якъ ся въ себе маеть, и млины в томъ же селе стоячие, один Максима Коропскаго, другій Авраменка, обивателя городисского...» [4, с. 8].

Спочатку монастир був дерев'яним, через що вигорів у пожежі 1745 р. Вціліла тільки надбрамна церква в ім'я Іоанна Предтечі, куди перенесли чудотворну ікону. Здавалося, не відродитися вже обителі. Але у неї був сильний покровитель — Святитель Миколай Чудотворець. Велику допомогу в її відро-

дженні надали скарбник Троїце-Сергієвої Лаври Мисаїл, Імператриця Єлисавета Петрівна.

У 1749 році була побудована і освячена церква в ім'я Феодора Стратилата, в тому ж році почали будувати трьохпрестольний собор в ім'я Святителя Миколая на кошти ктитора Качанівського. У 1753 році на його ж кошти був закладений храм на місці явлення Свято-Миколаївської Рихлівської ікони.

Трьохпрестольний собор був збудований за планом Растреллі і освячений в 1760-му році. До нього була прокладена цегляна бруківка. Над срібнозолоченими Царськими вратами, подарованими Імператрицею Єлисаветою, незвичайної краси ікона з дорогоцінних каменів Святителя Миколи спускалася на двох стрічках, прикритий оксамитовою стрічкою з вишитою на ній останнім кондаком акафіста Святителя Миколая. Другою свяतिною собору був ковчег з частками 30 святих.

На північ від обителі в XVII ст. був заснований монастирський гостинний двір. Неподалік монастиря знаходились колодязь, господарський двір, цегельний завод, сад та пасіка, скит та каплиця. На схилах ярів були викопані печери, що відносно непогано збереглися.

З середини XVIII ст. монастир стрімко розвивається, збільшується кількість його земельних володінь, млинів, лісів, сінокосів. 1749 р. до нього було приєднано Сосницьку Рувимську пустинь. У 1756 р. в монастирі було 46 чернецтвуючих осіб — ігумен, намісник, підскарбій, ієроценців — 9, ієродияконів — 8, послушників — 26. За кількістю чернецтвуючих він був другим після Борисоглібського монастиря у Чернігівській єпархії.

У 1786 році обитель хотіли скасувати, але завдяки втручання графа Румянцева-Задунайського вона продовжувала існувати і процвітати. [3, с 41-46].

У XIX — на початку XX ст. топографія монастиря зазнала деяких змін. З'явилися нові будівлі, перебудовувалися старі. Змінили дещо свій вигляд і церкви, про що свідчать декілька літографій цього періоду.

Ставши настоятелем Рихлівського монастиря Мельхіседек відразу почав ремонтувати храми. Було перебудовано теплу церкву Федора Стратилата з усуненням в середині товстих стовпів і арок. Далі з південного боку до нею було прибудовано головний храм Різдва Христового і «правый предел в честь Введения во храм Богородицы» [2, с. 18].

У 1817 р. було збудовано Східний корпус келій. Він мурований, потинькований, одноповерховий із напівпідвалом, прямокутний у плані. Корпус фіксує східну межу монастирської території. Скромний фасадний декор витримано у формах класицизму [1, с. 119].

Також був побудований двоповерховий кам'яний корпус для трапези, кухні та пекарні, перебудував настоятельські покої, зробивши їх більш високими, та відремонтував кам'яну монастирську огорожу. Було збудовано і дві дерев'яні будівлі на гостинному дворі (1835 р.) [2, с. 20].

Настоятелем Мелхіседека (Сокольников) активно займався і духовним розвитком монастиря — ним був розроблений особливий Статут з 47 глав, що

регламентував порядок богослужінь і обов'язки ченців — від настоятеля до останнього послушника.

Ікона Святителя Миколая, якого Церква іменує «всіх предстателем і заступником, скорботних утішителем, у бідах притулком і вірних поборником», була головною святиною монастиря. Слава про неї поширювалась далеко за межі краю, люди йшли до образу: хворі і вже там отримували зіцілення, скорботні — втіху. У 1848 р. в Коропі вирувала холера. Священику Михайлівської церкви в Коропі уві сні з'явився Св. Микола та сказав, щоб до Коропа принесли з Рихлівського монастиря ікону Святителя Миколая. Поїхавши до обителі, попросили благословення на внесення Образу до міста.

16 липня 1848 р. ікону зустрічало все місто (наприкінці ХІХ ст. в Коропі проживало близько 13000 чоловік). Образ внесли до Михайлівського храму і відслужили молебень. Холера припинилася того ж дня [5, с. 24].

На згадку про цю подію в Рихлівському монастирі було написано і освячено точну копію ікони Св. Миколи, яка і сьогодні зберігається у Вознесенському храмі Коропа. Було встановлено щорічно 16 липня святкувати цю подію, а свято назвали Миколаєвим днем. У цей день кожного року привозили з Рихлів Чудотворний образ Святителя Миколая.

У першій половині ХІХ ст. з'являються і «Нові» печери Рихлівського монастиря. Про їх паломницьке призначення свідчить і місце розташування, і планіметричні рішення пам'ятки, а також оформлення прилеглої території та самого входу [6, с. 122].

Печера була вирубана у товщі схилу дуже глибокого яру на відстані близько півкілометра від гостинного двору. Дорога до неї була оформлена у вигляді ялинкової алеї, яка збереглась до сьогодні. Яр, на схилі якого знаходиться вхід носить назву Хмарний яр.

Після подій жовтня 1917 р. та утвердження більшовицької влади становище православної церкви в країні істотно змінюється.

16 грудня 1922 року монастир закрили. На його території розташували дитячий будинок. У 30-х рр. ХХ ст. храми зруйнували, будівлі розбирали на цеглу та будівництво будинків у Понорниці. 72 роки мовчала Рихлівська обитель.[9, с. 73]

У травні 2004 року єпископ Чернігівський і Ніжинський Амвросій (Полікопа) прийняв рішення про відродження релігійної громади на території колишнього монастиря у цьому благодатному місці. Його настоятелем був призначений ієрочернець Серафим. 21 травня під відкритим небом була відправлена перша Божественна Літургія. У липні 2006 р. Рихлівська релігійна громада зареєстрована як Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський чоловічий монастир. Відродився він на місці колишнього гостинного двору, оскільки відбудувати відразу увесь комплекс споруд Пустинно-Рихлівського монастиря було нереально. Зараз входить до складу Ніжинської єпархії. З 2008 р. його очолює архімандрит о. Гурій.

Монастир з його історією, духовною традицією, та саме його місце розташування у неповторному рельєфу, є надзвичайно привабливим з точки зору пі-

шого та зеленого туризму. Отже сукупність цих факторів може зробити з нього потужний туристичний об'єкт Мезенського НПП.

Перспективним напрямом можна назвати релігійний туризм — паломництво, яке було розвинено у XVII-XIX ст. Відвідувачі проживали на території гостинного двору та відвідували святі місця. І це було одне з досить вагомих джерел надходжень фінансів монастиря.

Саме масове паломництво і обумовило створення гостинного двору, на території якого зараз і відродився сучасний Рихлівський монастир. Якщо в наш час відродити дану традицію, то це може поліпшити як притік туристів до монастиря загалом, так і до парку зокрема.

Особливо необхідно звернути увагу на такий туристичний об'єкт як печери [7, с. 468], які класично користуються популярністю у паломників, що хочуть причаститись до таїнства життя монахів затворників. На даний момент «Нові печери» у поганому стані, хоча у 2015 р. був проведений частковий ремонт входу. Однак якщо провести їх музеїфікацію, вони будуть дуже популярним та відвідуваним об'єктом туризму на території монастиря.

Монастир відроджується, піднімається з руїн. Колишню його славу і могутність можуть повернути тільки духовно сильні, великі подвижники й молитовники істинного Православ'я.

Література

1. Вечерський В. Пам'ятки архітектури та містобудування лівобережної України / В. Вечерський. — К., 2005. — 586 с.
2. История Рыхловской пустыни. — Нежин: ФЛП Лукьяненко В.В., 2009. — 32 с.
3. Мельхиседек. Историческое описание Рыхловской пустыни / Мельхиседек. — М., 1844. — 144 с.
4. Пустынно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь. — Чернигов: Типография Ильинского монастыря, 1862. — 55 с.
5. Путря Н. Любовью к Богу пламенея // Н. Путря. — Нежин: «Вид. «Аспект-Поліграф», 2011. — 87 с.
6. Руденок В.Я. Два чернігівських монастиря Мазепинської доби / В.Я. Руденок // Могилянські читання: Зб. Наук. пр., 2000. — С.121-123.
7. Руденок В. Я. Подземелья Рыхловского монастыря / В. Я. Руденок // Могилянські читання: Зб. наук. пр., 2006. — С. 466-471.
8. Список благочинных Черниговской епархии, настоятелей и настоятельниц монастырей // Черниговские епархиальные известия. — 1909. - №1. — С. 36-46.
9. Тарасенко О., Болва Л. До історії закриття Рихлівського Миколаївського монастиря / О. Тарасенко, Л. Болва // Сіверянський літопис. — 2007. — №1. — С. 66-73

Н.О. ТКАЧОВА,
вчитель НВК «Спеціалізована школа І—ІІІ ступенів, ліцей «Успіх»,
м. Славута, Хмельницька обл.

ГЕРОЇЧНИЙ ШЛЯХ 97-МОЇ ГВАРДІЙСЬКОЇ ПОЛТАВСЬКОЇ СТРІЛЕЦЬКОЇ ДИВІЗІЇ

97- гвардійська Полтавська стрілецька дивізія пройшла героїчний бойовий шлях. На протязі всієї війни вона діяла на центральному напрямку фронту. Її полки мужньо змагалися з гітлерівськими загарбниками під Ростовом і Харковом, на Поволжі та Курській дузі, вели кровопролитні бої при форсуванні Дніпра, Дністра, Вісли, Одера, Нейси і одними з перших вийшли до Ельби в районі Торгау [5, с. 3].

Об'єктом дослідження є героїчний шлях дивізії по складних дорогах війни, розповідається про відвагу і мужність славних воїнів гвардійців.

Мета роботи полягає у тому, щоб дослідити бойовий шлях Полтавської стрілецької дивізії та її подальшу дислокацію.

Серед багатьох військових з'єднань чиї подвиги в Другій Світовій війні стали відомі всій країні заслуженою славою користується 97-гвардійська стрілецька дивізія. Вступивши в бій в жовтні 1941 р. під Ростовом-на-Дону, гвардійці з перемогою завершили війну на берегах Ельби [4, с. 10].

Ми можемо пишатися тим, що ця дивізія на початку 1991 р. була і в нашому мальовничому містечку Славута, яке знаходиться у Хмельницькій області. Дивізія приймала активну участь в житті міста та упорядкуванні добробуту для його жителів (зі спогадів очевидців).

У ході даної пошуково-дослідницької роботи було досліджено такі відомості про 97 гвардійську Полтавську стрілецьку дивізію:

- дивізія сформована в серпні-вересні 1941 року в місті Ставрополі як 343-я стрілецька дивізія (І формування);
- воювала у складі військ Південного, Південно-Західного, Воронежського і 1-го Українського фронтів. У складі 56-ї, 6-ї, 9-ї, 21-ї і 24-ї армій брала участь у Ростовській оборонній і наступальній операціях, Харківській битві 1942 р., Сталінградській битві. У жовтні 1942 р. була включена в склад 66-ї (з квітня 1943 р. 5-а гвардійська) армії і в її складі брала участь в битві на Курській дузі, звільненні Лівобережної України, у Кіровоградській, Умансько-Ботошанській, Львівсько-Сандомирській, Сандомирсько-Сілезькій, Нижньо-Сілезькій, Верхньо-Сілезькій, Берлінській і Празькій наступальних операціях;
- 4 травня 1943 р. 343-я стрілецька дивізія була перейменована у 97-у гвардійську стрілецьку дивізію. З'єднання відзначилося в боях за визволення Полтави. В ознаменування звільнення Полтави наказом Верховного головнокомандувача від 23 вересня 1943 р. № 22 97-а гвардійська стрілецька дивізія удостоєна почесного найменування «Полтавська» [4, с. 239];

- за бойові заслуги дивізія була нагороджена орденом Червоного Прапора, орденами Суворова 2-го ступеня і Богдана Хмельницького 2-го ступеня.
- З формуванням Західного оперативного командування Сухопутних військ Збройних Сил України дивізія була переформована у 97-у окрему гвардійську механізовану Полтавську орденів Червоного Прапора, Суворова і Богдана Хмельницького бригаду зі збереженням раніше присвоєних почесних найменувань і державних нагород [3, с. 32];
- 30 жовтня 2004 р. у зв'язку з організаційно-штатними заходами 97-а окрема механізована бригада (в/ч А-1766) була розформована.

Написана на основі документальних джерел та спогадів очевидців робота присвячується солдатам, сержантам та офіцерам 97-гвардійської Полтавської дивізії, а також сучасному поколінню для того, щоб не забували подвиг наших дідів і прадідів.

Доторкаючись до героїчних сторінок нашої України я відчувала і радість, і гордість, і тугу... Тугу, за життями які вже не повернути.

Займаючись даною роботою, я хотіла б показати, що молоде покоління пам'ятає і цікавиться, славними бойовими традиціями і героїчними подвигами нашої Батьківщини — України. Зокрема, 97-ма гвардійська Полтавська стрілецька дивізія орденів Суворова і Богдана Хмельницького увійдуть в спільну скарбницю бойових традицій, на них будуть виховуватися та вчитися молоді воїни нашої армії.

На мій погляд, молодь України має берегти та множити бойові традиції своїх батьків та братів, які не шкодували свого життя в боротьбі за волю, незалежність та краще майбутнє нашої держави.

Учні нашого ліцею пишаються тим, що героїзм наших батьків продовжується у подвигах молодого покоління при захисті суверенітету нашої держави, від посягань загарбників. Ми впевнені, якщо виникне необхідність на захист Вітчизни станемо і ми.

Література

1. Газета «Героїчний похід» за 1954 р.
2. Жадов А. С. Четыре года войны. — М.: Воениздат, 1978. — 334 с.
3. Історія 232 Артилерійського полку, 1941 — 65 рр.
4. Рясний.А. Автобіографічна повість «Бойові походи», 1985 р.
5. Самчук И. А. Гвардейская Полтавская. — М.: Воениздат, 1965. — 300 с.
6. Чуйков В. И. Сражение века . — М., 1975. — 17 с.

Відомості про особу, що надала інформацію (спогади очевидців).

Ткачов Олег Іванович 1948 р. народження, підполковник у відставці. Служив у 97-ій гвардійській Полтавській дивізії з 1984 по 1989 рр., під час її дислокації в місті Славута. Працював в оперативному відділі дивізії. На даний час проживає в м. Славута, Хмельницької області.

Г.К. ФАНДЄЄВА,

аспірант Луганського національного університету ім. Т. Шевченка,
м. Старобільськ, Луганська обл.

РЕАЛЬНА ВІРТУАЛЬНІСТЬ ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТ

Анотація. Дана стаття присвячена питанню реальності впливу віртуальної комунікації в інтернет просторі на життя людини і суспільства в цілому. В якості ресурсу Інтернету, який має ознаки віртуальної реальності, обрано інтернет-співтовариство. Доведено, що іноді віртуальна реальність стає реальнішою для суспільства, ніж навколишня дійсність.

Ключові слова: інтернет-спільнота, інформаційно-комунікативний простір, віртуальна реальність, мережа.

«If you are not on the Internet you do not exist»
Bill Gates

Постановка проблеми. З кожним роком інтернет-активність людства зростає. Сьогодні користувачам вдається вирішувати за допомогою Інтернету питання реального життя. Стало здаватися, що вплив віртуальності на реальність став відчутним і необоротним. Чи так це? Спробуємо проаналізувати роль інформаційних технологій в сучасному суспільстві, їх вплив на трансформацію ідентичності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку М. Кастельса, сьогодні зароджується нова культура - «культура реальної віртуальності» [4]. Це все посилює занурення суспільства в мережу Всесвітньої павутини зауважують дослідники, акцентуючи увагу на зміщенні індивідуальної активності з реальної площини у віртуальну. Цим питанням займалися М.Кастельс, Г.Рейнгольд, Д. Вайс, Ш.Теркл, Дж. Сулер, Д.І.Іванов, В.В.Пронін, та ін.

Дана стаття присвячена аналізу впливу віртуальної реальності, опосередкованої комп'ютерними технологіями на життя суспільства. В якості ресурсу Інтернету, який має ознаки віртуальної реальності, обрано інтернет-співтовариство.

Наше завдання - довести реальність наслідків віртуальної комунікації для життя окремої людини і суспільства в цілому.

Сучасні інформаційні технології представлені системою пошуку, зберігання та передачі інформації - Інтернет. Серед експертів немає єдиної думки про те, що ж таке взагалі Інтернет, і як він впливає на різні сфери життя суспільства. Згідно одній точці зору, Інтернет - це технологія, засіб зв'язку, що має свою специфіку, але все-таки залишається всього лише способом передачі даних. Однак є й інша точка зору, згідно якої Інтернет розглядається як нова реальність, якась соціальна середина, де люди здійснюють різні дії: спілкуються, вчаться, розважаються, заробляють гроші і т.п. [1]. Наприклад, М. Кастельс відзначає, що Інтернет спочатку замислювався як засіб глобальної комунікації, однак

сьогодні він є стовбуровим хребтом всіх сучасних суспільств: «Інтернет - це інформаційна технологія і соціальна форма, яка втілює в собі інформаційну епоху так само, як електричний двигун був важелем соціальних і технічних змін індустріальної епохи» [3, с.5]. Автор уточнює, що Інтернет - це продукт нашого власного самовираження через посередництво особливого коду комунікації, розгадавши який, ми можемо змінити навколишню нас дійсність.

Крок у крок з розвитком великої інформаційної структури йде розвиток взаємозалежної з нею іншої системи - віртуальної реальності [6]. Саме віртуальна реальність опосередкована комп'ютерними технологіями є тим новим, що може призвести до трансформації ідентичності сучасної людини.

У даній статті ми розглянемо ті ресурси Інтернету, які мають ознаки віртуальної реальності, а саме інтернет-спільноти.

У сучасній науковій лексиці фігурують такі терміни як: «віртуальне співтовариство», який вказує на віртуальний характер агрегації людей в кіберпросторі; «он-лайн співтовариство» (онлайнове співтовариство), який вказує на інтеактивність спілкування і взаємодії людей в кіберпросторі в реальному часі в протиставлення «офф-лайн-співтовариству». У кожному понятті зустрічається термін «співтовариство», що означає «співтовариство». Дж. Гіллер опублікував у тисяча дев'яцот п'ятьдесят-п'ятому році роботу, присвячену аналізу визначень "співтовариства". Дослідник проаналізував 94 значення цього терміна, запропонованих різними авторами, здійснив класифікацію обраних визначень. У результаті Дж. Гіллер визначив три головні елементи які найбільш часто зустрічаються в більшості визначень: спільність території, соціальна і культурна взаємодія, загальні зв'язки. Однак поява Інтернету та відповідного інформаційно-комунікативного простору, формування мережевих спільнот, змінили зміст цього визначення. Спільність території не є компонентом визначення «інтернет-спільнота». Інтернет-спільнота являє собою особливий вид соціального об'єднання користувачів комунікаційних мереж, інтеграція яких виникає на основі загального дискурсу у віртуальному просторі при тривалій і емоційної залученості в процес комунікації. В якості критеріальних ознак Інтернет-спільноти дослідники виділяють наступні:

- наявність користувачів певного інформаційного ресурсу;
- можливість членів групи взаємодіяти між собою і володіти інформацією про спільну історію;
- сукупність запропонованих ролей (постачальник контенту, користувач, учасник чату, модератор);
- «мережевий етикет», норми, які регулюють поведінку членів ком'юніті;
- можливість членів спільноти в процесі комунікації реалізовувати свої особисті та спільні цілі [5].

Концепт «інтернет-спільнота» є синонімом поняття «віртуальне співтовариство», яке ввів в 1993 році всесвітньо визнаний експерт у галузі комп'ютерних технологій Говард Рейнгольд у своїй однойменній роботі "Віртуальна спільнота: заселення електронних рубежів". Автор дає наступне визначення: «Віртуальні співтовариства є соціальними об'єднаннями, які виростають з Мережі,

коли група людей підтримує відкрите обговорення досить довго і людяно, для того щоб сформувати мережу особистих відносин в кіберпросторі» («Virtual communities are social aggregations that emerge from the Net when enough people carry on those public discussions long enough, with sufficient human feeling, to form webs of personal relationships in cyberspace»)[7].

Події, що відбуваються у віртуальному середовищі, можуть здійснювати вплив на реальне життя взаємодіючих учасників, іноді сприятливий і конструктивний, а іноді негативний і навіть руйнівний. Цей факт знайшов відображення, як у дослідницькій літературі, так і в художніх творах, включаючи літературу і кінематограф [2]. Наприклад, у 2009 році в Нью-Йоркському торговому центрі Roosevelt Field Mall популярний канадський поп-виконавець Джастін Бібер несподівано скасував роздачу своїх автографів, не оповістивши про це своїх шанувальників, які стовпилися біля дверей музичного магазину. Нью-Йоркська поліція попросила Джеймса Роппа, віце-президента студії звукозапису Island Def Jam Records, з якою працює Бібер, написати у своєму мікроблозі про скасування сесії автографів для того, щоб люди швидше розійшлися по домівках. Роппа відмовився писати в свій Twitter і тим самим, як виявилось, поставив в небезпеку життя людей. Більше трьохсот прихильниць Бібера продовжили вимагати появи свого кумира в торговому центрі, виникли заворушення, і в результаті п'ять чоловік були доставлені в лікарню, у тому числі поліцейський. Роппа був заарештований за звинуваченням у невиконанні вимог міської адміністрації, створенні передумов до суспільних безладів і загрози безпеці дітей.

Висновок. Таким чином проявляється цікава закономірність. Інформація, надана в усній формі, не сприймається більше всерйоз без підтвердження її в мережі Інтернет. Інформація не пройшла в мережі Інтернет, значить - вона не достовірна. Віртуальна реальність стає реальнішою, ніж навколишня дійсність. А якщо все ж таки людина є в мережі, то віртуальна сторінка, як би зобов'язує свого господаря здійснювати ті чи інші дії і нести відповідальність за них. Дане явище підтверджує слова Білла Гейтса: «Якщо тебе немає в Інтернеті, то ти не існуєш».

Література

1. Влияние через социальные сети / [под ред. Н.В. Крыгиной]. — М.: Фокус-медиа, Саранское радио, 2010. — 52 с.
2. Горный Е. Онтология виртуальной личности / Е.Горный // Бытие и язык: Сб. статей по материалам международной конференции. - Новосибирск: Новосибирский институт экономики, психологии и права (Новосибирский классический институт); Новосибирское книжное издательство, 2004. — С. 78-88.
3. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс; [пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновой]. - Екатеринбург: У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. -328 с. - (Серия «Академический бестселлер»)
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс] / М.Кастельс. — Режим доступа: <http://www.buk.irk.ru/library/book/content.htm>.
5. Сергодеев В.А. Сетевые интернет-сообщества: сущность и социокультурные характеристики / Сергодеев В.А. // Вестник Адыгейского государственного университета. Се-

рия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. - Майкоп, 2013. - № 1 (113) — с. 122-127.

6. Таратута Е. Е. Философия виртуальной реальности / Е. Е. Таратута. — СПб.: СПбГУ, 2007. — 147 с. - (Серия «АПОРИИ»; вып. 2)
7. Rheingold Н. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier [Электронный ресурс] / Н. Rheingold, 1993. — Режим доступа: <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>.

Розділ 4

БОГОСЛОВ'Я

С.М. БОРХОВИЧ,

ст. викл. кафедри богослов'я Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

ТЕОЛОГІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Релігійна освіта, будучи однією з традиційних і основоположних складових класичної освіти в Європі, представляється для сучасної української науки новою областю дослідної та практичної діяльності. Лише деякі наукові інститути розглядають питання релігійної освіти в загальному контексті освітніх проблем. Найчастіше вона залишається областю діяльності церковних і релігійних установ, що не відрізняються системністю і не володіють достатньою науковою компетентністю.

За визначенням ієрея Костянтина Польського, теологія — це «комплекс наук, які з точки зору релігійного досвіду вивчають історію віровчень і інституційних форм релігійного життя, релігійну культурну спадщину (релігійне мистецтво, пам'ятники релігійної писемності, релігійну освіту і науково-дослідну діяльність), традиційне для релігії право, археологічні пам'ятки історії релігій, історію та сучасний стан взаємин між різними релігійними вченнями та релігійними організаціями [1, с.20-21]. Теологія має свій науково-теоретичний фундамент (корпус богословських знань), свій понятійний апарат (сукупність понять і категорій), свій зміст і специфічні історичні джерела, що відображають основний зміст (Святе Письмо та Святе Передання), що мають роз'яснення і коментування в широкому колі святоотецької та спеціальної богословської літератури.

Комплекс теологічних дисциплін спочатку формувався у взаємодії і взаємопроникненні з фундаментальними областями античного гуманітарного знання. У всі епохи богословські системи значною мірою використовували найбільш розроблені філософські категорії, результати історичних та філологічних досліджень. Істотним був і зворотний вплив. Так, теологія давала поштовх розвитку методів історичного та філологічного дослідження, впливала на осмислення і розробку правових норм, надихала розвиток філософської думки.

Можна говорити і про практичне значення теології. Такі важливі сфери діяльності громадського і політичного життя, як взаємодія різних конфесій і держави, диктують необхідність розвитку богословської освіти. Її відсутність призводить до появи сектантства, окультизму і сатанізму. Сьогодні ми спостерігаємо широке поширення фундаменталізму, релігійно-націоналістичних і нацистських

рухів, що безперешкодно і швидко розвиваються у зв'язку з відсутністю масштабної державної програми релігійної освіти.

Самоусунення держави від участі у створенні адекватної системи традиційного конфесійного навчання, а також відмова від можливості теологічної освіти в державних вузах призводить до втрати ефективних важелів морального виховання дітей та молоді.

Підкреслюючи важливість виховання в памолоді духовності, М.Й. Борисhevський зазначає, що «якими б видатними не були її успіхи в освіті, в опануванні найскладніших видів інформації, ми ніколи не досягнемо найважливішої мети: виховання особистості-громадянина, якщо постійно, на всіх вікових етапах становлення й розвитку особистості дитини не дбатимемо про опанування нею духовних цінностей, а отже духовності загалом» [2, с.55]. Яких би високих здобутків не досягали психологія, соціологія, культурологія і педагогіка, «духовна сфера, розвиток духовності - це сфера діяльності релігії її осмислення - справа богослов'я, або теології» [3, с.31].

В християнстві вже давно склалося цілісне уявлення про людину - її походження, розвиток, становлення, сенс життя. Згідно вченню святих отців, людина - образ Бога, створена Їм за Своєю подобою. Вона складається з трьох ієрархічно висхідних частин: тіла, душі і духу. Душа гідно вище тіла, вона «одушевляє» тіло; дух в свою чергу вище тіла і душі, він «одухотворяє» тіло і душу. Образ Божий людині даний, подобу задано, кінцева мета її земного життя - обоження, досягнення ідеалу богоподобія за благодатної допомоги згори, що можливо лише на шляху духовного виховання і зростання. При цьому мета виховання розуміється як наближення людини до Свого образу і подоби, а саме виховання - як «живлення» душі, турбота про її духовне зростання в Бозі. Виховання в контексті християнської культури можна визначити як «спеціально організований, керований і контрольований процес взрощування, підтримки дитини і взаємодії з нею, що має кінцевою своєю метою відродження, освячення і перетворення особистості вихованця, його обоження, звільнення від пороків» [4, с.174].

Роль педагога в процесі виховання — це допомога, створення умов для духовно-морального розвитку людини. Діяльність у християнській педагогічній культурі можна розглядати як «спільний рух вчителя і учня як односторонніх, спрямованих до пошуку Істини» [там само, с. 230].

Необхідною умовою успішної реалізації завдань духовно-морального виховання і викладання християнської культури є професійна компетентність педагога, яка, в свою чергу, неможлива без глибокого і всебічного знання предмета і особистого вільного світоглядного вибору його базових цінностей. Тому, як справедливо зауважив В.І. Слободчиков, «цілком очевидно, що без серйозного засвоєння основ теології, в нашому випадку - православного богослов'я і християнської антропології сьогодні неможливо вибудувати скільки-небудь повноцінну гуманітарну практику - практику освіти, морального виховання, практику соціальної роботи, охорони здоров'я та ін.» [5, с. 261].

Проблема державної безпеки в галузі психічного здоров'я нації вимагає масштабної роботи, заснованої на знаннях про духовний світ людини, і спрямованої на соціальну адаптацію осіб, які постраждали від діяльності деструктивних релігійних рухів, а також тих, хто страждає від різного виду залежностей.

Особливе практичне значення теологія має в області взаємодії установ культури і релігійних організацій. Багато вітчизняних історичних пам'яток як національного, так і світового рівня, одночасно є і релігійними святинами. Для їх правильного використання, вивчення та збереження потрібне глибоке усвідомлення не тільки їхнього культурного, а й культового значення.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що теологія - це фундаментальна галузь знання, що вивчає базову сферу життя суспільства і людини - релігію. Відповідно, держава повинна вжити всіх заходів, щоб процес підготовки фахівців-теологів проходив на найвищому рівні, що відповідає світовим стандартам.

Література

1. Константин Польсков, иерей. Теология и религиоведение в контексте возрождения гуманитарной науки в современной России // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. № 3, 2006, с. 20–27 (рос.).
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості // Педагогіка і психологія. — 2008. - № 2. — с.49-57.
3. Меньшиков В.М. Значение теологии для современного образования // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. № 3, 2006, с. 28–33 (рос.).
4. Дивногорцева С.Ю. Основы православной педагогической культуры. М. Вид-во ПСТГУ, 2013 (рос.).
5. Слободчиков В.І. Антропологічна перспектива вітчизняної освіти. Єкатеринбург, 2009 (рос.).

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА

Ю.А. ЗАЙКА,

аспірантка Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ КЛАСТЕРІВ В СВІТІ

Конкуренція різних систем освіти стала ключовим елементом глобальної конкуренції, що вимагає постійного відновлення технологій, прискореного освоєння інновацій, швидкої адаптації до запитів і вимог динамічного світу. Одночасно можливість одержання якісної освіти продовжує залишатися однією з найбільш важливих життєвих цінностей громадян, вирішальним фактором соціальної справедливості та політичної стабільності.

Відновлення організаційно-економічних механізмів на всіх рівнях системи освіти забезпечить її відповідність перспективним тенденціям економічного розвитку та суспільних потреб, підвищить практичну орієнтацію галузі, її інвестиційну привабливість.

Одним з таких механізмів у розвитку системи професійної освіти є кластерний підхід на основі взаємодії, партнерства, співробітництва, діалогу між зацікавленими суб'єктами: освітніми установами, роботодавцями, органами управління, громадськими організаціями. Однією з форм співробітництва є створення освітніх кластерів у регіонах.

Необхідність використання кластерного підходу обумовлена перевагами кластера як організаційної форми об'єднання зусиль зацікавлених сторін з метою підвищення ефективності регіональної системи професійної освіти.

Метою дослідження є розгляд доцільності формування освітніх кластерів в Україні.

Автор вважає, що перспективно в даній сфері використати європейський досвід стимулювання кластерних ініціатив у сфері освіти.

Пріоритет у європейських освітніх кластерах віддається вузам, тому як на початку XXI в. відбувається посилення ролі університетів як значимих суб'єктів розвитку у формуванні гуманітарного потенціалу регіонів, складається система інтегруючих функцій університету в цілісній національно-регіональній освітній системі, що відбито в таких документах Болонського процесу, як Сорбонська (1998) і Болонська (1999) декларації. Автори концепцій інформаційного суспі-

льства (Р. Барнет, Д. Белл, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, М. Кастельс, И. Масуда, Д. Рісман, Е. Тоффлер,) обґрунтовано вважають, що вища освіта перетвориться у визначальний гуманітарно-соціальний інститут, тому лідирувати будуть ті нації, що створять найбільш ефективну систему безперервної освіти — "освіта протягом всього " життя (long life education).

Освітній кластер визначає самостійність у виборі професійно-освітніх програм, введення наскрізних навчальних планів, що охоплюють основні напрямки й спеціальності підготовки кадрів для регіону. Диверсифікованість освіти дозволяє враховувати потреби регіонального ринку праці, створювати умови для підготовки творчого багатофункціонального й високопрофесійного фахівця. Виявлення переваг у професійній сфері й правильній профорієнтації здатні допомогти в рішенні проблеми насичення ринку праці професіоналами, що одержують освіту й працюють в одній і тій же професійній сфері, однак правильним є робити це не для студентів старших курсів, а для абітурієнтів і першокурсників.

З урахуванням взаємного інтересу всіх учасників — суб'єктів ринку освітніх послуг якісна професійна освіта сьогодні стає однією з важливих сфер освітнього кластера. Університет у структурі освітнього кластера повинен стати центром, що веде вузом інноваційного розвитку професійної освіти в регіоні.

Впливаючи запропонованій схемі побудови інноваційного науково-освітнього кластера, у будь-якої структури професійної освіти з'являється реальна можливість відповідати висунутим на сьогоднішній день вимогам до рівня організації наукового, освітнього та інших видів діяльності.

Оскільки розвиток професійної освіти визначається потребами економіки, зокрема, виробничого сектора з його техніко-технологічним і кадровим потенціалами, нас цікавлять виробничі кластери. Такі кластери давно існують у різних країнах.

Як приклади назвемо біотехнологічні кластери в Німеччині та Великобританії, лісопромисловий кластер у Фінляндії, садівничий — у Нідерландах, технологічний — у США (Силіконова долина), взуттєвий — в Італії, авіакосмічний — у Москві й у Самарі. Головною відмінністю кластерів від науково-виробничих комплексів, що існували в нашій країні в радянський час, є ринковий механізм управління ними, що створюється знизу, з ініціативи самих підприємств, у той час як комплекси управлялися зверху по командно-галузевому принципі.

В таблиці 1 представлена порівняльна характеристика освітніх кластерів в країнах, що розвиваються.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика освітніх кластерів в країнах, що розвиваються

Країна	Приклад кластеру	Мета	Характеристика кластера	Позитивний досвід
Малайзія [1]	Долина Келанг, Пенанг	Кооперація між секторами для розвитку експортно-орієнтованих галу-	Основна кількість міжнародних досліджень засновано на співробітництві із	Особливості формування «потрійної спі-

		зей	закордонними університетами, а не з місцевими університетами й інститутами Малайзії. Міжнародна мережа наукового Співробітництва, що розвивалась останні 40 років.	ралі» та партнерства з локальними співтовариствами, особливості інтернаціоналізації з новими партнерами
Росія [2]	Інженери майбутнього	Розробка навчальних програм для потреб авіаційної промисловості.	Кластер розвивається під егідою Союзу Машинобудівників Росії та Об'єднаної авіабудівельної корпорації та є їх «супутником»	Активна взаємодія з профільними підприємствами, можливості трансферу технологій
Китай [6]	Кластер Центрального регіону	Спеціалізація університетських науково-освітніх - кластерів Китаю досить чітко спрямована на загальнодержавні та одночасно регіональні завдання.	Значення освітнього потенціалу для університетських науково-освітніх кластерів відповідає ролі територіальних одиниць в економічному житті країни.	Залучення кластерів до регіонального розвитку
Польща [3]	EduКластер	Створення консорціумів для спільної участі в проектах, тендерах, підготовці й дистрибуції загальної продукції, проведення конференцій і семінарів, а також рекламних	Eduкластер постійно контролює потреби клієнтів, робить прогнози для ринку й галузі, щоб правильно модифікувати напрямки розвитку та покращувати продукцію згідно зі світовими те-	Орієнтація на конкретні проекти з чіткою орієнтацією на освітній ринок («освіта для освіти»)

		компаній в сфері дистанційного навчання, що сприяє підвищенню продуктивності й ефективності науки через застосування моделі навчання, заснованої на груповій роботі й включенні системи Web 2.0 (у т.ч. блог, Wiki) в освітній процес, WEBQUEST(підручник для тренерів і коучів в сфері використання WEBQUEST, розробка методології WEBQUEST та освітніх матеріалів на тему WEBQUEST	нденціями.	
Казахстан [5]	Назарбаєв Університет	1) трансфер і комерціалізація технологій шляхом поширення результатів власних досліджень на ринок. 2) залучення бізнесу, у тому числі іноземного, до створення наукових підрозділів, дослідчених виробництв, високотехнологічних компаній на індустріальній площадці університету.	Для реалізації першого напрямку в кластері вже створений офіс комерціалізації, бізнес-інкубатор, пілотний технопарк. Другий напрямок буде здійснюватися через створення індустріальної площадки Університету. Національним і міжнародним компаніям дане право розміщати на території площадки власну інфраструктуру виробництва й наукових	Селективна стратегія вибору партнерів та надання підтримки трансферу технологій

			підрозділів. Вибір і розміщення компаній на площадці буде заснований на синергії з дослідницькими центрами й школами Університету й пріоритетами розвитку казахстанської індустрії.	
Україна [4]	Львівський освітній кластер	Змінити характер академічного середовища, що повинно дбати не про привілеї і статуси, а про якість і зростання науки.	Кластер перебуває в стані становлення	Організаційний механізм розвитку за ініціативою знизу

Необхідність включення навчання в процес наукомісткого виробництва сприяє утворенню єдиної системи «наука — освіта — виробництво», коли орієнтація професійної підготовки фахівців на зв'язок з практичною сферою вчасно забезпечує динаміку основних компонентів педагогічної системи й дозволяє в рамках навчального процесу адаптувати загальнотеоретичну та загальнопрофесійну підготовку майбутніх фахівців до перспективних напрямків інноваційного виробництва.

Продуктивності інтеграції освіти, науки й виробництва сприяє створення та розвиток кластерів, що є координуючим і консолідуючим механізмом інтеграційних процесів, однією з головних умов якого є сумісність, взаємозв'язок і необхідна ієрархія різних компонентів системи при забезпеченні підпорядкування їх цілей єдиної загальної мети системи, що й виявляє собою інтегративний ефект, нову якість, якою володіє система.

Інтеграція освіти, науки й виробництва в умовах науково-освітніх кластерів приводить до додаткових взаємовигідних можливостей, як для освітніх установ, так і підприємства-замовників у плані формування продуктивних стратегічних відносин для підвищення продуктивності діяльності кожного окремо.

Таким чином, Україні варто активно використовувати міжнародний досвід створення освітніх кластерів, що підвищить конкурентоздатність освітньої системи країни в цілому.

Література

1. Ганс-Дитер Эверс и Солвэй Герке Образование кластера знаний как политика малайзии в области науки: уроки усвоены [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://spbcluster.ru/files/documents/kaspruk_obrazovanie_klastera_znaniy.pdf

2. Инженеры будущего [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.enfuture.ru/enfuture>
3. Кластеры в Польше [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pi.gov.pl/PARPFfiles/file/klastry/Polskie_klastry/Katalogi/katalog_ROS_PI.pdf
4. Навіщо Львову освітній кластер? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/library/16442/>
5. Назарбаев Университет ставит целью сформировать современную инновационную среду в Казахстане [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=576062&page=7>
6. Томских А. А. Стратегия территориальной организации высшего образования Китая // География и природные ресурсы. — 2013. — № 1. — С. 174-181.

А.І. МИХАЙЛЕНКО,

студент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

ГОСПОДАРСЬКЕ ІНТЕРНЕТ СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Розвиток мережі Інтернет і поява електронної комерції викликають суттєві зміни в економіці і призводять до зміни традиційних положень економічної теорії і практики. Інформаційні та комунікаційні технології долають кордони, відстані і час, будучи, таким чином, основною рушійною силою глобалізації. Зникають відстані між торговими контрагентами. Іншими стають інструменти ведення комерційної діяльності. Технології та стандарти передачі даних через Інтернет стали універсальною середовищем обміну комерційної інформації і багато в чому ви-значили принципи ведення бізнесу в сфері електронної комерції.

Визначення поняття електронної торгівлі неможливе без визначення і чіткого розмежування таких понять, як «електронна комерція» і «електронний бізнес». Проте в даний час в літературі немає чіткого розмежування цих термінів. Деякі автори під електронним бізнесом розуміють бізнес-діяльність з використанням виключно засобів Інтернет, а електронну комерцію - як діяльність з використанням комунікаційних технологій [1, 2].

Міжнародні організації використовують власні трактування терміна «електронна комерція». Так, в СОТ під електронною комерцією розуміються виробництво, реклама, продаж і розповсюдження товарів через телекомунікаційні мережі. У матеріалах країн «Великої вісімки» вона визначається просто як використання електронних засобів (телефону, факсу, телевізора, Інтернету і т. д.) Для здійснення комерційних угод [3].

На наш погляд, електронна комерція є складовою частиною електронного бізнесу, тому крім комерційних відносин бізнес-діяльність включає в себе процеси, пов'язані з внутрішньофірмовим менеджментом, організацією взаємин з партнерами, дочірніми підприємствами, державними структурами, кредитними організаціями та ін..

Електронний бізнес являє собою поняття більш загальне, ніж електронна комерція і включає в себе крім комерційної діяльності з використанням телеко-

мунікаційних мереж питання управління підприємством, взаємодія з дочірніми підприємствами, внутрішні транзакції і т.д.

Можна запропонувати наступне визначення: електронна торгівля - це комерційна діяльність, спрямована на здійснення актів купівлі-продажу товарів з використанням телекомунікаційних мереж.

Дане визначення базується на фундаментальному понятті «торговельна діяльність», конкретизує електронну торгівлю як складову частину торгівлі, виділяючи її в один з напрямків позамагазинної форми продажу товарів. Також запропоноване визначення враховує специфіку організації торгівлі з використанням мереж і розмежовує електронну торгівлю і електронну комерцію в індустрії послуг, одночасно з цим не обмежує електронну торгівлю тільки організацією продажу товарів через Інтернет, враховуючи можливість використання для цих цілей інших телекомунікаційних мереж.

В даний час класифікація моделей електронної торгівлі опрацьована недостатньо. Більшість із запропонованих класифікацій відносяться виключно до електронної комерції і не містять чітко виділених класифікаційних ознак стосовно до електронної торгівлі.

Найбільш часто різними авторами виділяються кілька основних класифікаційних ознак електронної комерції. Серед них основною ознакою є розподіл видів електронної комерції за природою проведених операцій, тобто залежно від того, хто є споживачем товару, послуги або інформації. Відповідно до цього ознакою розрізняють такі види [4]:

B2B - Business to Business - як продавцем, так і покупцем товару або послуги є комерційні організації. Цей тип електронної комерції включає в себе електронні ринки, електронні біржі та електронні торгові майданчики, а також послуги з використанням телекомунікаційних мереж.

B2C - Business to Consumer, бізнес-споживач, - продавцем товару або послуги є комерційне підприємство, а споживачем - приватна особа, кінцевий споживач. До цієї моделі електронної комерції відносяться електронні магазини, а також підприємства, які надають різні послуги за допомогою засобів електронної комерції.

C2C - Consumer to Consumer, споживач - споживач, - як продавцем, так і покупцем є часте особа. У цій моделі споживач продає товар безпосередньо споживачеві.

C2B - Consumer to Business, продавцем товару або послуги є приватна особа, а споживачем - комерційна організація.

B2G або B2A - Business to Administration (Government), бізнес- уряд - угоди здійснюються між комерційним підприємством і урядовою організацією, як правило, у формі державних закупівель.

G2B - Administration (Government) to Business, уряд-бізнес, - використання засобів електронної комерції для обміну інформацією та зниження витрат (насамперед на документообіг). Знаходиться в стадії зародження, але має перспективи швидкого розвитку за такими напрямками, як відшкодування податку на додану вартість та сплати корпоративних податкових платежів.

C2G або C2A - Consumer to Administration (Government), споживач - уряд. Одним з учасників є приватна особа, а іншим - урядова структура.

G2C - Administration (Government) to Consumer, держава- споживач, поки існує тільки теоретично, її зростання пов'язують з різного роду виплатами соціального призначення.

G2G - Administration (Government) to Administration (Government), - уряд / бюджетна організація - уряд / бюджетна організація - являє собою систему мереж і програмних додатків для обміну інформацією та зниження витрат (насамперед за рахунок зміни системи документообігу і скорочення числа необхідних співробітників) урядових структур та інших бюджетних (некомерційних) організацій. Крім того, до числа подібних операцій можна віднести угоди між бюджетними організаціями, в яких метою є не отримання комерційного прибутку, а зниження витрат.

Виникнення «мережевий» економіки обумовлено закономірними змінами в світовій економіці. Інтернет дозволив знизити багато витрати і оптимізувати діяльність підприємств. На тлі загальної інтеграції та глобалізації Інтернет відкриває кордони й полегшує проникнення компаній на міжнародні ринки. Розвиток Інтернет- технологій змінює умови ведення бізнесу і диктує свої правила і норми функціонування підприємств. Виникнення Нової економіки - процес неминучий, оскільки саме вона покликана відповідати все новим запитам суспільства. А на тлі загальної інтеграції та глобалізації саме Мережева економіка з розвиненими технологіями і мінімальними витратами здатна відповідати сучасним запитам суспільства. Посилення позицій мережевої економіки насамперед пов'язано з постійно розширюється середовищем користування, застосуванням все нових форм співпраці і повсюдним використанням можливостей Мережі для підвищення ефективності економічної діяльності та створення мережевих структур.

Література

1. Кобелев О.А. Электронная коммерция: Учебное пособие, 4-е изд. . М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2011.
2. Переяслова И.Г., Переяслова О.Г., Удовенко А.А. Информационные технологии в экономике: Учебное пособие. М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2009.
3. Шешраев А. В. Правовое регулирование информационных технологий (анализ проблем и основные документы). - М., 2003.
4. Электронная коммерция: учебное пособие / Е.В.Сибирская, О.А.Старцева.- М.: ФОРУМ, 2010; Юрасов А.В. Основы электронной коммерции. - М.: Горячая Линия - Телеком, 2008.

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВА І СПОСОБИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ

Необхідною передумовою існування ринкової економіки в країні є конкуренція між господарюючими суб'єктами на ринку товарів та послуг. За своєю сутністю конкуренція є важливим фактором розвитку підприємства, підвищення рівня пропозиції, забезпечення прав споживачів, підвищення рівня зайнятості населення.

Конкуренція в підприємстві — це процес управління підприємцем своїми конкурентними перевагами для досягнення мети в конкурентній боротьбі, що здійснюється в рамках законодавства.

Конкуренція базується на конкурентоспроможності товарів, робіт, послуг та змушує виробників постійно удосконалювати якісні параметри своєї продукції [1, 103].

Конкурентні переваги відіграють важливу роль у конкуренції і тому важливо дослідити, що саме являють собою конкурентні переваги в конкуренції.

Однією із задач забезпечення розвитку економіки України на сучасному етапі є підвищення конкурентоспроможності виробничих підприємств. Важливий фактор вирішення даної задачі становить створення ефективної системи управління на підприємствах, яка б забезпечувала їм стійкі конкурентні переваги на ринку.

Конкурентна позиція підприємства визначається його положенням на ринку й ототожнюється з величиною ринкової долі того чи іншого підприємства [2, с. 53]

Досягнення конкурентних переваг є метою і результатом стратегічного управління підприємства, проявом лідерства серед конкурентів. Це постійний пошук ресурсів, що використовуються, форм і видів діяльності підприємства й реалізація їх нових можливостей. Результатами реалізації цих процесів, що визначають інноваційний розвиток та стійку конкурентну перевагу підприємства на ринку, є проектування та впровадження нових товарів і технологій.

Конкурентоздатність та якість товару — вирішальний фактор комерційного успіху на розвиненому конкурентному ринку.

Конкурентоспроможність може бути оцінена тільки в рамках групи фірм, що випускають однакові товари. Конкурентоспроможність — поняття відносне, та сама фірма в рамках регіональної групи може бути визнана конкурентоспроможною, а в рамках світового ринку — ні. Найбільш складним є оцінка міри конкурентоспроможності, тобто виявлення характеру конкурентної переваги порівняно з іншими [3, с. 351].

Конкурентні переваги — це результат низької собівартості продукції, високої міри диференціації товарів, розумного сегментування ринку, впровадження нововведень, швидкого реагування на потреби ринку. До них також можуть належати вищий рівень продуктивності праці й кваліфікації виробничого, техні-

чного, комерційного персоналу; якість і технічний рівень виготовлених виробів; управлінська майстерність, стратегічне мислення на різних рівнях управління, що відображаються в економічному зростанні. Конкурентна перевага є порівняльною, а отже, відносною, а не абсолютною, тому що вона може бути оцінена тільки шляхом порівняння характеристик, які впливають на економічну ефективність продаж [4, с. 65].

Конкурентні переваги відіграють важливу роль у стимулюванні чесної, добропорядної, здорової конкуренції, зміцненні конкурентних позицій суб'єкта господарювання на ринку товарів та послуг.

Отже, конкурентна перевага — це результат власної ініціативної діяльності суб'єкта господарювання, що впливає на рівень конкурентоспроможності товарів та послуг за допомогою особливості та унікальності товару [5, с. 10].

Література

1. Задорожна Н. Поняття конкурентних переваг//Підприємництво, господарство і право. — 2005.
2. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия, практика. - М.: Изд-во «Центр экономики и маркетинга», 1996.
3. Горшкова Л.А. Анализ организации управления. Аналитический инструментарий. — М.: Финансы и статистика, 2003.
4. Герасимчук В. Управление предприятием как социально-экономической системой: функциональный подход // Экономика Украины. — 2003.
5. Дж. О Шонесси. Конкурентный маркетинг. Стратегический подход./ Пер. с англ. под ред. Д.О. Ямпольской, - СПб: Питер; 2005.

А.Р. ЧУРСІНОВ,

студент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУРАХ

Розробка управлінських рішень є одним з найбільш важливих управлінських процесів. Від ефективності управлінських рішень багато в чому залежить успіх справи, а часом і саме існування фірми. Тому дуже важливо - приймати грамотні, економічно обґрунтовані управлінські рішення.

Успішне функціонування підприємств в схильному до трансформації економічному середовищі може забезпечити тільки той керівник, який оперативно стежить за змінами, використовуючи актуальну і повну інформацію, володіє методологією вироблення оптимальних управлінських рішень і вміє доводити їх до реалізації. Це визначає важливість оволодіння майбутніми керівниками теоретичними знаннями і навичками розробки управлінських рішень.

Діяльність будь-якої організації може бути представлена як безперервний цикл з розроблення, прийняття та реалізації рішень. Розробка, прийняття та реалізація управлінських рішень засновані на теоретичних і методичних поло-

женнях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також накопиченому і систематизованому практичному досвіді.

Процес розробки та прийняття управлінських рішень починається з визначення цілей. Цілі мають бути реальними, чітко сформульованими, вимірними і пов'язаними з усіма іншими цілями діяльності підприємства. Величезне значення має збір і аналіз інформації, необхідної для прийняття ефективного управлінського рішення. Особливо це важливо зараз, коли керівникам доводиться приймати рішення в умовах постійно зростаючої невизначеності, викликаній загостренням конкурентної боротьби, динамічною, прискореною зміною соціально-економічних умов, лавиноподібним наростанням обсягу інформації, з урахуванням якої доводиться приймати рішення.

Розробка рішень для керівників включена в їх функціональні обов'язки, в рамках яких вони мають набір прав і відповідальності. Останнім часом велика увага приділяється соціальній відповідальності керівника за результати прийнятого ним управлінського рішення перед своїми підлеглими і суспільством в цілому. Управлінське рішення повинне підтримувати загальносвітову стратегію сталого розвитку суспільства. Крім того, рішення повинні враховувати постійні зміни параметрів зовнішнього середовища і тому потрібне постійне регулювання діяльності організації з боку керівника. Воно досягається за рахунок розробки та реалізації різноманітних рішень, від якості та оперативності яких залежить ефективність діяльності організації. [4, с. 6-7]

Не слід думати, що прийняття рішень є миттєвою дією. Дуже часто це досить довгий і болісний процес. Г. Саймон виділяє в ньому три етапи: пошук інформації, пошук і знаходження альтернатив і вибір кращої альтернативи.

На першому етапі збирається вся доступна на момент прийняття рішення інформація: фактичні дані, думки експертів. Там, де це можливо, будуються математичні моделі; проводяться соціологічні опитування; визначаються погляди на проблему з боку активних груп, що впливають на її рішення. Другий етап пов'язаний з визначенням того, що можна, а чого не можна робити в наявній ситуації, тобто з визначенням варіантів рішень (альтернатив). І вже третій етап включає в себе порівняння альтернатив і вибір найкращого варіанта (або варіантів) рішення. [3, с. 26]

Для того, щоб управлінське рішення могло бути ефективним, воно повинно відповідати певним вимогам:

- Наукова обґрунтованість;
- Несуперечність;
- Своєчасність;
- Адаптивність;
- Реальність. [2, с. 6]

Для прийняття якісних управлінських рішень необхідні певні умови:

- Використання при їх розробці наукових підходів в області менеджмента;
- Попередній аналіз у сфері впливу економічних законів на ефективний аспект конкретного управлінського рішення;

- Забезпечення процесу інформування особи, яка приймає управлінське рішення, необхідними, перевіреними даними;
 - Організація застосування методів функціонально-вартісного аналізу, прогнозування, моделювання та економічного обґрунтування кожного конкретного управлінського рішення;
 - Здійснення структуризації проблеми і подальша побудова дерева цілей;
 - Забезпечення можливості в плані порівняльності варіантів рішень;
 - Надання варіантності рішень;
 - Обґрунтованість прийнятого рішення з точки зору правового процесу;
 - Забезпечення автоматизації процесу зі збору та обробки інформації, а також процесу по розробці та реалізації прийнятого рішення;
 - Механізм розробки та функціонування системи із забезпечення відповідальності, а також мотивації якісного та ефективного вирішення;
 - Забезпечення функціонування механізму реалізації прийнятого рішення.
- [1, с. 113]

Таким чином, прийняття управлінських рішень є постійним завданням менеджерів різних рівнів, для виконання якого необхідно дотримуватися правил і певного алгоритму.

Література

1. Виханский О. С. Стратегическое управление. — М.: Экономистъ, 2006. — 293 с.
2. Злобина Н. В. Управленческие решения. Учебное пособие. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. — 80 с.
3. Ларичев О. И. Теория и методы принятия решений. — М.: Логос, 2002 — 392 с.
4. Пирогова Е. В. Управленческие решения. Учебное пособие. — Ульяновск: УГТУ, 2010.

М.С. ШЕВЧЕНКО,

студентка Української академії банківської справи

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Туризм в Україні являється перспективною галуззю економіки, розвиток якої повинен забезпечити відкритість вітчизняної економіки, посилити демократичність та євроінтеграційний курс держави. Стратегічною метою розвитку туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму, забезпечення на цій основі комплексного розвитку курортних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення, збереження та відновлення природних територій та історико-культурної спадщини.

Протягом останніх десяти років за рядом показників розвиток вітчизняної туристичної галузі характеризується позитивною динамікою (за виключенням 2014 року). За даними наданими Державною службою статистики, за вищенаведений період кількість іноземних громадян відвідавших Україну зросла на 58 % в той самий час спостерігається збільшення чисельності вітчизняних громадян, що виїхали закордон на 53 % [2]. Серед основних причин такої позитивної динаміки слід відмітити підготовку до чемпіонату Євро -2012, що супроводжувалася ефективною рекламною кампанією туристичних можливостей України на телебаченні та в Інтернеті, що на міжнародному рівні створила імідж України як туристичної держави. Проте, незважаючи на значний туристично-рекреаційний потенціал, туризм не входить до ключових галузей вітчизняної економіки. Це є свідченням того, що на міжнародному ринку національний туристичний продукт оцінюється як менш конкурентоспроможний і привабливий через мізерну роль держави у забезпеченні його розвитку.

Про ці тенденції свідчить зменшення попиту на туристичний продукт, що відображено в таблиці 1. Зменшення протягом 2010-2014 років в'їзних потоків туристів в Україну на 40,1 в той же час як відбулося збільшення виїзних на 30,6% та наявність тенденції перевищення кількості громадян України, що виїжджали за кордон над іноземними туристами, які в'їжджали є індикатором політичної та економічної нестабільності в країні, скороченням обсягів інвестицій, нестабільністю курсу національної валюти, підвищенням цін на туристичні послуги, значним скороченням кількості бронювань туристичних послуг, зниженням платоспроможності населення, неефективністю механізму гарантування безпеки туристів, недостатньою забезпеченістю туристичної сфери висококваліфікованими спеціалістами (у 2014 р. кількість штатних працівників туристичних операторів становила близько 5,2 тис. осіб, з яких тільки 2,2 тис. мали вищу або середню спеціальну освіту за профілем, тобто 42 %), експансією Росії в Криму, воєнними діями на сході країни [1].

Таблиця 1 — Туристичні потоки України, 2010-2014 рр.

Спрямування	Кількість, тис осіб					Динаміка, %			
						2013 до:			2014 до 2013
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	
Виїзні	17180	19773,1	21432,8	23761,3	22437,7	138,3	120,2	110,9	94,4
В'їзні	21203,2	21415,3	23012,8	24671,2	12711,5	116,4	115,2	107,2	51,5
Внутрішні	649,3	715,6	774	702,6	322,7	108,2	98,2	90,8	45,9

За даними Державної служби статистики України, потік іноземних туристів у 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшився майже наполовину, переважно за рахунок туристів з Білорусії, Молдови та Росії. Така ситуація обумовлена не лише політичними, економічними, міжнародними й соціальними фак

торами, але й питаннями територіальної цілісності країни. Порушення територіальної цілісності України спричинило обмеження доступу до національних туристичних ресурсів і, як наслідок — зменшення кількості іноземних туристів та внутрішніх туристичних потоків[2].

Окрім того, рівень безробіття, що суттєво впливає на формування внутрішніх та виїзних туристичних потоків, у середньому за 2014 р. становив 9,3 % при 7,7 % в 2013 р. Тобто можна зробити висновок, що погіршення деяких показників економічної та демографічної ситуації в країні вплинуло і на зменшення обсягів ринку туристичних послуг [2].

Скорочення темпів зростання туристичних потоків негативно вплинуло на функціонування туристичних підприємств. Кількість суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи), які надавали спеціалізовані послуги у 2014 р., зменшилась на 15,1 % порівняно з 2013 р, а кількість фізичних осіб-підприємців зменшилась відповідно на 32,2%. Чисельність туристичних операторів зменшилась на 19,8 % , кількість агентств-юридичних осіб — на 12,6% і зменшенні турагентств — фізичних осіб — підприємців (ФОП) — на 32%. Водночас, при зменшенні кількості туроператорів дохід від надання ними туристичних послуг зменшився на 0,2 % за вказаний період, а при зменшенні турагентств — юридичних осіб їх дохід зменшився на 5,9% [4]. Таким чином в 2014 році спостерігається зменшення рентабельності діяльності як туристичних операторів, так туристичних агентств (як юридичних, так і фізичних осіб). Зменшення туристичних агентств — юридичних осіб пояснюється тим, що переважна їх більшість є підприємствами малого бізнесу. Для них актуальними залишаються проблеми надмірної конкуренції, обумовлені присутністю на внутрішньому ринку туристичних послуг підприємств з інших країн світу, які, на відміну від вітчизняних, мають підтримку від урядів своїх країн.

Імідж України як туристичної держави залежить від якості туристичної інфраструктури і, насамперед, від забезпеченості туристів засобами розміщення, санаторно-курортними та оздоровчими закладами, відповідністю якості надаваних послуг вимогам міжнародних стандартів. Незважаючи на те, що кількість підприємств готельного господарства за останній рік значно збільшилась (на початок 2014 р. на українському ринку функціонувало 11 готельних операторів міжнародного рівня та 18 підприємств готельного господарства під їх керівництвом), насиченість ринку готельних послуг залишається недостатньою (табл. 2).

Таблиця 2 — Колективні засоби розміщування

Рік	Усього	Готелі та аналогічні засоби розміщення	Спеціалізовані
Кількість засобів розміщення, од.			
2011	5882	3162	2720
2012	6041	3144	2897
2013	6411	3582	2829
2014	4572	2644	1928

Загалом за останнє десятиріччя (до 2014 р.) розвиток готельного бізнесу характеризувався позитивною динамікою, високим ступенем інтернаціоналізації капіталу та міжнародним характером операцій, поглибленням спеціалізації підприємств гостинності взаємозалежно з утворенням готельних мереж, що відіграють значну роль у розробленні й просуванні високих стандартів обслуговування. Проте поточна ситуація в країні посилює проблеми, пов'язані з низьким рівнем конкурентоспроможності засобів розміщення. Тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим та військові дії на сході України значно погіршили ситуацію із наданням санаторно-курортних та оздоровчих послуг, оскільки найбільша їх кількість сконцентрована в АР Крим (25 % загальної кількості санаторіїв та 50 % пансіонатів з лікуванням), Донецькій області (11,1 % від загальної кількості підприємств) [3]. Крім того, за статистичними даними, кількість зазначених закладів та рівень їх завантаженості за останні п'ять років зменшились на 7 %.

Таким чином, необхідно провести реформування сфери туризму через: гармонізацію законодавства із нормами Європейського Союзу та країн-членів ЄС; розроблення стандартів професійної підготовки у сфері туризму та стандартів щодо надання туристичних послуг; об'єднання туристичних підприємств у мережі на умовах франчайзингу; забезпечення політичної й економічної стабільності країни.

Література

1. Грянило А.В. Міжнародний туризм: проблеми та перспективи розвитку в Україні // Фінансовий простір. — 2013. - №4.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Тонкошкур М.В. Міжнародний туризм: За ред. М.В. Тонкошкура. -Х.: ХНУМГ, 2013.
4. Туристична діяльність України в 2014 році // статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. — 2015.

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

О.О. БАЛИКІН,

студент 6 курсу Інституту заочного та дистанційного навчання
Національного авіаційного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Ключові слова: система управління персоналом, моделі системи по управлінню персоналом, напрями по удосконаленню системи управління персоналом.

Вступ. У науковому полі з'являється все більше свідчень популяризації думки щодо пріоритетності людського фактору у сталому розвитку економіки. Це змушує звернути увагу на особливості удосконалення системи управління персоналом організацій в залежності від актуальних економічних умов, в яких діє організація. Стаття присвячена виокремленню закономірностей вдосконалення системи управління персоналом у залежності від актуальних економічних умов та з урахуванням світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Сучасні українські дослідники Базалійська Н.П., Григоренко Т.М., Диха М.В., Крупська О., Петрова І.Л. та Солнцева Н.В. й інші значну увагу приділяють потребам розвитку й удосконаленню системи управління персоналом, що цілком відповідає діалектичному підходу до менеджменту людських ресурсів. Проте в залежності від мінливих економічних умов мають змінюватись й використовувані підходи в управлінні персоналом.

Мета статті. Порівняння існуючих підходів до вдосконалення системи управління персоналом організацій в країнах з розвинутою економікою та виокремлення факторів, що є найбільш універсальними та застосовними для українських організацій.

Матеріали досліджень. Велика або маленька, кожна організація має відділ кадрів або в середині компанії, або користується послугами зовнішніх організацій з управління персоналом. Це дозволяє гарантувати співробітникам безпеку в робочому середовищі та піклуватися про них тоді, коли відбувається несподіване. Відділ управління персоналом захищає співробітників матеріально. Працівник може виразити себе та свої вірування без дискримінації (якщо це робиться професійно та шанобливо). Точно так само, це допомагає захистити бізнес в цілому.

У сучасному світі, і це стало звичайною практикою для зарубіжних компаній, приділяють багато уваги тому, щоб співробітники та відділи організації були ефективними у багатьох областях, а не спеціалізувалися в одній. Наприклад, у працівника продуктового магазину головна функція — викладка торів на полиці, але більшу частину свого робочого дня він витрачає на перевірку та заміну свіжих овочів та фруктів. Точно так само, відділ управління персоналом як і раніше наймає нових співробітників, але також виконує низку інших завдань. Такі завдання, як консультування та управління навчальними програмами, повідомляє всі співробітникам про нові закони та правила. У деяких організаціях вони можуть навіть мати справу з вирішенням конфліктів на робочому місці.

Сьогодні у світі існує кілька основних моделей системи управління персоналом. Найбільш поширеною моделлю є американська модель. З іншого боку, японська модель управління персоналом користується все більшим впливом через успіхи японських підприємств в усьому світі. Разом з тим, оскільки японська модель багато в чому пов'язана з японською культурою, яка володіє своїми унікальними відмінними особливостями, не всі елементи, підходи та практики в галузі управління персоналом можна з успіхом поширювати на інші країни.

Система управління персоналом в США забезпечена великою кількістю теоретичних досліджень, навчальних програм та консультаційною підтримкою [3, с. 36]. Для сучасного етапу розвитку в сфері управління персоналом в американських компаніях властиво:

- розширення змісту, форм та методів роботи з персоналом організації;
- поглиблення спеціалізації в різних функціях управління персоналом;
- зростання професіоналізму співробітників системи управління персоналом;
- збільшення витрат на діяльність системи управління персоналом;
- активізація використання інформаційних технологій.

Наприклад, для відстеження трудових відносин, «Nike, Inc.» (американська компанія, виробник спортивних товарів) вже на протязі багатьох років проводить щорічний аналіз та використовує «Зворотну програму дій». Співробітники забезпечують цінний зворотній зв'язок, а управління компанії зустрічається, щоб обговорити результати. «Зворотна програму дій» дозволяє оцінити проблеми та можливості для їх врегулювання.

З точки зору вимог до розвитку компетенцій японські компанії орієнтують своїх співробітників на оволодіння гранично широким колом кваліфікацій та компетенцій. Велика увага приділяється ознайомленню новачків з функціонуванням всієї організації в цілому за допомогою переміщення їх по різних позиціям у різних структурних підрозділах організації. Суттєвим аспектом формування співробітників організації є практика внутрішньофірмового професійного навчання. Витрати на навчання співробітників в японських компаніях в середньому перевищують американські в 3-4 рази.

Один із способів, в яких керівники управління персоналу можуть краще управляти глобальною робочою силою, є приділення більше уваги таким питанням, як коучинг (мистецтво сприяти підвищенню результативності, навчання

й розвитку іншої людини), навчання та розвиток персоналу, а також шляхом зміни схеми винагороди та стимулювання. Але позитивний результат буде в тому випадку, якщо організація працюватиме в глобальному масштабі послідовно або буде локально налаштованою.

За останні 3 роки міжнародні компанії збільшили використання мобільних або веб-платформ та широко використовують хмарні технології. Спеціальні веб-додатки дозволяють багатьом співробітникам самостійно виконувати деякі функції системи управління персоналом, у тому числі: отримання пільг, заробітної плати та оцінки ефективності. Перехід організації на мобільні або веб-платформи, не завжди є легким. Такі технології потребують великого фінансування та не завжди легкі у застосуванні (існує багато великих компаній, які мають труднощі елементарно з видачі заробітної плати).

Сьогоднішні високопродуктивні організації (Facebook, IBM, Apple, Amazon.com, UPS, JPM Чейз) в даний час рухаються так швидко, що їх цикли продукту проходять в місяці, а не роки. Їх робочі сили тісно взаємопов'язані та діляться інформацією миттєво. Люди наймаються та винагороджуються за їх глибокі знання, а за не їх здатності слідувати інструкціям. І вони працюють над швидко мінливими проектами та програмами, які розвиваються та змінюються безперервно.

Варто звернути увагу на те, як Інтернет змінив здатність клієнтів на покупку. Сьогодні майже кожен продукт, послуга та пропозиція можуть бути порівняні та придбані в Інтернеті. Хочете дізнатися, що інші люди думають про це? Просто подивіться в Інтернеті. Можна порівняти ціни, рівень обслуговування, якість обслуговування клієнтів та навіть рівень кваліфікації співробітників організації за секунди.

Високопродуктивні організації навчилися, як перевернути себе навиворіт. Вони стали повністю орієнтованими на клієнта, а клієнти самі забезпечують організацію інформацією про те, що створювати, як продати це та як залишитися на ринку. Якщо проаналізувати процвітаючі міжнародні компанії, які процвітають в сучасному бізнес-середовищі, можна виявити, що вони організовані, але управляються зовсім по-різному. Від суттєво застарілої моделі «професійного управління», вони застосовують вельми гнучкі, орієнтовані на клієнта моделі управління.

Спільні риси, якими володіють міжнародні процвітаючі організації [12, с. 40]:

1. Створені маленькі та високопродуктивні команди (групи, відділи) з самоорганізацією (наприклад, водії міжнародної американської компанії «UPS» (спеціалізується на експрес-доставці та логістиці), які з'являються у ваших дверей розробляють свої власні графіки доставки, не забуваючи про безпеку та розклад).

2. Постійний зворотний зв'язок та перегляд цілей (наприклад, «Facebook» (найпопулярніша соціальна мережа у світі) - це найбільш швидко зростаюча компанія сьогодні в світі, яка дозволяє своїм клієнтам змінити свій напрямок продукту на постійній основі. Компанія постійно намагається запровадити нові

ідеї та постачає їх швидко клієнтам. Якщо ідея не працює, компанія швидко це виправляє).

3. Керівник як практичний працівників. Наприклад:

- в американській компанії «Burger King Corporation» (мережа ресторанів швидкого харчування) менеджери подають їжу;

- в американській компанії «Qualcomm» (займається розробкою та дослідженням засобів бездротового зв'язку) вище керівництво - доктори наук, які розробляють винаходи в техніці та патентують їх. Сьогодні застосовується нова модель лідерства. Лідер — це той, хто сидить з командою співробітників та може ефективно працювати на всіх стадіях виробництва продукції);

- всі співробітники мають прямий доступ до клієнтів. Наприклад, в «IBM Corporation» (одна з найбільших в світі виробників та постачальників апаратного та програмного забезпечення, а також ІТ-сервісів та консалтингових послуг), великі замовники входять до проектної групи компанії та приймають участь під прийняття стратегічних питань. Клієнти приймають участь у програмі розвитку лідерства та навчання, допомагають з бізнес-стратегіями та можуть консультувати на всіх рівнях виробництва. Тобто компанія взаємодіє з клієнтами у багато разів щотижня.

Ці зміни в способі високопродуктивні персоналу не нові. Багато успішних глобальних організацій дізналися про ці поради декілька років тому. Але сьогодні, швидка зміна та прозорість в клієнтському середовищі, спонукають їх обов'язково впроваджувати ці зміни.

Сьогодні замість надмірного зосередження на поетапному виконанні цілей, концентрації та річних цілях та оцінки результатів роботи, міжнародні організації беруть за основу процеси, які заохочують співробітників звертатися до мети регулярно. Організації, які переглядають цілі щоквартально або частіше, генерують більший прибуток, ніж тих, хто розробляє цілі для співробітників раз на рік. Такі організації зосереджують свій процес управління на ефективності зворотного зв'язку та розвитку, а не на оцінці. Високоефективні організації у всіх галузях реалізують соціальні нагороди та програми соціального навчання з метою створення прозорості та швидкості.

Якщо система управління персоналом та навчальні програми орієнтовані на створення орієнтованої на клієнта команди, розширення прав та можливостей менеджерів та співробітників, заохочує культуру навчання, то організація знаходиться на шляху сучасної модель для системи управління персоналом. Якщо програми системи управління персоналом зосереджені в основному на дотримання правил, відбувається формалізація структури та центрів влади і, лідери возносяться на п'єдестал, то системи управління персоналом, ймовірно, тягне організацію назад.

Результати досліджень. Декілька загальних факторів, взятих із аналізу досвіту зарубіжних організацій, які необхідно застосовувати для удосконалення системи управління персоналом:

- власники та керівники компанії повинні звертати увагу на талант співробітників, більш прискіпливо, ніж будь-коли раніше. Це пов'язано із наявними або відсутніми професійними навичками з управління персоналом;

- висока конкурентоспроможність на світовому ринку талантів змістила владу в сторону співробітників, змушуючи систему управління персоналом перепроєктувати програми щодо осіб з більшою кількістю вимог щодо умов праці;

- традиційна практика системи управління персоналом, така як управління продуктивністю, лідерством та розвитком переживає радикальних змін, змушуючи систему управління персоналом відійти від старих схем та розробляти більш інноваційні рішення/

Висновки. Система управління персоналом в організаціях в країнах з розвинутою економікою має свої специфічні особливості, без дослідження яких неможливо сформулювати досконалі підходи до удосконалення вітчизняної системи управління персоналом. Існує багато моделей управління персоналом. Частина з них базується на пріоритеті людського фактору та значно відрізняються одна від одної. Їх головні відмінності полягають у трактуванні основних сутнісних характеристик працівників, мотивів їх трудової діяльності, соціально-виробничого поведінки.

Література

1. Базалійська Н.П. Світовий досвід управління трудовою діяльністю персоналу в країнах з розвинутою ринковою економікою / Н.П. Базалійська // Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». — 2015. - № 1(56). — С.138-142.
2. Вергун В.А., Ступницький О.І. Сучасні інноваційні зміни системи управління персоналом фірми / В.А. Вергун В.А., О.І. Ступницький // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2015. - № 2 (4). — С. 96-100.
3. Григоренко Т.М. Основні підходи щодо управління конкурентоспроможністю франчайзингової роздрібно-торговельної мережі. Тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (21 листопада 2014 року). Міністерство освіти та науки України, Київський національно-торгівельно-економічний ун-т. — Київ, 2014. — С. 35-37.
4. Paulo de Silva M., Shinyashiki G.T. The Human Resource Management can reduce turnover / Journal of of Management Research. — 2014. - № 2. - Vol. 6. — P. 39-52.

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

В сучасних умовах власники та керівники підприємств демонструють певну незацікавленість в придбанні аналітичних програм через брак коштів, нерозуміння переваг їх застосування, і тільки інформація про позитивний ефект використання програмного забезпечення у конкурентів спонукає їх до застосування комп'ютерних технологій. Разом з тим, розвиток теоретичних основ науки економічного аналізу, поява нових об'єктів аналітичних досліджень є поштовхом до подальшого удосконалення існуючих програмних продуктів, розвитку їх функціональних можливостей. Зокрема це стосується аналізу бізнес-процесів підприємства в цілому та маркетингової діяльності зокрема.

Вплив ринкових вимог стосовно стандартів якості управління підприємством викликали необхідність в комплексних аналітичних дослідженнях його бізнес-процесів, оскільки аналіз маркетингової діяльності, може здійснюватися як аналітиками підприємства, так і залученими спеціалістами, то його автоматизація займає перехресну позицію, яка, з однієї сторони, стосується здійснення автоматизації економічного аналізу підприємства, а з іншої — комп'ютеризації консалтингової діяльності.

Існуючі програмні продукти з економічного аналізу зробили значний внесок в полегшення здійснення аналітичної роботи, пов'язаної з розрахунком фінансових коефіцієнтів, що дозволяє отримати додатковий час для інтерпретації результатів аналізу ситуації, в якій знаходиться підприємство. Слід згадати про автоматизовану систему економічного аналізу, яка на багатьох українських підприємствах вже стала одним з компонентів системи управління, але не кожне підприємство може собі її дозволити з певних причин. Присутність аналітичних комп'ютерних програм на ринку не знімає потреби у формуванні конкретних вимог для розробників програмного забезпечення економічного аналізу, яке б відповідало принципам системності, комплексності, оперативності та динамічності [3, с. 15].

Вважаємо, що складність вирішення проблем організації економічного аналізу в комп'ютерному середовищі визначена різноманітністю його видів і завдань, особливостями її організаційно-методичного забезпечення. Для чіткого формулювання вищезгаданих вимог розглянемо сучасне середовище програмних продуктів як для забезпечення здійснення економічного аналізу, так і для здійснення консалтингової діяльності.

Сучасна діяльність аналітика супроводжується пакетами прикладних програм загального, проблемно-орієнтованого призначення та спеціальних інформаційних систем. Вказані програми включають широкий набір універсальних програм, деякі з них можна успішно застосовувати для здійснення економічного аналізу бізнес- процесів підприємств.

Дослідження вітчизняного та закордонного ринків комп'ютерних програм показує, що більшість розробників орієнтуються на створення універсальних комплексних корпоративних систем, де значна увага приділяється аналітичним процедурам: «Галактика», «Navision Attain».

Закордонні програми, які застосовуються в процесі здійснення різних видів аналітичних досліджень, мають універсальний характер, що дозволяє їм мати широке коло користувачів, які постійно зацікавлені в придбанні нових модулів, які, в свою чергу, нададуть їм певних конкурентних переваг.

Універсальність комп'ютерних програм дає можливість їх адаптації до особливостей діяльності підприємств. Основною умовою до розробки вищезгаданих комп'ютерних програм є забезпечення зв'язку з програмами комп'ютеризації бухгалтерського обліку.

Зазначена умова ґрунтується на тому, що дані бухгалтерського обліку є основою інформаційної бази економічного аналізу, а отже, розробка програмних продуктів з економічного аналізу в частині дослідження бізнес-процесів підприємства без врахування програм з бухгалтерського обліку є абсолютно недоцільною.

Сьогодні розробники програмного забезпечення консалтингової діяльності та економічного аналізу створюють та удосконалюють аналітичні програми, сумісні з бухгалтерськими програмами, які дозволяють проводити аналіз на підставі даних бухгалтерського обліку і бухгалтерської звітності. На жаль, більшість з вказаних розробників обмежуються використанням фінансової звітності підприємства.

Обмеженість інформаційної бази є проблематичною для здійснення аналізу бізнес-процесів підприємств, так як сфера дослідження діяльності суб'єктів господарювання за допомогою комп'ютерних технологій є ширшою в порівнянні з існуючими автоматизованими системами бухгалтерського обліку.

Таким чином фірми-розробники мають вільну ринкову нішу, але для її захоплення вони мають дослідити вимоги майбутніх користувачів до таких програмних продуктів та використати існуючий досвід зарубіжних розробників програмного забезпечення.

Використання програмних продуктів, які вже використовуються українськими підприємствами в аналітичній практиці, надає допомогу аналітикам в здійсненні економічного аналізу підприємств, але необхідною умовою їх використання щодо бізнес-процесів є необхідність їх доопрацювання та відповідної адаптації до потреб та особливостей діяльності підприємства. Розробники програмного забезпечення США пропонують для здійснення аналізу бізнес-процесів такі програмні продукти, як «Business Insight», «Marketing Plus», «Business Planning Advisor», «Powersim Studio Enterprise» [2, с. 216].

Сертифікація суб'єктів господарювання України за системою ISO 9001-2001 є додатковим поштовхом в розробці програмних продуктів для аналізу бізнес-процесів. Слід зазначити, що навіть за відсутності можливості придбання програмного продукту працівники підприємства, залучені аналітики можуть скористатися широкими можливостями програми MS Excel, але це є тимчасо-

вим явищем і проблема в програмному забезпеченні діагностики вимагає більш серйозного підходу до її вирішення.

Література

1. Фатенок-Ткачук А. О. Оцінка експортного потенціалу машинобудівних підприємств України / А. О. Фатенок-Ткачук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — 2012. — № 7. — С. 72—80.
2. Смирнова В.В. Принципы и направления обеспечения информационной безопасности предприятия // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2013. — № 10 (80). Ч. 1. — С. 215—219.
3. Петренко С.М. Внутрішній контроль діяльності підприємств і його інформаційне забезпечення: теорія, методологія, організація: автореферат / С.М. Петренко; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. - К., 2013. - 36 с.
4. Дурицька Г.В. Проблеми комплексної оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємств // Регіональна економіка. — 2011. — № 4. — С. 209—217.

Ю.М. ШІСТОПАЛ,

аспірант Академії муніципального управління, м. Київ

ОЦІНКА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

Державна освітня політика — це найважливіша складова загальної політики держави, інструмент зростання темпів соціального, економічного, наукового та технічного розвитку. У всіх стратегічних державних документах зазначається, що освіта в Україні визначається, як пріоритетна сфера соціального, економічного, духовного і культурного суспільного розвитку.

Методологія в державному управлінні - це складна система категорій, норм, принципів, парадигм, цінностей, теорій та методів, яка забезпечує практичну та пізнавальну діяльність. Проблема методології в державній освітній політиці не достатньо досліджена та дуже актуальна. Її потрібно розглядати як систему, що об'єднує відносно до головних видів діяльності методологію практичної діяльності, пізнання та оцінки .

Здійснюючи оцінку державної освітньої політики в умовах інтеграції потрібно враховувати такі критерії:

- критерій факту (кількісні показники);
- критерії якості (надають уявлення глибинності та змістовності освітніх процесів);
- критерії ставлення (для висновків про мотиви освітньої діяльності);
- критерії часу (показують тривалість освітніх процесів) та інш.

Критерії якості умов, якості освітнього процесу та якості результатів освіти, що побудовані на засадах інтеграції, мають відображатися в управлінських аспектах моніторингу безперервної освіти в Україні.

Поняття "підхід" — це методологічний комплекс, з яким суб'єкт практики або пізнання підходить до практичного перетворення або дослідження об'єктів, що його зацікавили. В методології державного управління виділяють такі підходи, як системний, соціологічний, синергетичний, ситуаційний, психологічний та інші підходи.

Системний підхід — важливий напрям методології, що розглядає в педагогічні об'єкти як цілісну систему[5].

Якість безперервної освіти визначають насамперед шляхом її моніторингу, що включає в себе регулярне спостереження за рівнем засвоювання знань і вмінь в процесі навчання, виявлення відхилень від стандартів освіти та прийняття відповідних управлінських рішень[2].

Моніторинг - це система, що включає збір, обробку, зберігання та поширення інформації про будь-яку систему або її окремі елементи, та орієнтується на інформаційне забезпечення державного управління цією системою, що дає можливість визначати її стан та прогнозувати її розвиток [3].

Моніторинг — це складова системи регулювання якості безперервної освіти. Управління(регулювання) якістю безперервної освіти - це система деяких організаційних процедур, що забезпечує якість усіх основних елементів освітнього процесу, до якого належать: цілі, зміст освіти, діяльність викладачів, діяльність студентів (вихованців, учнів тощо...), матеріальна база, організація освітнього процесу, оцінка якості безперервної освіти.

Моніторинг здійснює опосередкований та безпосередній вплив на якість безперервної освіти. Опосередкований вплив — це забезпечення управління інформацією, що необхідна для прийняття управлінських рішень. Безпосередній вплив — це здійснення цих рішень завдяки моніторинговим процедурам.

Моніторинг безперервної освіти — це інноваційний механізм державного управління якістю освіти, що здійснюється шляхом безперервного спостереження, збору, аналізу, зберігання та поширення інформації про освітні процеси з метою виявлення відповідності до очікуваних результатів та прийняття відповідних управлінських рішень спрямованих на підвищення якості безперервної освіти.

Моніторинг освіти — це дуже складний та тривалий процес, що потребує ґрунтовної підготовки та ретельного дотримування певних умов, технологій та процедур. Лише тому отримані результати вважатимуть достовірними та об'єктивними, використовуватимуть їх для планування розвитку системи освіти належного рівня та робити відповідні політичні висновки. Загальний план здійснення освітнього моніторингу може мати деякі особливості, відповідно до обраного об'єкта, але є визначений алгоритм, що є обов'язковий для будь-яких досліджень якості освіти.

Отже, моніторинг освіти — це специфічна технологія дослідження якості освітніх систем, що використовує систему науково-теоретичних та емпіричних методів, та є одним з найголовніших інструментів формування й аналізу державної освітньої політики.

Література

1. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.
2. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика. — К.: Вид. дім «Шкільний світ»: Вид Л. Галіцина, 2006. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
3. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании / А. Н. Майоров. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Интеллект-Центр, 2005. — 424 с.
4. Методологія державного управління як галузі науки : наук. розробка / авт. кол. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. О. Краснейчук. — К. : НАДУ, 2010. — 32 с.
5. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. — М. : Наука, 1978. — 392 с.

K. BADUROWICZ, K. BARSZCZEWSKA,
Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie

**ROLA TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO W PROCESIE UCHWALANIA
USTAWY BUDŻETOWEJ**

Ustawa budżetowa skupia się na budżecie państwa. Sama materia, którą normuje sprawa, że należy uznać ją za szczególną w stosunku pozostałych aktów prawnych równego rzędu. „Odpowiednie ukierunkowanie celów budżetowych bezpośrednio determinuje realizację zadań państwa we wszystkich sferach jego aktywności, zwłaszcza zaś w tych dziedzinach funkcjonowania, które oparte są wyłącznie na środkach budżetowych¹”. Zakres regulacji zmusza do przyjęcia odbiegającej od klasycznej procedury legislacyjnej. Kontrola i konsekwencje z nią związane różnią się od kontroli na gruncie ustaw zwyczajnych.

Celem pracy jest wykazanie, że specyficzna materia, jaką reguluje Ustawa Budżetowa rzutuje na procedury z nią związane, zwłaszcza na stwierdzanie zgodności z Konstytucją. Kontrola konstytucyjności „stanowi podstawową instytucję, zapewniającą ustawie zasadniczej szczególną ochronę w systemie źródeł prawa, jest również kanonem i warunkiem państwa prawnego”². Doprowadza to do postawienia tezy, że Trybunał Konstytucyjny³, stojący na straży Konstytucji odgrywa szczególną rolę w procesie uchwalania Ustawy Budżetowej.

Istotą procedury legislacyjnej jest uchwalenie ustaw zgodnych z Konstytucją. Władnym do rozstrzygnięć w tej kwestii jest TK. „Jest on powołany do badania, czy parlament nie narusza przy tym norm, zasad i wartości ustanowionych w konstytucji RP. Nie jest natomiast właściwy do oceny słuszności czy celowości działań ustawodawcy”⁴. W zakresie unormowań kontroli Ustawy Budżetowej o zadaniach TK stanowi art. 224 ust. 2 Konstytucji RP. Prezydent RP przed podpisaniem Ustawy Budżetowej albo Ustawy o Prowizorium Budżetowym może zwrócić się do Trybunału celem zbadania braku sprzeczności między ustawą a ustawą zasadniczą.

¹ M. Kępa, S. Patyra, Znaczenie ustawy budżetowej z perspektywy doktryny prawa finansowego i konstytucyjnego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2011, nr 2, s. 35.

² A. Deryng, Trybunał Konstytucyjny jako organ władzy sądowniczej w Polsce, „Zeszyty Naukowe Administracji AJD w Częstochowie”, 2014, nr 2, s. 94.

³ Dalej jako TK.

⁴ J. Zaleśny, Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2008, nr 5.

TK stwierdza zgodności bądź jej brak z Konstytucją. Kontrola nie wchodzi w płaszczyznę celowości czy funkcjonalności uregulowania – „Te aspekty aktywności prawodawcy pozostają w ramach politycznej swobody działań parlamentu, za które, jeśli ponosi on odpowiedzialność, to wyłącznie przed wyborcami”⁵.

TK rozpatruje czy nie doszło do nieprawidłowości w procedurze prawodawczej, a także czy nie zachodzi sprzeczność z aktem wyższego rzędu. „Możemy zatem odróżnić dwie sytuacje: pierwszą, gdy bada się przestrzeganie przez organy stanowiące prawo reguł wynikających z aktów normatywnych i drugą, gdy kontroluje się realizację zasad przy tworzeniu prawa”⁶.

Kontrola konstytucyjności Ustawy Budżetowej będzie obejmować po pierwsze analizę zachowania zasady równowagi budżetowej: „Trybunał uzasadnia konieczność ochrony i zachowania równowagi budżetowej potrzebą zapobiegania nadmiernemu zadłużaniu się państwa, co, jego zdaniem, wynika z ogółu regulacji zawartych w rozdziale X Konstytucji oraz z jej art. 1 stanowiącego, że Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym”⁷.

Po drugie, ustalenie relacji Ustawy z aktem wyższego rzędu, a więc z Konstytucją. „Badanie zgodności norm prawnych sprowadzające się do stwierdzenia istnienia zgodności albo niezgodności aktu normatywnego z aktem normatywnym usytuowanym na wyższym poziomie hierarchii normatywnej”⁸.

Po trzecie, Ustawa analizowana będzie pod względem wymogów charakterystycznych dla tego typu ustawy. Jeśli nie będzie posiadała wskazanych desygnatów, będzie niejako tylko z pozoru Ustawą Budżetową⁹.

Ostatecznie, Ustawa Budżetowa podlegać będzie badaniu TK z punktu widzenia zgodności z wymogami formalnoprawnymi, poprawnością przeprowadzenia procedury legislacyjnej. Specyfika procedury determinuje obowiązek badania zgodności pod kontem regulacji konstytucyjnych, co może wskazywać na naruszenia formalnoprawne albo nie zastosowanie szczególnych regulacji

i Ustawa Budżetowa będzie nią, tylko z pozoru.

Kolejnym etapem rozważań jest przeanalizowanie wszystkich rodzajów orzeczeń jakie mogą być wydane po przeprowadzeniu kontroli konstytucyjności.

Stwierdzenie zgodności Ustawy Budżetowej z Konstytucją oznacza, że na żadnej z analizowanych płaszczyzn nie doszło do naruszeń, ani nie występują niezgodności. Wniosek powinien być złożony jedynie wtedy, gdy pojawią się poważne wątpliwości odnośnie zgodności z Konstytucją – „nie można rozumieć całkowitej dowolności w zakresie możliwości korzystania z tej procedury. (...) Prezydent ma "czuwać nad przestrzeganiem Konstytucji", więc realizacja tej funkcji

⁵ J. Zalesny, Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2008, nr 5.

⁶ A. Syryt, Skutki wyroków TK przy kontroli trybu uchwalenia ustawy, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego”, 2013 Tom XLVIII, s. 225.

⁷ H. Duszko – Jakimko, W. Jakimko, Budżetowa godność wynagrodzenia sędziego, „Iustitia”, 2013, nr 3.

⁸ A. Deryng, Trybunał Konstytucyjny jako organ władzy sądowniczej w Polsce, „Zeszyty Naukowe Administracji AJD w Częstochowie”, 2014, nr 2, s. 92.

⁹ T. Dębowska-Romanowska, Prawo finansowe część konstytucyjna wraz z częścią ogólną, Warszawa 2010, s. 222.

obliguje go do każdorazowego korzystania z tej procedury w wypadku wątpliwości co do konstytucyjności ustawy"¹⁰. Logiczną konsekwencją takiego orzeczenia jest obowiązek podpisania Ustawy Budżetowej przez Prezydenta RP. Kolejną możliwością jest stwierdzenie niezgodności Ustawy Budżetowej z Konstytucją: „Prezydent odmawia podpisania ustawy (lub ustawy o prowizorium budżetowym), którą Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z Konstytucją”¹¹. Obalone zostaje domniemanie zgodności ustawy z Konstytucją. Pomimo przedstawienia Prezydentowi Ustawy do podpisu, nie może tego zrobić – wyrok stwierdzający niekonstytucyjność niejako mu tego zabrania.

Ostatnią jest sytuacja pośrednia między uznaniem Ustawy za konstytucyjną a uznaniem jej za niezgodną z Konstytucją. Należy w tym celu przeanalizować art. 122 ust. 4 Konstytucji. Jeśli zakres wadliwych przepisów nie ma charakteru nierozzerwalnego – Ustawa Budżetowa może zostać podpisana. „Mogą się jednak zdarzyć sytuacje, w których regulacje o małym znaczeniu, nieistotne dla całej ustawy, przesądzą o jej niekonstytucyjności. Ustrojodawca uznając, że wysiłek włożony w przygotowanie i uchwalenie takiej ustawy nie powinien pójść na marne, stanowi, że jeżeli niezgodność z Konstytucją dotyczy poszczególnych przepisów ustawy, a TK nie orzeknie, że są one nierozzerwalnie związane z całą ustawą.”¹². Jeżeli wyprowadzenie wadliwych przepisów nie będzie miało wpływu na pozostałe regulacje, Prezydent ma dwie możliwości: podpisanie po wcześniej konsultacji z Marszałkiem Sejmu albo przekazanie Sejmowi celem usunięcia niezgodności.

Analizując proces badania zgodności Ustawy Budżetowej z Konstytucją wziąć pod uwagę należy, że będzie to kontrola o szczególnym charakterze, co wynika ze swoistej osobliwości kontrolowanej Ustawy. Należy pamiętać, że niezależnie od wyniku przeprowadzonej kontroli konstytucyjności musi ona być zawsze przeprowadzona tam, gdzie pojawiają się wątpliwości. Determinuje to właśnie specjalny rodzaj materii określony w Ustawie Budżetowej.

Bibliografia

Publikacje książkowe:

1. B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa, 2012.
2. A. Borodo, Prawo budżetowe, Warszawa 2008.
3. T. Dębowska-Romanowska, Prawo finansowe część konstytucyjna wraz z częścią ogólną, Warszawa 2010.
4. K. Kopyściańska, [w:] Prawo finansowe, red. R. Mastalski, E. Fojcik-Mastalska, Warszawa 2013.
5. K. Wojtyczek, Sądownictwo konstytucyjne w Polsce : wybrane zagadnienia, Warszawa 2013.

Dzieła Zbiorowe:

1. W. Sokolewicz, komentarz do art. 224, [w:] K. Działocha, L. Garlicki, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzcíński, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. V, Warszawa 2007.

Artykuły naukowe:

¹⁰ Postanowienie TK z dnia 07 03 1995r., K 3/95, OTK 1995, Nr 1, poz. 5.

¹¹ A. Borodo, Prawo budżetowe, Warszawa 2008, s. 58.

¹² B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa, 2012.

1. A. Borodo, Ustawa budżetowa na 2015 rok oraz propozycje zmian układu ustawy budżetowej w Polsce, „Prawo budżetowe państwa i samorządu”, 2015, nr 1.
2. A. Deryng, Trybunał Konstytucyjny jako organ władzy sądowniczej w Polsce, „Zeszyty Naukowe Administracji AJD w Częstochowie”, 2014, nr 2.
3. H. Duszko — Jakimko, W. Jakimko, Budżetowa godność wynagrodzenia sędziego, „Iustitia”, 2013, nr 3.
4. M. Kępa, S. Patyra, Znaczenie ustawy budżetowej z perspektywy doktryny prawa finansowego i konstytucyjnego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2011, nr 2
5. A. Mikos — Sitek, Budżet Państwa, „Edukacja Prawnicza”, 2013, nr 10.
6. B. Przywora, Relacje pomiędzy komisjami sejmowymi a Trybunałem Konstytucyjnym, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2014, nr 1
7. A. Syryt, Skutki wyroków TK przy kontroli trybu uchwalenia ustawy, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego”, 2013 Tom XLVIII, s. 225.
8. W. Sokolewicz, O osobliwościach ustawy budżetowej i trybu jej uchwalenia, „Przegląd Legislacyjny”, 2004, nr 2
9. J. Zaleśny, Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2008, nr 5.

Akty prawne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Ustawa o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. (Dz.U. 2009 nr 157 poz. 1240).

Orzeczenia:

1. Postanowienie TK z dnia 07 03 1995r., K 3/95, OTK 1995, Nr 1, poz. 5.
2. Wyrok TK. z dnia 28 4 1999 r., K 3/99, OTK 1999, Nr 4, poz. 73

Strony internetowe:

1. <http://trybunal.gov.pl/o-trybunale/trybunal-konstytucyjny-w-polsce/prewencyjna-kontrola-norm/>, (23.12.2015r.)

M. BARANOWSKA, I. CĄKAŁA,

Uniwersytet Marii Curie — Skłodowskiej w Lublinie

ROSZCZENIA „WRONGFUL BIRTH” W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

Wraz z postępowaniem technologii medycznej, jaki dokonał się w zakresie diagnostyki prenatalnej, coraz częściej poruszana jest problematyka powództw odszkodowawczych dotyczących poczęcia i urodzenia się dziecka jako zdarzeń wywołujących szkodę. Doktryna wyróżniła trzy kategorie tego typu roszczeń: *wrongful life* — za „złe życie”, *wrongful conception* — za „niechciane poczęcie” oraz *wrongful birth* — za „złe urodzenie”. W swojej pracy postaram się przybliżyć najważniejsze kwestie związane z ostatnią z w.w. skarg — z tytułu *wrongful birth*.

Powództwa *wrongful birth* po raz pierwszy pojawiły się na wokandach w Stanach Zjednoczonych, następnie w sądach w Niemczech, Wielkiej Brytanii i Francji. W Polsce sądy zetknęły się z tego typu roszczeniem w związku z tzw. sprawą łomżyńską, zakończoną wyrokiem z 4.07.2008 r., (I ACa 278/08) Sądu Apelacyjnego w Białymstoku. Skarga „za złe urodzenie” wnoszona jest przez rodziców dziecka, urodzonego w wyniku niedbalstwa pozwanego lekarza lub personelu medycznego i ma na celu przyznanie odszkodowania za nieoczekiwane urodzenie dziecka z wadami

genetycznymi lub innymi ciężkimi uszkodzeniami. Należy zauważyć, że upośledzenie dziecka jest spowodowane wyłącznie czynnikami naturalnymi i pozwany swoim postępowaniem nie przyczynił się do uszkodzenia płodu. Winą lekarza jest natomiast niepoinformowanie rodziców o prawdopodobieństwie wystąpienia wad genetycznych u dziecka, nieprzeprowadzenie wymaganych badań rodziców lub płodu bądź udzielenie fałszywej rady przed lub po poczęciu dziecka. Takie niedbalstwo pozbawia rodziców szansy na uniknięcie poczęcia lub usunięcie ciąży.

Istotną kwestią związaną z odpowiedzialnością odszkodowawczą z tytułu *wrongful birth* jest ustalenie, czy urodzenie się dziecka może być traktowane jako źródło szkody. Polski ustawodawca nie zdefiniował ustawowego pojęcia szkody, jednakże przyjmuje się, że szkoda dotyczy wszelkich uszczerbków w dobrach prawnie chronionych, z którymi ustawa wiąże powstanie odpowiedzialności odszkodowawczej. W doktrynie niemieckiej pojawiły się dwa poglądy na temat szkody w roszeniach *wrongful birth* – teoria jedności oraz teoria rozdzielczości. Zwolennicy pierwszej z nich uważają, iż nie można rozdzielić kosztów utrzymania dziecka oraz jego istnienia w ogóle. Godność każdego człowieka jest równa, dlatego każde dziecko także nieplanowane lub niepożądane stanowi wartość nadrzędną, a zatem nie może być oceniane w kategoriach szkody. Natomiast popierający teorię rozdzielczości dokonują rozróżnienia pomiędzy osobą dziecka a kosztami jego utrzymania i za szkodę uważają wyłącznie te drugie.

Następnym zagadnieniem wymagającym omówienia jest kwestia uzyskania przez rodziców zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Marek Safjan podaje, że zadośćuczynienie pieniężne to forma kompensacji majątkowej z tytułu naruszenia dóbr i interesów niemajątkowych pokrzywdzonego. Do istotnych regulacji w tym zakresie, które normują ochronę dóbr osobistych, należy zaliczyć art. 23, 24 i 448 Kodeksu cywilnego oraz art. 19 i 19a ustawy z 30.08.1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej, a także art. 13 Kodeksu etyki lekarskiej. Art. 23 k.c. zawiera otwarty katalog dóbr osobistych, które to dobra odnoszą się także do praw pacjenta. Art. 19a u.z.o.z. stanowi, że w razie zawinionego naruszenia praw pacjenta sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Art. 448 k.c. wiąże zadośćuczynienie z naruszeniem każdego dobra osobistego. Wina lekarza czy personelu medycznego może być umyślna bądź nieumyślna w różnej postaci i różnych stadiach postępowania. Art. 19a u.z.o.z. i art. 448 k.c. łącznie stanowią podstawę żądania zadośćuczynienia. Łukasz Piñciurek podkreśla, że zasądzone zadośćuczynienie może w konkretnym przypadku pokrywać część kosztów utrzymania dziecka i być rozwiązaniem pożądanym.

Ostatnią kwestią, nad którą należy się pochylić jest odpowiedź pytanie: czy istnieje prawo do aborcji, a jeśli tak to jaki jest jego charakter? Polskie orzecznictwo jak dotąd nie rozstrzygnęło tego sporu. Sąd Najwyższy wystrzosił tu dwa różne poglądy. Pierwszy, przedstawiony w wyrokach z 21.11.2003 r., 13.10.2005 r. i 12.06.2008 r., stanowi, iż prawo do aborcji jest prawem podmiotowym. Wynika to z art. 4a ustawy z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, w którym to unormowane są możliwości

przerwania ciąży. Wg tej koncepcji artykuł ten rozszerza katalog dóbr osobistych z art.23 k.c. Odmienne stanowisko przyjął Sąd Najwyższy w uchwale z 22.02.2006 r., w której stwierdził, iż prawo do aborcji nie jest dobrem osobistym. W aspekcie negatywnym prawo do planowania rodziny może polegać wyłącznie na odmowie poczęcia dziecka, zatem art.4a u.p.r. nie stwarza prawa podmiotowego, a jedynie konstrukcję zbliżoną do kontratypu. Trzeba zauważyć, że ustalenie charakteru i zakresu „prawa do aborcji” ma kluczowe znaczenie dla uzyskania zadośćuczynienia z art.448 k.c. w sytuacji bezprawnego uniemożliwienia przerwania ciąży.

Reasumując, w polskiej doktrynie i orzecznictwie pojawia się wiele elementów spornych związanych z tematyką skarg z tytułu *wrongful birth*. Za główną przyczynę pojawienia się tego typu roszczeń uznaje się problem wysokich kosztów utrzymania dzieci upośledzonych. Zatem, uznając zasadność powództw *wrongful birth* nie można kierować się przekonaniem, iż odszkodowanie przyznane rodzicom będzie dla nich pomocą materialną, gdyż odszkodowanie nie może być traktowane jako wsparcie socjalne. W polskim piśmiennictwie zwrócono uwagę na ten problem i zaproponowano wprowadzenie rozwiązań alternatywnych dla roszczeń *wrongful birth*, wzorem innych państw europejskich. Zgłoszony został postulat rozwiązania zagadnień dotyczących zawinionego doprowadzenia do urodzenia się dziecka na płaszczyźnie pomocy państwa, przy czym chce się to uniezależnić od przyczyn nieprzeprowadzenia aborcji. Inną koncepcją godną uwagi jest przyznawanie zadośćuczynienia pieniężnego za naruszenie dobra osobistego, jakim jest prawo pacjenta do informacji o swoim stanie zdrowia. Należy zatem dążyć do ujednolicenia linii orzeczniczej dotyczącej problematyki roszczeń z tytułu *wrongful birth*, a próby rozwiązania tych kwestii spornych powinny zmierzać w kierunku ochrony interesów dziecka.

Bibliografia

1. Hermanowska A., Czy istnieje prawo podmiotowe do przerwania ciąży? Powództwa z tytułu *wrongful conception* i *wrongful birth* w świetle polskiego orzecznictwa, [w:] Współczesne wyzwania prawa ochrony zdrowia, Warszawa 2013.
2. Justyński T., Poczęcie i urodzenie się dziecka jako źródło odpowiedzialności cywilnej, Kraków 2003.
3. Nesterowicz, M. Prawo medyczne, Toruń 2013.
4. Piñciurek Ł., Problematyka szkody w kontekście roszczeń *wrongful birth* i *wrongful conception*, [w:] Palestra 2010, nr 7-8, s.29-37.
5. Safjan M., Kilka refleksji wokół problematyki zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody wyrządzonej pacjentom, Prawo i Medycyna 2005, nr 1, s.5.
6. Ulanowska A., Odpowiedzialność lekarza z tytułu *wrongful birth* w prawie polskim, <http://www.sawp.org.pl/biuletyny/nr-5/60-odpowiedzialno-lekarza-z-tytuu-wrongful-birth-w-prawie-polskim>, (23.01.2016 r.)
7. Ustawa z dnia 07.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. 1993 nr 17 poz. 78)
8. Ustawa z dnia 23.04.1964 r. - Kodeks cywilny, (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93)
9. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.10.2005 r., IV CK 161/05, OSP 2006, Nr 6, poz. 71.
10. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.11.2003 r., V CK 16/03, OSNC 2004, Nr 6, poz. 91.

OCHRONA PRAWA DO PRYWATNOŚCI KANDYDATA DO PRACY

Pozyskiwanie informacji przez pracodawcę może stanowić *in concreto* bezprawne zagrożenie prywatności i wolności kandydata na pracownika.

Wśród norm prawa pracy wyznaczających granicę prawa podmiotu zatrudniającego do pozyskiwania informacji o kandydacie na pracownika wskazane zostały normy zrekonstruowane na podstawie przepisów ustanawiających zakaz dyskryminacji oraz nakaz równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie nawiązania stosunku pracy. W myśl art. 11³ k.p. jakakolwiek dyskryminacja bezpośrednia lub pośrednia w zatrudnieniu, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nie określony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna. Pozyskiwanie informacji o okolicznościach uznanych za podstawy dyskryminacji może naruszać sferę prywatności kandydata do pracy jak i równość szans w zatrudnieniu. Zgodnie z art. 18^{3d} k.p., osoba (m.in. kandydat do pracy), wobec której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania kobiet i mężczyzn, ma prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę. Europejski Trybunał Sprawiedliwości uznał, że odszkodowanie powinno pozostawać w odpowiedniej proporcji do szkody poniesionej przez kandydata na pracownika. Sankcja odszkodowawcza powinna zapewniać kandydatowi do pracy rzeczywistą i skuteczną ochronę oraz oddziaływać na pracodawcę odstrasżająco.

Zgodnie z art. 24 k.c., kandydatowi do pracy przysługiwałoby roszczenie o zaniechanie przez podmiot zatrudniający działania zagrażającego dobru osobistemu (w tym prywatności), czyli pozyskiwania określonych informacji. Jednakże w judykaturze i piśmiennictwie podnosi się, że powód dochodząc roszczenia o zaniechanie działań zagrażających dobru osobistemu, musi wykazać realność (uzasadnioną obawę) zagrożenia tego dobra osobistego w przyszłości (istnienia zagrożenia naruszeniem). Zaistnienie takiej sytuacji jest w przypadku kandydata na pracownika mało prawdopodobne.

W przypadku pośredniego pozyskiwania informacji przez pracodawcę o kandydacie do pracy (np. od poprzedniego pracodawcy) można niekiedy mówić o naruszeniu wolności kandydata do decydowania o swoim życiu osobistym. Może on wtedy na podstawie art. 24 § 1 k.c. wystąpić z roszczeniem o usunięcie skutków naruszenia jego dobra osobistego (prywatności). Jednak wystąpienie z tym roszczeniem jest mało przydatne dla kandydata do pracy, gdyż usunięcie informacji pozyskanych przez podmiot zatrudniający nie czyni zadość interesom kandydata. Zostają one naruszone wskutek powzięcia wiadomości o określonych okolicznościach przez podmiot zatrudniający. Dlatego kandydat na pracownika nie ma zazwyczaj interesu w usunięciu określonych informacji. Sytuacja może

przedstawiać się wszakże odmiennie, gdy podmiot zatrudniający pozyska informacje uznawane za intymne.

W doktrynie i orzecznictwie panuje zapatrywanie, że kandydat do pracy może wystąpić z powództwem o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. Jego wytoczenie może mieć znaczenie dla kandydata na pracownika wówczas, gdy ustalenie przyniesie mu większe korzyści niż wyrok zasądający. Jak zauważono, ta osoba nie ma zazwyczaj interesu w usunięciu określonych informacji, jeżeli wiadomość o nich została już powzięta przez podmiot zatrudniający. Ponadto w takich sytuacjach najczęściej nie występuje obawa powtórzenia się naruszenia dobra osobistego (nie istnieje też zagrożenie), stanowiąca przesłankę dochodzenia roszczenia o zaniechanie. W związku z powyższym, wytoczenie powództwa ustalającego może być dla kandydata na pracownika najlepszym środkiem ochrony dóbr osobistych, w tym prywatności. Nie powinno budzić wątpliwości, że kandydat na pracownika ma interes prawny w ustaleniu naruszenia jego dóbr osobistych. Naruszenie dobra osobistego stanowi zdarzenie prawne (fakt prawotwórczy), którego ustalenie w drodze powództwa ustalającego należy uznać za dopuszczalne.

W przypadku wyżej wspomnianego pośredniego pozyskiwania przez podmiot zatrudniający informacji o kandydacie na pracownika, może on dochodzić także jednego z roszczeń przewidzianych w art. 448 k.c., czyli zadośćuczynienia pieniężnego albo zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Jak podniesiono w piśmiennictwie, przyznanie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. jest możliwe wtedy, gdy doszło do naruszenia dobra osobistego w sposób rzeczywiście dotkliwy z obiektywnego punktu widzenia, wywołujący poczucie krzywdy u osoby, której dobro osobiste zostało naruszone. Na wysokość zadośćuczynienia, poza rozmiarem i intensywnością doznanej krzywdy, powinna wpływać także sytuacja majątkowa stron oraz natężenie winy sprawcy. Omawiane roszczenia majątkowe mają szczególnie znaczenie, gdy podmiot zatrudniający pozyskuje informacje o kandydacie do pracy od dotychczasowego pracodawcy, które naruszają nie tylko jego wolność do decydowania o życiu osobistym, lecz także sferę życia prywatnego.

Bibliografia

1. Drozd A., Prawo podmiotu zatrudniającego do pozyskiwania informacji o kandydacie na pracownika, Warszawa 2004.
2. Cisek A., Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym, Wrocław 1989.
3. Pazdan M., [w:] Pietrzykowski K. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1, Warszawa 1991.
4. Kuczyński T., Glosa do wyroku SN z dnia 1 lipca 1999 r. (I PKN 133/99), OSP 2001, nr 4, poz. 57.

ANALIZA ZWOLNIENIA PODMIOTOWEGO NA PODSTAWIE ART. 4A USTAWY O PODATKU OD SPADKÓW I DAROWIZN

Z dniem 1 stycznia 2007 roku zaczęła obowiązywać nowelizacja ustawy o podatku od spadków i darowizn oraz ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych z 16 listopada 2006. [1] Zasadniczą zmianą wprowadzonej przed kilkoma laty nowelizacji było zwolnienie z opodatkowania nabycia majątku członków najbliższej rodziny zbywcy, którego dotyczy art.4a u.p.s.d. Celem niniejszej pracy jest analiza zwolnienia podmiotowego w podatku od spadków i darowizn na podstawie art. 4a u.p.s.d. Jako instytucja o najszerszym zakresie spośród przewidzianych w ustawie wymaga głębszej analizy i oceny jej zasadności z uwzględnieniem jej prorodzinnego charakteru.

W punkcie wyjścia odnotować należy, że intencją, która przyświecała ustawodawcy by wprowadzić przedmiotowe uregulowanie i była niewątpliwie ochrona interesów majątkowych rodziny oraz stworzenie dogodnych warunków by ze zwolnienia korzystał szerszy krąg podatników, ponadto wydłużenie terminu z miesiąca do sześciu miało zapewnić wystarczająco dużo czasu, by zostały przeprowadzone wszystkie konieczne czynności związane z uzyskaniem zwolnienia. [2] W orzecznictwie przyjmuje się pogląd jakoby, art. 4a ustawy będący podstawą zwolnienia podatkowego przysługującego najbliższym członkom rodziny, zwalnia z opodatkowania dokonane w obrębie najbliższej rodziny przesunięcia praw majątkowych, pod warunkiem iż dokonane zostaną one w sposób jawny. Zabezpiecza to interesy skarbu państwa przed ewentualnymi nadużyciami ze strony podatników, którzy w celu uniknięcia odpowiedzialności podatkowej, mogliby powoływać się na fikcyjne czynności prawne dokonane pomiędzy najbliższymi członkami rodziny, czego zweryfikowanie w postępowaniu podatkowym stwarzałoby trudności”. [3] Wobec powyższego zwolnienie podmiotowe z art. 4a u.p.s.d. ma prorodzinny charakter poprzez redukcję, czy też wyłączenie osób najbliższych z zakresu ciężaru opodatkowania tym podatkiem i jest związane z ukształtowaniem przez ustawodawcę podatku od spadków i darowizna, jako modelu podatku osobistego z podziałem podatników na grupy podatkowe według kryterium więzów rodzinnych. [4, p.67] Z uwagi na to, należy zauważyć, że pozostaje to w ścisłym związku z zasadniczym charakterem podatku od spadków i darowizn, którego zgodnie z poglądem judykatury, istota ekonomiczna tkwi w przyroście majątkowym podatnika, tj. we wzbogacenia podatnika na skutek przejęcia majątku pod tytułem darmym, w wyniku powiązań osobistych i rodzinnych pomiędzy spadkobiercą a spadkodawcą i art. 4a u.p.s.d odzwierciedlającym przychylną rodzinie postawę normodawcy. [5]

Analiza wskazanych wyżej zagadnienia nie jest możliwa bez uwzględnienia różnicy pomiędzy terminem „zwolnienie” a „ulga”. Na wstępie należy wskazać, że oba terminy należy zaklasyfikować jako elementy niesamoistne, zwane również

wtórny, gdyż nie są obligatoryjne dla istnienia konstrukcji podatku. Ulga podatkowa utożsamiana jest ze zmniejszeniem wysokości podatku, poprzez redukcję podstawy opodatkowania, stawki podatkowej czy też kwoty podatku. Ulga systemowa wynika z przepisów konkretnej ustawy regulującej poszczególne podatki, czyli ma na celu redukcję obciążenia podatkowego. Cechą charakterystyczną ulg jest także ich złożona konstrukcja prawna, która wymaga precyzyjnego określenia m.in. w jakim trybie ma nastąpić przyznanie ulgi (na wniosek czy z urzędu), na jakich warunkach i w jakiej wysokości, kto ma dokonać obliczenia, w jakim terminie i w jakiej formie. Brak precyzji ze strony ustawodawcy powoduje często, że podatnicy nie mogą – wbrew jego intencjom – korzystać z przyznanych im ulg. Zwolnienia podatkowe są z kolei formą redukcji zakresu podmiotowego (zwolnienia podmiotowe) bądź zakresu przedmiotowego (zwolnienia przedmiotowe) podatku i prowadzą do ostatecznego wyłączenia określonej kategorii podmiotów lub przedmiotów z obowiązku opodatkowania. [6, p.94] W kontekście powyższych rozważań koniecznym wydaje się również podkreślenie, że zasadą polskiego systemu podatkowego jest powszechność opodatkowania, a w związku z tym, wszelkie przepisy dotyczące zwolnień i ulg podatkowych należy interpretować w sposób ścisły zgodnie z zasadą *exceptiones non sunt extendendae*, gdyż zarówno ulgi jak i zwolnienia stanowią odstępstwo od powszechności opodatkowania. [7]

Podatek od spadków i darowizn może być nałożony jedynie na osoby fizyczne, zatem do kręgu zwolnionych podmiotów z art. 4a będą należeć tylko one. Ponadto ustawodawca zgodnie z wymogiem dostosowania do prawa wspólnotowego objął zwolnieniem określonym w art. 4a u.p.s.d. każdego nabywcę, który w chwili nabycia posiadał obywatelstwo polskie lub obywatelstwo jednego z państw członkowskich Unii Europejskiej lub państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub miał miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub na terytorium takiego państwa. Co należy podkreślić, normodawca nie wskazuje wprost, do jakich tytułów nabycia (przedmiotów opodatkowania) ma on zastosowanie, stwierdza tylko, że „zwalnia się od podatku nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych”, zatem prawnie określony jest jedynie krąg podmiotów. [8] Do grupy osób mogących liczyć na zwolnienie, czyli tzw. zerowej, zgodnie z art. 4a ust.1 u.p.s.d. zaliczamy małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierbą, rodzeństwo, ojczyma i macochę. Jest to węższe grono osób niż członkowie rodziny zaliczeni do grupy I, bowiem do grupy zerowej nie zostali zaliczeni zięć synowa, teściowie. Wyrazem stricte prorodzinnego charakteru zwolnienia jest brak ograniczenia kwotowego, czyli zwolnienie uregulowane w art. 4a u.p.s.d. „przysługuje niezależnie od wartości przysporzenia, co oznacza, że nie przewidziano żadnego limitu, którego przekroczenie wiedzie do utraty prawa do zwolnienia.

Jeżeli chodzi o zakres przedmiotowy, to należy pośilkować się tym co zostało enumeratywnie wyliczone przez ustawodawcę w art.1 u.p.s.d. W doktrynie prawa podatkowego zagadnienie to jest oceniane jednoznacznie, iż „przepis art. 4a u.p.s.d. nie wskazuje wprost, do jakich tytułów nabycia (przedmiotów

opodatkowania) ma on zastosowanie”, więc jest to kolejny już brak ograniczenia, co jeszcze bardziej obrazuje intencję ustawodawcy, którą było zabezpieczenie interesów majątkowych rodziny. [8] Członkowie zaliczeni do tzw. grupy zerowej, mogą uzyskać zwolnienie od podatku jeżeli spełnią określone ustawowo warunki. Warunki zwolnienia można podzielić na materialne oraz instrumentalne.

Mając na względzie fakt iż podatnikami podatku od spadków i darowizn są osoby fizyczne i to najczęściej blisko ze sobą spokrewnione, co do zasady przejęcie majątku dokonywane jest pod tłem darmym. To spostrzeżenie wskazuje na celowość idei proro dzinności systemu podatkowego, w którym ustawodawca uzależnił wysokość podatku nie tylko od wartości przysporzenia, lecz także od stopnia pokrewieństwa i powinowactwa między beneficjentem tego przysporzenia a darczyńcą lub spadkodawcą. [9] Łatwo w tym kontekście zauważyć słuszność wyodrębnienie grupy zerowej, jeszcze węższej zakresem niż pierwszy grupa podatkowa jako obostrzenia do korzystania z przedmiotowego zwolnienie. Właściwym zatem ze strony normodawcy było wprowadzenie uregulowania zawartego w art. 4a u.p.s.d mającego na celu zabezpieczeniu majątku najbliższych członków rodziny oraz stworzenie możliwości (np. poprzez opisane wyżej wydłużenie terminów) do uregulowania koniecznych spraw urzędowych. Wszystkie opisane zmiany należy z całą rozciągłością oceniać *in plus*, jako zasadne i pozostające w zgodzie z założeniem proro dzinnego charakteru zwolnienia.

Bibliografia

1. Ustawa o podatku od spadków i darowizn oraz ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych z 16 listopada 2006, Dz.U. 1983 Nr 45 poz. 207.
2. H. Dzwonkowski, Opinia prawna w sprawie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o podatku od spadków i darowizn, druk nr 341.
3. Wyroku WSA w Rzeszowie z dnia 25 lipca 2011 r., I SA/Rz 234/2011, LEX Delta nr 2785437.
5. I. Nowak, Zwolnienie dla osób najbliższych na podstawie art. 4a ustawy o podatku od spadków i darowizn w świetle orzecznictwa i poglądów doktryny, Toruński Rocznik Podatkowy 2009.
6. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 listopada 2011, II FSK 970/10, LEX nr 1027125.
7. M. Podstawka, A. Deresz, Ulgi i zwolnienia oraz progresja w podatku dochodowym od osób fizycznych jako sposoby realizacji polityki społecznej oraz propozycje ich zmian w warunkach kryzysu, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne 2011, nr 10.
8. Wyrok Naczelnego Sąd Administracyjny z 29 kwietnia 2009, II FSK 84/08, LEX nr 551712.
9. S. Babiarczy, A. Mariański, W. Nykiel, Ustawa o podatku od spadków i darowizn. Komentarz, Warszawa 2010, LEX nr. 8276.
10. Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków, pod red. M. Goettel, M. Lemonnier, LEX nr 134031.

WŁADZA WYKONAWCZA W REPUBLICE FEDERALNEJ NIEMIEC –OGLĄD SYSTEMU KANCLERSKIEGO

Władza wykonawcza w Republice Federalnej Niemiec należy do prezydenta i rządu z kanclerzem na czele. Niezwykłość tego systemu politycznego opiera się przede wszystkim na złożonych stosunkach między kanclerzem i rządem a parlamentem. Szef rządu pełni kluczową rolę w niemieckiej polityce, jest odpowiedzialny za wyznaczanie wytycznych polityki rządu. Wiele instytucji budujących pozycję kanclerza względem parlamentu sprawia, że słusznym jest określenie systemu ustrojowego Republiki Federalnej Niemiec mianem kanclerskiego.

W praktyce kanclerz i jego rząd mogą pozostawać przy władzy tak długo, jak długo w Parlamencie nie ukształtuje się większość zdolna do wyboru nowego kanclerza. [4] Przepisy konstytucyjne RFN są modelowym przykładem rozwiązań kreujących bardzo słabą pozycję prezydenta, wyłączając go z bieżącej gry politycznej, i ograniczając jego rolę do neutralnego reprezentanta państwowości niemieckiej, co na pewno jest efektem złych doświadczeń Republiki Weimarskiej.

Prezydenta Związku zgodnie z ustawą zasadniczą (art. 54) [1] wybiera na 5 lat specjalny organ –Zgromadzenie Związkowe. Składa się on z członków Parlamentu Związkowego oraz delegatów każdego z parlamentów krajowych, w równej liczbie, wybranych przez przedstawicielstwa narodowe krajów na zasadzie wyborów bezpośrednich. Dokonanie wyboru prezydenta to jedyna kompetencja tego organu. Decyzja zapada najpóźniej w 30 dni przed upływem kadencji obecnego Prezydenta Związku. Wybrany zostaje kandydat, który uzyska bezwzględną większość głosów, jeżeli jednak po dwóch głosowaniach, żaden z kandydatów nie spełnił tego warunku, w trzeciej turze decyduje większość względna. Prawo do startowania w wyborach prezydenckich posiada każdy Niemiec, który posiada pełnię praw wyborczych i ukończył 40 lat, przy czym ponowny wybór może zająć tylko raz. Ponadto osoba pełniąca funkcję głowy państwa, musi być politycznie neutralna (art. 55) [1] –nie może być członkiem rządu ani ciała ustawodawczego Związku lub kraju czy też sprawować innych odpłatnych urzędów.

Funkcje Prezydenta RFN są klasycznymi funkcjami głowy państwa systemu parlamentarno-gabinetowego. Do jego nielicznych i raczej ograniczonych zadań należy: reprezentowanie Federacji zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, zawieranie w imieniu Federacji umów z innymi państwami, wysyłanie i przyjmowanie przedstawicieli dyplomatycznych, mianowanie i odwoływanie sędziów związkowych, urzędników związkowych, oficerów i podoficerów, posiada także w pojedynczych wypadkach prawo łaski. Ograniczona pozycja prezydenta sprawia, iż pewne znaczące uprawnienia wykonywane są przez niego dopiero na wniosek rządu. Najważniejszym uprawnieniem prezydenta jest obowiązek wskazania kandydatów na urząd kanclerza. Jedynie w wyjątkowej sytuacji prezydent

mógłby odegrać aktywną rolę polityczną. [3]

Wszystkie akty wydawane przez prezydenta Związku, tj. rozporządzenia i zarządzenia, wymagają do ich ważności kontrasygnaty Kanclerza Republiki Federalnej Niemiec lub właściwego ministra federalnego. Kontrasygnata kanclerza jest właściwa dla wszystkich aktów, natomiast podpis ministra nie wystarcza, jeżeli dokument dotyczy kierunku polityki państwa. Spod kontrasygnaty wyłączone są trzy inicjatywy Prezydenta: mianowanie i odwołanie Kanclerza Republiki Federalnej Niemiec, rozwiązanie Bundestagu, gdy nie jest on w stanie wybrać kanclerza bezwzględną większością głosów, a Prezydent nie wyraża zgody na mianowanie kanclerza mniejszości oraz postawienie żądania Kanclerzowi pełnienia funkcji do wyboru następcy. Równie tradycyjnym i wiążącym się z kontrasygnatą rozwiązaniem jest brak politycznej odpowiedzialności Prezydenta Federalnego, szczególnie przed Bundestagiem. Ponosi jednak odpowiedzialności konstytucyjną – odpowiada przed Federalnym Trybunałem Konstytucyjnym, za „Umyślne naruszenie Ustawy Zasadniczej lub innej ustawy federalnej”. W stan oskarżenia mogą go postawić Bundestag lub Bundesrat, na wniosek 1/4 swych członków i podejmujących stosowną uchwałę większością 2/3 głosów ogólnej liczby członków. Jedyną sankcją w przypadku orzeczenia skazującego jest złożenie Prezydenta z urzędu. W sytuacji opróżnienia urzędu Prezydenta Federacji lub niemożności wykonywania funkcji, zastępuje go Przewodniczący Bundesratu.

Według art. 62 Konstytucji [1] rząd związkowy składa się z kanclerza związku oraz ministrów związkowych. W art. 63 [1] przyjmuje ona rzadko spotykany wariant powoływania rządu: to Parlament Federalny wybiera Kanclerza większością ustawowej liczby swych członków, na początku każdej kadencji i na okres jej trwania. Rząd niemiecki jest więc organem kadencyjnym, ściśle związanym z kadencją parlamentu. Jak już wspomniano, jedynym wnioskodawcą proponującym kandydata na urząd Kanclerza może być Prezydent Federalny. Jednakże swoboda działania prezydenta, przynajmniej w dotychczasowych warunkach istnienia większości parlamentarnej, jest również w jakiś sposób ograniczona, Prezydent na stanowisko kanclerza powołuje po prostu przywódcę owej większości. Akt głosowania w Parlamencie Związkowym na kandydaturę przedstawioną przez prezydenta ma dualistyczny charakter. Głosuje się na osobę, ale jednocześnie wyraża zaufanie kierunkowi polityki jaki reprezentuje. Głosowanie jest tajne. W ten sposób wybrany kanclerz musi być formalnie przez Prezydenta mianowany.

Konstytucja dopuszcza możliwość niedokonania procedury wyboru kanclerza. [2] Co prawda nie miało to jeszcze miejsca, jednak wg przepisów ustawy prawo proponowania kandydatur przechodzi wtedy na członków parlamentu. Jeżeli w obu przypadkach przeprowadzane wybory nie przyniosą rezultatu, wówczas niezwłocznie przeprowadza się kolejne głosowanie nad tymi samymi kandydaturami, jeżeli znów żaden z kandydatów nie otrzyma większości głosów, prezydent może albo mianować tzw. „kanclerza mniejszościowego”, albo rozwiązać parlament.

Dalsi członkowie rządu powoływani są przez prezydenta na wniosek kanclerza. Ustawa zasadnicza nie określa liczebności Rządu Federalnego, wspomina jednak o

kilku urzędach ministerialnych: federalnym ministrze obrony, finansów oraz sprawiedliwości, poza tym liczbę resortów oraz ich zakresy działania określa Kanclerz, najpierw we wniosku do Prezydenta, potem w wewnętrznych zarządzeniach. Możliwe jest również funkcjonowanie ministrów bez teki. Kanclerz ma także prawo wskazania spośród członków rządu swojego zastępcy, zwykle zostaje nim szef partii koalicyjnej. Utworzonemu rządowi Ustawa Zasadnicza stara się zapewnić daleko posunięta trwałość i stabilizację, a także optymalne warunki prowadzenia działalności. Należą tu zwłaszcza szczególna procedura odpowiedzialności politycznej, udzielenie zgody na najważniejsze praktyczne ustawy parlamentu, czy możliwość dokonywania określonych wydatków publicznych.

Rząd RFN stanowi naturalnie organ władzy wykonawczej, stąd też jego funkcje odpowiadają teoretycznemu rozumieniu tej władzy, jednak zakres jego kompetencji określają konkretne przepisy. Do uprawnień rządu RFN należą m. in. rządowa inicjatywa ustawodawcza, prawo zwołania komisji mediacyjnej, prawo dokonywania wydatków bez ustawy budżetowej i zaciąganiu na nie kredytów, itd. Na szczególną uwagę zasługuje prawo wyrażania zgody na ustawy federalne i prawo stanowienia rozporządzeń wykonawczych. Do podstawowych kompetencji kanclerza należy, wspomniane już, prawo określania składu rządu, mimo że formalnie mianuje ich prezydent. Ponadto kanclerz wg. Art. 65 [1] Ustawy Zasadniczej kieruje pracami rządu, ustala wytyczne polityki i jest za nie odpowiedzialny. Oznacza to, że wyłącznie kanclerz ponosi odpowiedzialność parlamentarną za całość działalności rządowej, nie mogą więc istnieć sfery wyłączone spod jego ingerencji. Stąd zasada, że ministrowie kierują resortami samodzielnie, ale w ramach wytycznych kanclerza.

W Ustawie Zasadniczej w oryginalny sposób ujęto rozwiązanie odpowiedzialności parlamentarnej rządu. W klasycznym systemie parlamentarno-gabinetowym przyjmuje się zasadę indywidualnej odpowiedzialności członków rządu i solidarnej całego gabinetu. W RFN klasyczny typ odpowiedzialności przewidziany jest tylko w przypadku kanclerza. Konstytucja w art. 67 przyjmuje formę konstruktywnego wotum nieufności, co oznacza, że parlament może wyrazić kanclerzowi wotum nieufności tylko wówczas, gdy jednocześnie dokona wyboru jego następcy głosami bezwzględnej większości swych członków – Zapewnia to ciągłość władzy.

Ustawa Zasadnicza mówi też o sytuacji utraty przez kanclerza zaufania parlamentu, w sytuacji, kiedy zastąpienie go nowym szefem rządu jest niemożliwe. Urzędujący kanclerz może wówczas wykorzystać inicjatywę wotum zaufania, postawienie takiego wniosku jest zależne tylko i wyłącznie od uznania kanclerza. Tryb rozpatrzenia wniosku o wotum zaufania jest analogiczny jak postępowania nad wotum nieufności, musi on zostać przyjęty bezwzględną większością głosów – odrzucenie takiego wniosku może ostatecznie doprowadzić do wykrystalizowania się nowej większości i powołania nowego kanclerza. Niemniej jednak może dojść do sytuacji, iż Parlament dalej nie będzie zdolny do powołania nowego szefa rządu bezwzględną większością głosów. W tej sytuacji może dojść albo do rozwiązania parlamentu, albo powołania kanclerza mniejszości, który może być w każdej chwili

obalony konstruktywnym wotum nieufności. Póki jednak opozycja nie będzie w stanie wybrać swojego kanclerza, kanclerzowi mniejszości przysługuje szczególna konstytucyjna ochrona. W tym celu art. 81 [1] Konstytucji ustanawia oryginalną instytucję – ustawodawczy stan wyjątkowy, ogłoszony przez prezydenta na wniosek kanclerza za zgodą Rady Związkowej. W czasie jego trwania, każdy rządowy projekt odrzucony przez parlament może być po uzyskaniu zgody Rady Związkowej ogłoszony jako obowiązujące prawo. Ów stan wyjątkowy nie może trwać dłużej niż 6 miesięcy i może być ogłoszony tylko raz podczas urzędowania tego samego kanclerza.

Bibliografia

1. opr. S. Bożyk, Konstytucja Niemiec, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Warszawa 1993.
2. L.Garlicki, Parlament a rząd w Republice Federalnej Niemiec, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1978.
3. P. Sarnecki, Ustroje państw współczesnych, wyd. Zakamycze, Kraków 2005.
4. W. Skrzydło, Ustroje państw współczesnych, wyd. UMCS, Lublin 2000.

A. POTOCKI,

Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie

ZMIANY OPODATKOWANIA ŚRODKÓW TRANSPORTU W POLSCE OD 1 STYCZNIA 2016

W związku z zmianą Ustawy z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, a konkretnie zmianie regulacji dotyczących kwalifikacji i metod obliczania podatku od autobusów, które są środkami transportowymi, zmienione zostało rozgraniczenie będące jedną z bardziej istotnych dla branży transportu osobowego kwestii. Ponadto ustawa z 25 czerwca 2015 roku o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych innych ustaw przewidziała także zmiany w brzmieniu przepisów dotyczących procedury informowania organów administracji o należności z tytułu podatku od środków transportowych

Sam podatek od środków transportowych jest świadczeniem powiązanim z posiadaniem przez osobę fizyczną lub prawną samochodów ciężarowych, ciągników siodłowych i balastowych, przyczep, naczep oraz autobusów, bądź też posiadaniem samego uprawnienia do posiadania. Przytoczone środki transportowe powodują lub mogą powodować uzyskanie przychodów przez podatnika, czyli domniemany przychód. Trzeba podkreślić, że celem tego rodzaju podatków jest sięganie do dochodu w toku jego tworzenia się, w sposób wstępny, a więc bez uwzględnienia kosztów jego uzyskania. Dla samej jednostki samorządu terytorialnego, w tym przypadku gminy, zgodnie z Ustawą o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (art. 4 ust. 1 pkt 1 lit. d) jest źródłem dochodów własnych gminy, natomiast organem podatkowym właściwym w sprawach omawianego podatku jest organ wykonawczy gminy, czyli wójt, burmistrz lub

prezydent miasta na którego terenie znajduje się miejsce zamieszkania (w przypadku os. Fizycznych) lub siedziba podatnika (w przypadku os. Prawnych)

Przechodząc do zmian w przepisach ustawy dotyczących środków transportowych, a konkretnie autobusów, chodzi tutaj konkretnie o zmianę przepisu art. 10 ust. 1 pkt 7, gdzie został zmieniony podział ilości miejsc siedzących w środku transportowym, co natomiast jest wyznacznikiem określenia górnej kwoty podatku. Dotychczasowe rozgraniczenie rozróżniało autobus posiadający do 30 miejsc siedzących i powyżej 30 miejsc siedzących. Nowe regulacje zakładają rozróżnienie na autobus posiadający do 22 miejsc siedzących dla pasażerów (nie licząc kierowcy) i powyżej 22 miejsc. Tego rodzaju rozgraniczenie zostało podyktowane kilkoma względami. Najważniejszym z nich jest rynkowa sytuacja, gdzie większość pojazdów będących autobusami w myśl art. 2 pkt. 41 ustawy Prawo o ruchu drogowym, tj. będącymi pojazdami samochodowymi przeznaczonymi konstrukcyjnie do przewozu więcej niż 9 osób łącznie z kierowcą, które są używane na polskim rynku transportu samochodowego to pojazdy zdolne do przewozu od 18 do 22 pasażerów. Oprócz tego jest to także zbliżenie się do regulacji obowiązujących w prawie międzynarodowym, bowiem zgodnie z definicją przyjętą zarówno przez Europejską Komisję Gospodarczą (UNECE), będącą jedną z komisji regionalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również Eurostatu, czyli europejskiego urzędu statystycznego, autobusem jest pojazd mechaniczny zdolny do przewozu 24 osób z kierowcą (w Polsce granica to 9 z kierowcą), natomiast pojazd zdolny do przewozu od 10 do 23 osób z kierowcą to Bus lub mikrobus. W Polsce nie została co prawda jeszcze wprowadzona osobna kategoria pojazdów przewożących od 9 lub 10 osób do 23 z kierowcą, co pokrywałoby się z widełkami określonymi w art. 10 ust. 1 pkt. 7 lit. a), natomiast jest kwestią czasu powstanie tego rodzaju regulacji w Rzeczpospolitej.

W kwestii samej sytuacji rynkowej, warto przytoczyć fakt, że mniejsze pojazdy, czyli zdolne do przewozu maksymalnie 22 pasażerów, stanowią niezwykle istotny dla tej gałęzi gospodarki segment, ponieważ to właśnie dzięki niewielkim, łatwiejszym do utrzymania autobusom, mieszczącym się w europejskich standardach mikrobusu, publiczny transport osobowy staje się bardziej opłacalny dla prywatnych przewoźników świadczących swoje usługi w regionach o niskich wskaźnikach efektywności ekonomicznej. Tego rodzaju działania wpływają na wyrównanie się szans rozwoju gospodarczego i większy komfort społeczeństwa mogącego wybierać spośród bardziej zróżnicowanej oferty usług transportowych.

Oprócz zmian dotyczących podmiotu opodatkowania określony w artykule 10 Ustawy, zmiany dotknęły także procedur wymaganych do ściągania należności. Przez zmianę artykułu 9 ust. 8 wspomnianej ustawy powstały kolejne regulacje ministerialne w tym zakresie. Przytoczyć tutaj można chociażby Rozporządzenie Ministra Finansów z 19 listopada 2015 r. w sprawie wzoru deklaracji na podatek od środków transportowych wprowadzające nowy wzór deklaracji, zgodny z postanowieniami nowych przepisów dotyczących podpisu elektronicznego, uwzględniając potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa, wiarygodności i niezaprzeczalności danych zawartych w deklaracjach na podatek od środków

transportowych oraz potrzebę ich ochrony przed nieuprawnionym dostępem . Swoją drogą tego rodzaju regulacja przenosi odpowiedzialność na ministra właściwego do spraw finansów publicznych za ewentualne niezgodności wynikające z nieuprawnionego dostępu do danych.

Zmianie nie uległy natomiast przepisy końcowe, które co roku determinują ustalanie maksymalnych stawek podatku od środków transportowych na podstawie zmian wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych w drodze rozporządzenia wydanego przez ministra właściwego do spraw finansów publicznych. Coroczne stawki ustalane są na podstawie danych za pierwsze półrocze roku poprzedniego, czyli maksymalne stawki na rok 2017 zostaną określone na podstawie wskaźnika ogłoszonego w komunikacie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w terminie 20 dni po upływie pierwszego półrocza roku 2016. Tego rodzaju rozwiązanie uelastycznia przepisy ustawowe i automatycznie dostosowuje do sytuacji gospodarczej w kraju.

Podsumowując, zmiany które zostały wprowadzone od 1 stycznia 2016 roku dotyczące opodatkowania środków transportowych, a w szczególności autobusów, powinny pozytywnie wpłynąć na kształtowanie się rynku transportu zbiorowego w Polsce, a w szczególności transportu na terenach o niewielkim zaludnieniu, małym potencjale gospodarczym, co w konsekwencji bezpośrednio przekłada się na zasobność portfeli konsumentów korzystających z tego rodzaju usług. Oprócz tego wprowadzenie rozróżnienia w art. 10 ust. 1 pkt. 7 zdaje się być pierwszym krokiem ku unormowania przepisów dotyczących autobusów w świetle regulacji międzynarodowych.

Bibliografia

1. Hanusz A., Źródła finansowania samorządu terytorialnego, Warszawa 2015.
2. Kornberger-Sokołowska E., Finanse jednostek samorządu terytorialnego, Warszawa 2012.
3. Kornberger-Sokołowska E., Zduńkiewicz J., Cieślak R., Jednostki samorządu terytorialnego jako beneficjenci środków europejskich, Warszawa 2012.
4. Misiąg W., Ustawa o finansach publicznych: komentarz, Warszawa 2015.
5. Ofiarski Z., Analiza wybranych uchwał rad gmin w sprawach zaciągania kredytów i pożyczek, [w:] „Prawo finansowe wobec wyzwań XXI wieku”, red. Gliniecka J., Drywa A., Juchniewicz E., Sowiński T., Warszawa 2015.
6. Poniatowicz M., Salachna J. M., Petło D., Efektywne zarządzanie długiem w jednostce samorządu terytorialnego, Warszawa 2010.

Wykaz aktów prawnych

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)
2. Europejska Karta Samorządu Terytorialnego (Dz.U. 1994 nr 124 poz. 607)
3. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (t.j. Dz. U. z 2013 r., Nr. 157 poz. 1240.)
4. Ustawy z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 1991 r., Nr 9 poz. 31)

Розділ 8

БІОЛОГІЯ

В.В. ОГУРЦОВА, С.Є. КОВАЛЕНКО, І.Ф. КОВАЛЕНКО, О.І. ГОРДІЄНКО,
Інститут проблем кріобіології та кріомедицини НАН України, м. Харків

ОСМОТИЧНО НЕАКТИВНИЙ ОБ'ЄМ ЕНТЕРОЦИТІВ МИШІ

Відомо, що коефіцієнти проникності мембран клітин відіграють важливу роль в процесах, що протікають при низькотемпературному консервуванні цих клітин. Коефіцієнти проникності для молекул води у значній мірі визначають оптимальні швидкості охолодження при заморожуванні, а коефіцієнти проникності речовин, що використовуються як кріопротектори, визначають часові параметри процедури еквілібрації клітин у середовищі кріоконсервування [1]. В роботах [1,2] був розроблений чіткий алгоритм визначення коефіцієнтів проникності клітинних мембран за змінами об'єму клітин у часі при їх вміщенні в середовище з проникаючою речовиною. Одним з необхідних важливих параметрів клітини при визначенні коефіцієнтів проникності плазматичної мембрани за згаданим алгоритмом є її осмотично неактивний об'єм.

Метою роботи було визначення осмотично неактивного об'єму ентероцитів миші.

Ентероцити виділяли з тонкого кишечника миші за методом Картера [3]. Тварин забивали дислокацією шийних хребців. Тонку кишку видаляли 4 см нижче пілорусу та до 5 см вище сліпої кишки та промивали потоком 0.15 М NaCl кімнатної температури для видалення кишкового вмісту та нарізали на 10-ти сантиметрові сегменти. Сегменти вивертали на пластиковому стержні і промивали в крижаному середовищі Хенкса (BIOWEST, Франція). Стержні з сегментами вміщували у гіпотонічний розчин при 37°C в пластиковому флаконі та інкубували 10 хвилин при 37°C. Розчин містив 65,7% середовища Дюльбеко (фосфатний буфер без Mg^{2+} або Ca^{2+} , pH 7.0); 34.25% тридистильованої води і 0,94% полоівінілпіролідону (PVP, Sigma) із середньою молекулярною масою 40,000. Осмолярність розчину складала 195 мОсм/л. Після 10 хвилин інкубації 37°C розчин видаляли і до сегментів додавали 30 мл того ж розчину кімнатної температури (22-25°C) та інкубували впродовж 1 години з вібрацією 90-100 хв⁻¹ шляхом вміщення флакону з сегментами на платформу шутера. Після цього суспензію клітин, що відділились від кишкової поверхні, переливали у центрифужні пробірки та осаджували центрифугуванням 10 хвилин при 500g. Надосад середовища видаляли а клітини ресуспендували в крижаному середовищі Хенкса та фільтрували через подвійний нейлоновий фільтр.

Для визначення осмотично неактивного об'єму виділені клітини вміщували у серію розчинів непроникаючої речовини (NaCl) з концентраціями від 0,15 до 1,5 моль/л. Об'єм розчинів на порядок перевищував початковий об'єм клітинної суспензії. Мікроскопічне зображення клітин в цих розчинах отримували за допомогою мікроскопа Axio Observer Z1 (об'єктив x40). Об'єм клітин апроксимували об'ємом зрізаного конуса. Лінійні розміри клітин (висоту, малий та великий діаметри зрізаного конуса) визначали за допомогою програми AxioVision Rel. 4.6. (Рис. 1). Кількість виміряних клітин у кожному розчині в експерименті становила $n \geq 45$

Визначаючи об'єм клітин у серії розчинів непроникаючої речовини зі зростаючою концентрацією, знаходили залежність асимптотичного відносного об'єму від оберненого приведенного осмотичного тиску розчину, що дозволило визначити осмотично неактивний об'єм клітин α .

Експериментально визначені усереднені значення розмірів еритроцитів у розчинах непроникаючої речовини (хлорид натрію) зі зростаючою концентрацією та значення осмотичного тиску розчинів подані в табл. 1, залежність асимптотичного відносного об'єму клітин від оберненого приведенного осмотичного тиску x — на рис. 1.

Таблиця 1. Об'єм еритроцитів та значення осмотичного тиску позаклітинного розчину в залежності від концентрації NaCl

Концентрація <i>NaCl</i> , М	Об'єм клітин в суспензії, 10^3 мкм^3	Відносний об'єм клітин $y \equiv \frac{V}{V_0}$	Осмотичний тиск розчину π^{out} , мОсм	Приведений осмотичний тиск $\frac{\pi_k^{out}}{\pi_{k0}^{in}}$	$x = \frac{\pi_{k0}^{in}}{\pi_k^{out}}$
0,15	8,64±0,85	1	277	1	1
0,3	6,82±0,58	0,79	554	2	0,5
0,5	6,05±0,7	0,7	921	3,32491	0,3
0,8	5,4±0,7	0,63	1477	5,3321	0,19
1	4,94±0,6	0,57	1846	6,66426	0,15
1.2	4,8±0,7	0,56	2216	8	0,125
1.5	4,65±0,7	0,54	2763	9,9747	0,1

За перетином апроксимованої прямої з віссю ординат на рис. 1 отримуємо значення осмотично неактивного об'єму α для ентероцитів миші, що становить $\alpha=0,51\pm0,06$.

Отримане значення осмотично неактивного об'єму є більшим ніж, наприклад для еритроцитів людини ($\alpha=0,43$) [4], або дріжджоподібних клітин *Saccharomyces cerevisiae* ($\alpha=0,27$) [5]. Очевидно, це пов'язано з розвиненою мережею мембранных систем всередині ентероцитів (багато мітохондрій, синтетичний апарат - рибосоми і гранулярна ендоплазматична мережа, достатньо велике ядро) [6] та тим, що частину їх об'єму визначають мікроворсинки, що є виростами плазмолемі ентероцитів, всередині яких містяться філаменти і мікротрубочки актино-міозинового комплексу.

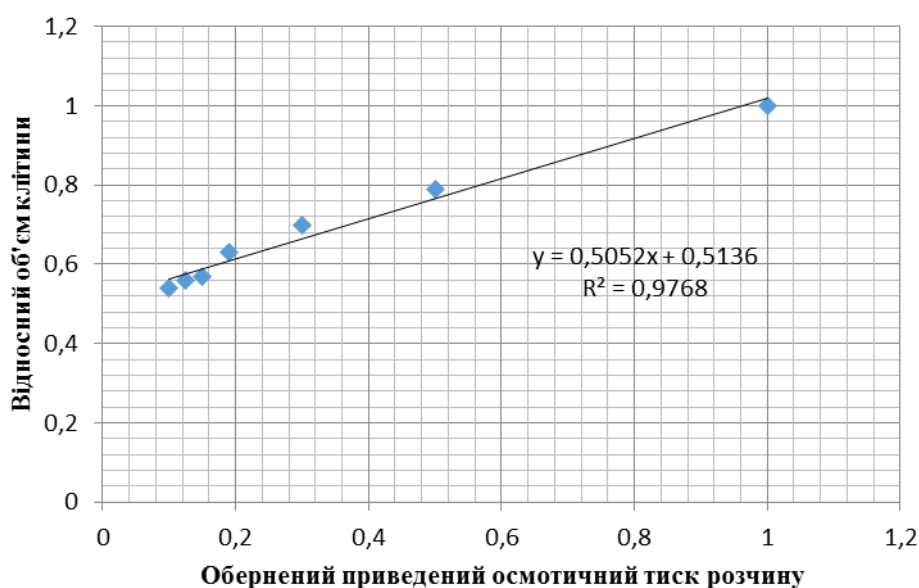

Рис.1. Залежність асимптотичного (за $t \gg \tau_w$) відносного об'єму клітин (y_∞) від оберненого приведенного осмотичного тиску розчину хлориду натрію ($x = \frac{\pi_{k0}^{in}}{\pi_k^{out}}$) (усереднені дані). Перетин апроксимованої прямої з віссю ординат на рівні 0,51.

Таким чином, в роботі отримано значення осмотично неактивного об'єму ентероцитів миші, яке буде використано при розрахунку коефіцієнтів проникності їх мембран для води та кріопротекторів.

Література

1. Гордиенко Е.А., Пушкарь Н.С. Физические основы низкотемпературного консервирования клеточных суспензий // Киев: Наукова думка, 1994. - 144 с.
2. Гордієнко Є.О., Гордієнко О.І., Марущенко В.В., Сакун О.В. Удосконалена модель пасивного масопереносу крізь плазматичну мембрану клітини // Біофізичний Вісник — 2008. — Вип. 21 (2). — С. 75 — 80.
3. Carter J.H., Carter H., Nussbaum J., Eichholz A. Isolation of hamster intestinal epithelial cells using hypoosmotic media and PVP. // J. Cell Physiol. - 1982.-V. 111, No1. - P. 55-67.
4. Solomon A.K., Toon M.R., Dix J.A.Osmotic properties of human red cells // J. Membr. Biol. — 1986. - 91. - P. 259-273.
5. Сакун О.В., Коваленко І.Ф., Сіренко А.Ю., Висеканцев І.П., Давидова О.В., Гордієнко Є.О., Гордієнко О.І. Коефіцієнти проникності мембран дріжджів *Saccharomyces cerevisiae* для води і кріопротекторів // Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія: біологія. - 2008. - Вип. 7, №814. - С. 140-146.
6. Weiser M.M., Noumeir M.M., Quaroni A., Kirsh K. Synthesis of plasmalemmal glycoproteins in intestinal epithelial cells // J.Cell.Biol. - 1978. - 77. - P. 722-734.

Розділ 9

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

С.С. МАХЛИНЕЦЬ,

ст. викладач, Мукачівського державного університету

Т.М. МАХЛИНЕЦЬ,

аспірантка Державного природознавчого музею НАН України м. Львів

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ – ЯК МЕХАНІЗМ ЦІЛІСНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Глобальні екологічні проблеми зумовлюють активний пошук людством шляхів їх усунення. Вирішення екологічних проблем неможливе без усвідомлення себе і природи як єдиного цілого, вироблення таких узагальнених моделей і принципів поведінки, які реалізують духовні й фізичні потреби людини та водночас спонукають до екологічно безпечної діяльності, узгодженої із функціонуванням біосфери. Вирішальна роль у розвитку суспільства майбутнього й гармонізації відносин між людиною і природою належить сучасній молоді. Тому необхідним для неї є підвищення рівня екологічної освіти, осмислення можливих шляхів розвитку суспільства й природи у ХХІ ст., засвоєння складних, але надзвичайно важливих екологічних законів, принципів функціонування екосистем і біосфери, зв'язків людства зі світом, що оточує його.

Реалізація цього завдання вимагає високого рівня екологічної вихованості студентів, визначення шляхів розв'язання екологічної кризи, наукового обґрунтування нових концепцій збереження біосфери. Оскільки екологічне виховання і освіта стосуються безпосередньо особистості то знання про закономірності її розвитку мотивації та ціннісні виміри поведінки у довкіллі відкривають нові можливості подолання агресивно споживацького ставлення до природи. Система екологічного виховання та освіти студентів ВНЗ має всі можливості бути провідним механізмом цілісного формування особистості і корекції екологічної свідомості студентів.

Цивілізаційні процеси сучасності, не контрольований вплив людини на навколишнє середовище і, як наслідок, катастрофічна його деградація не лише доводять необхідність докорінних змін у політичних, технологічних, соціально-економічних сферах життєдіяльності людства, а отже і довкілля, яке її оточує, нових методологічних основ взаємодії людини і природи у системі «природа-людина-суспільство». [2, с. 28]

«Суспільство адаптується» до вимог екології насамперед через освіту, перехід людини зокрема та суспільства в цілому на вищий рівень взаємодії з при-

родою можливий за умови вирішення економічних чи суто технічних проблем і викликаний необхідністю створення абсолютно нової системи морально-духовних цінностей суспільства.

Як стверджує М.М. Мойсеев, «найбільш ефективним шляхом виходу з екологічної кризи сьогодні є не лише технічне переоснащення суспільства, але й розробка та запровадження значної кількості соціальних програм - освіти й перебудови суспільства, його потреб, менталітету, тобто пошуку шляхів розвитку цивілізації, який у кінцевому результаті має забезпечити стан коеволюції природи і суспільства» [3, с. 23].

Екологічні проблеми вже давно стали загрозами всепланетарного характеру саме тому потрібно забезпечити баланс між локальним і глобальним, подолання зайвої асиметричності між матеріальним і духовним та збалансування теоретичного і практичного [7, с. 38-44].

Мета екологічного виховання формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екологічній свідомості. Це передбачає дотримання моральних і правових принципів природокористування й пропаганду ідей щодо його оптимізації, активну діяльність із вивчення й охорони природи своєї місцевості [6, с. 269].

Метою ж збалансованого екологічного виховання є зміна пануючих нині життєвих принципів і орієнтирів людства на такі, що відповідають законам природної еволюції. [1, с. 17]

Перебудова свідомості людини, ставлення до навколишнього середовища в цілому є, важливою умовою збереження самої людини як біологічного виду. Подальша деградація середовища життя, призведе до того, що біосфера запропонує свій шлях розвитку, але вже без людини [9, с. 47-89].

Психолого-педагогічну проблему формування суб'єктивного ставлення до природи є однією з провідних у галузі екологічного виховання і освіти студентів у вищому навчальному закладі, наслідком розв'язання якої є ефективне формування екологічної вихованості особистості.

Екологічне виховання і освіта розглядається на міжнародному рівні як неперервний процес, що охоплює усі вікові, соціальні та професійні групи людей, в тому числі і студентів вищих навчальних закладів [5, с. 31-35].

Ефективне екологічне виховання студентської молоді передбачає:

- Різноманітність екологічної освіти, охоплення всіх її рівнів, забезпечення потреби держави в екологічно грамотних кадрах з урахуванням потреб усіх регіонів;

- Виконання усієї різноманітності форм і методів екологічного навчання, врахування специфіки навчальних матеріалів відповідно до особливостей і потреб вищих навчальних закладів і регіонів;

- Тісний взаємозв'язок екологічної тематики навчання з життєво важливими інтересами(потребами) студентів, населення;

- Ознайомлення студентів із новітніми результатами екологічних досліджень у прикладних галузях [6, с. 270].

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну

освіту. Збалансований екологічно безпечний розвиток стає методологічною основою екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами.

Досягнення мети екологічного виховання і освіти пов'язане насамперед з засвоєнням студентами складових елементів її змісту у навчально-виховному процесі. В аспекті зазначеного, єдність освіти і виховання визначається як одна з характерних рис освіти в галузі навколишнього середовища.

Єдність освіти і виховання у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу забезпечується, за умови задоволення інтересів, освітніх запитів і мотивів, які і спрямовують навчально-пізнавальну і дослідницьку діяльність та конкретну природоохоронну роботу студентів.

Формування екологічної вихованості особистості, за своєю сутністю є складним процесом її виховання, адже оволодіння студентами екологічними знаннями, усвідомлення ними важливості проблем довкілля та розуміння пріоритету гуманістичних цінностей у стосунках людини з навколишнім середовищем ще недостатньо для того, щоб у майбутньому підростаюче покоління змогло попередити подальше поглиблення екологічної кризи [8].

Найважливішою умовою є необхідність формування у студентів умінь застосовувати здобуті екологічні знання на практиці, під час вивчення і оцінки стану навколишнього середовища та власної поведінки і практичної діяльності у довіллі з його збереження.

Виділяють п'ять основних структурних компонентів функціональної моделі, за допомогою яких і у їх обов'язковій взаємодії формування екологічної вихованості студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу відбувається найбільш інтенсивно: 1) студентів (гурток); 2) викладача (навчально-виховна, спрямовуюча і контролююча діяльність у навчально-виховному процесі); 3) мета та конкретні цілі екологічної освіти; 4) зміст екологічної освіти студентів; 5) форми, методи, педагогічні засоби ефективної реалізації змісту екологічного виховання і освіти студентів.

Ці структурні компоненти функціональної моделі (педагогічної системи) як відносно стійкі, логічно пов'язані між собою елементи, котрі виконують відповідно в її межах шість основних функцій: а) функціональну; б) гностичну; в) організаційну; г) конструктивну; ґ) комунікативну; є) проектну [4; с. 346].

Навчально-пізнавальна і дослідницька діяльність екологічного спрямування та конкретна природоохоронна робота у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу чи у довіллі виступає у двох аспектах: як умова формування і як основний показник рівня сформованості екологічної вихованості студентів.

Необхідною умовою формування її екологічної вихованості як системного утвору, є вироблення умінь застосовувати здобуті знання у практичній навчально-пізнавальній і дослідницькій діяльності та конкретній природоохоронній роботі, характерною ознакою якої є особиста та суспільна її значущість.

Література

1. Гуцал О. Екологічна освіта і виховання // Збалансований розвиток і екологія людини. - Луцьк, 2006. — С. 17
2. Лекторский В.А. Идеалы и реальность гуманизма // Вопросы философии. — 1994. — №6. — С. 28
3. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. — М.: Мол. гвардия, 1990. — 352 с.
4. Пустовіт Г.П. Теоретико - методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. — К. — Луганськ: Альма-матер, 2004. — 540 с.
5. Суравегина И.Т. Методические системы экологического образования // Сов. педагогика. — 1988. — №9. — С. 31—35.
6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — К.: «Академвидав», 2006. — 352 с.
7. Чабала О. Зміна освітніх імперативів на сучасному розвитку системи відносин людини та природи // Вища освіта України. — 2006. — №3. — С. 38—44.
8. Червонецкий В.В. Экологическое образование в школах развитых стран мира. - М.: Центр «Экология и образование», 1992. — 94 с.
9. Berry P. Concept of Spaceship Earth // Environmental Education: Principle and Practice / Ed. by Carson. - London: Edward, 1978. — P. 47—89.

МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

О.В. ШМУНДЯК,

викладач математики ДВНЗ «Могилів-Подільський монтажно-економічний коледж»

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ НА ЗАНЯТТЯХ МАТЕМАТИКИ

*Успіх у навчанні — єдине джерело
внутрішніх сил дитини, що породжує енергію
для подолання труднощів і бажання вчитися.
В.О. Сухомлинський*

Мета державної політики щодо розвитку освіти, як зазначено в Доктрині освіти в Україні в XXI столітті, полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України.

Перед кожним викладачем сьогодні стоїть завдання — формування у студентів здатності до самоусвідомлення, самооцінки, самовизначення та самореалізації.

У наші дні вміння студентів здобувати знання самостійно й удосконалювати їх, уміння працювати з інформацією в різних галузях, набуваючи, якщо це необхідно, нові навички, набагато важливіше міцності знань, тому що саме здобуванням й удосконалюванням знань їм доведеться займатися все свідоме життя. Така постановка питання дуже актуальна для нашої країни, нашого суспільства, тому що саме життя ставить мету навчання через все життя. Щоб розвинути у студента здатність працювати з інформацією, навчити їх самостійно мислити, уміти працювати в команді, потрібно використати різні педагогічні інтерактивні технології, в тому числі і проектну.

Інтерактивні технології навчання передбачають створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Інтерактивне навчання передбачає спільне навчання, коли всі учасники освітнього процесу спілкуються один з одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії товаришів і власну поведінку. Воно дозволяє задіяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість людини, а також і її почуття, емоції, вольові якості, сприяє підвищенню ефективності засвоєння.

Однією з сучасних технологій, яка дає студентам можливість відчути свою спроможність, успішність, комфортність на занятті є *метод проектів*.

Проектний підхід в навчанні включає наступні переваги:

- стає вище відвідуваність занять, у студентів росте впевненість у своїх знаннях, розвивається здібність до навчання;
- задачі навчання аналогічні або перевершують по своєму рівню завдання, висунуті іншими методами. Відмінність проектного підходу полягає в тому, що студенти беруть на себе більшу відповідальність за свою освіту, чим під час звичайних занять;
- можливість розвитку різнобічних навичок, таких як новий тип мислення, знаходження відповідей, робота в колективі, а також спілкування.

У сучасній педагогіці проектне навчання використовується не замість систематичного предметного навчання, а поряд з ним, як компонент освітніх систем.

Під проектом мається на увазі спеціально організований викладачем і самостійно виконуваний студентами комплекс дій, що завершуються створенням продукту, який складається із об'єкту праці, виготовленого в процесі проектування, і його подання в рамках усної або письмової презентації.

Для багатьох студентів привабливість даного методу навчання полягає в дієвості досвіду. Студенти виконують роль людей, що працюють у досліджуваній галузі, і поводяться так само, як ці люди. Проект, який виконують студенти, має викликати в них ентузіазм, захоплювати їх, йти від серця. Будь-яку дію, що виконується індивідуально, у групі, за підтримки викладача, студенти повинні самостійно спланувати, виконати, проаналізувати й оцінити, чітко розуміючи при цьому мету проекту.

Що стосується викладачів, додаткові переваги даного методу навчання полягають для них у можливості вдосконалити свій професіоналізм, розвивати співробітництво з колегами, а також будувати відносини із студентами. Для студентів, які звикли до більш традиційних способів проведення занять, введення моделі навчання на основі проектного підходу означає перехід від виконання вказівок до здійснення самостійної діяльності; від простого прослуховування й реагування на почуте до взаємодії й прийняття на себе відповідальності; від знання фактів, умов і сутності до розуміння досліджуваного; від теорії до практики; від залежності від викладачів до самостійності.

При здійсненні проектного навчання перед викладачем стоять наступні завдання:

- вибір відповідних ситуацій, що сприяють розробці гарних проектів;
- структурування завдань;
- співробітництво з колегами з метою розробки міждисциплінарних проектів;
- керування процесом навчання;
- використання технологій там, де це необхідно;
- пошук надійного способу оцінки.

На жаль, найбільші проблеми впровадження методу проектів виникає при викладанні математики. Напевно, справа в тому, що сучасна математика, на

перший погляд, представляє із себе зведення непорушних правил і методів, точне й акуратне проходження яких породжує в студентів ілюзію успіху. Але саме цікаве - і саме важке! - починається саме тоді, коли молода людина зіштовхується з нестандартним завданням, з умови якої не видно, яка саме комбінація стандартних прийомів приведе до відповіді. І головними перешкодами для пошуку рішення такого завдання, є результат тяжкої викладацької праці: набір шаблонів і стереотипів, вироблених на заняттях, а також страх зробити помилку, що паралізує фантазію й природне прагнення дитини до творчості.

Саме метод проектів, будучи доповненням до визначеної практики, надає викладачу математики унікальну можливість перебороти негативне відношення до математики, породжуване перерахованими факторами.

Суть проекту на заняттях математики в тім, що його учасникам дозволяється робити, з їхнього погляду, категорично заборонені математичні дії. На їхніх очах відбувається чудо: помилкове у системі понять й аксіом твердження служить відправним пунктом для виникнення й розвитку теорії, у тіні якої ця звична система понять повністю міститься й не викликає протиріч. Таким чином, реально моделюється процес наукового пошуку, відбувається внутрішнє емоційне переживання драматичної й захоплюючої історії математичного пізнання.

Метод проектів використовувався при вивченні теми «Функції, їх властивості та графіки». Вибір теми проекту «Функції навколо нас» був продиктований тим, що одним з основних завдань навчання математики є забезпечення свідомого і міцного оволодіння системою математичних знань, навичок і умінь, необхідних у повсякденному житті і майбутній трудовій діяльності, розвиток уявлень про роль математики у пізнанні навколишнього світу та формування навичок математизації ситуацій під час дослідження явищ природи і суспільства.

Метою даного проекту було повторення і розширення основних відомостей про функції, набутих в основній школі, поглиблення своїх знань про способи задання функцій. Одним із завдань було необхідно проаналізувати, які з цих способів доцільно використовувати на практиці, в різних галузях науки. А також познайомити студентів з різними прикладами використання графіків функцій в фізиці, техніці, астрономії та в математичному аналізі. Тим самим, робота студентів над проектом дозволить їм свідомо засвоїти поняття тригонометричних функцій числового аргументу, властивості цих функцій і допоможе навчитись будувати графіки тригонометричних функцій.

При вивченні дисципліни «Вища математика», під час опрацювання теми «Диференціальні рівняння» студентам було запропоновано проект на тему «Задачі, що приводять до понять диференціальних рівнянь». Студенти дійшли висновка, що складання диференціального рівняння, яке описує певний еволюційний процес або залежність між характеристиками досліджуваного явища, є часто не простою задачею. Виконавцями проекту були розглянуті задачі про радіоактивний розпад; про розмноження бактерій; про атмосферний тиск; про падіння тіла; про природний відбір та багато інших. Даний проект показав тісний зв'язок математики із різними галузями наук. Під час дослідження було здійснено повторення поняття похідної, її геометричний, фізичний та економічний

зміст. Факти, отримані в результаті самостійної експериментальної роботи, довше утримуються в пам'яті і в потрібний момент допомагають засвоїти складний теоретичний матеріал.

Під час проведення занять-проектів процес організації пошуково-дослідницької роботи можна будувати за таким планом :

1. Підготовчий етап (вибір теми, дослідження « історії питання»).
2. Пошуково-дослідницький етап:(проблема; гіпотези; експериментування; результати експериментування; первинна обробка інформації).
3. Презентація результатів дослідження.

Для того, щоб все вище сказане мало результат при проведенні занять я дотримуюсь деяких правил : створюю позитивний настрій на роботу всіх під час заняття; проводжу мотивацію навчання та створюю проблемну ситуацію для активізації навчання.

Не розповівши студентам історичних відомостей, пов'язаних з метою, не показавши практичного застосування, важко домогтися зацікавленого ставлення до матеріалу, що буде вивчатися. Цей етап заняття дуже відповідальний, оскільки необхідно створити ситуацію, яка примусить молоду людину замислитись над проблемою, що лежить в основі теми, усвідомлено побачити кінцевий результат навчання.

Обов'язково проводжу актуалізацію знань, стимулюю студента до вибору, самостійного використання різних способів виконання завдання, працюю від простого до складного, використовую різнорівневі типи завдань, забезпечую зворотній зв'язок практично на кожному етапі заняття, дотримуюсь традицій заняття, домашні завдання даю по рівнях і детально пояснюю як організувати свою діяльність під час його виконання.

У висновку необхідно відмітити, що сутність методу проектів полягає в стимулюванні інтересу учасників (учнів, педагогів) до їхньої самостійної діяльності, постановці перед ними цілей і проблем, рішення яких веде до появи нових знань й умінь.

Література

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. — К.: Рад. школа, 1978.
2. Біляніна О. Я. Інноваційні технології на уроках математики / О. Я. Біляніна, Є. М. Попович, А. І. Соловська // Математична газета. — 2006. — № 1. — С. 2—6
3. Годованюк Т. Використання інноваційних технологій учителем математики у старшій школі / Т. Годованюк // Математика в сучасній школі. — 2013. — № 2. — С. 22—30.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

А.А. ЛУКІЯНЧУК,

старший офіцер центру технічного захисту інформації в/ч А0334

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМАХ ВІД НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ

На теперішній час комп'ютерні системи (КС) застосовуються в усіх галузях діяльності людини. Сьогодні дана сфера має найвищі темпи зростання на світовому ринку (в середньому 14 % щороку). В КС циркулює безліч інформації, яка утворює інформаційні ресурси. Інформаційні ресурси держави або суспільства, а також окремих організацій та фізичних осіб є певною цінністю, мають відповідне матеріальне вираження і вимагають захисту від різноманітних впливів, які можуть призвести до зниження цінності інформаційних ресурсів. Такі впливи називають несприятливими або загрозами [4, с. 250]. Загрози інформації бувають ненавмисні — це випадкові дії при неадекватній підтримці механізмів захисту або за наявності помилок в управлінні. Навмисні загрози — це несанкціоноване отримання інформації і несанкціонована маніпуляція даними, ресурсами, самими системами.

Захист інформації, що обробляється в КС, полягає в створенні та підтримці у дієздатному стані систем заходів, як технічних (інженерних, програмно-апаратних), так і нетехнічних (правових, організаційних), що дозволяють запобігти або ускладнити можливість реалізації загроз, а також знизити потенційні збитки. Іншими словами, захист інформації спрямовано на забезпечення безпеки інформації, яка обробляється в КС та автоматизованої системи (АС) в цілому. АС являє собою організаційно-технічну систему, що об'єднує обчислювальну систему, фізичне середовище, персональну інформацію, яка обробляється [2, с. 19].

Звернемо увагу на технічний захист інформації (ТЗІ). Прийнято розрізняти два основних напрями ТЗІ в АС — це захист АС та інформації, яка обробляється від несанкціонованого доступу (НСД) та захист інформації від витоку технічними каналами (оптичними, акустичними, а також каналами побічних електромагнітних випромінювань та наводів).

Істотна частина проблем забезпечення захисту інформації в АС може бути також вирішена організаційними заходами. Проте, можна помітити, що з розвитком інформаційних технологій спостерігається тенденція до зростання потреби застосування технічних заходів та засобів захисту.

Розглянемо термін «НСД». НСД — це доступ до інформації з використанням засобів, включених до складу КС, що порушує встановлені правила розмежування доступу [1, с. 198].

НСД може здійснюватись, як з використанням штатних засобів, тобто сукупності програмно-апаратного забезпечення, включеного до складу КС розробником під час розробки або системним адміністратором в процесі експлуатації, що входять у затверджену конфігурацію КС, так і з використанням програмно-апаратних засобів, включених до складу КС злоумисником.

До основних способів НСД відносяться:

- безпосереднє звертання до об'єктів з метою одержання певного виду доступу;
- створення програмно-апаратних засобів, що виконують звертання до об'єктів в обхід засобів захисту;
- модифікація засобів захисту, що дозволяє здійснити НСД;
- впровадження в КС програмних або апаратних механізмів, що порушують структуру і функції КС і дозволяють здійснити НСД [3, с. 69]

Розглядаючи проблему захисту інформації в КС від НСД необхідно звертати увагу на такі питання:

- визначення вимог щодо захисту КС від НСД;
- створення захищених КС та засобів їх захисту від НСД;
- оцінки захищеності КС та їх здатності вирішити завдання споживача [3, с. 117].

Таким чином, під захистом від НСД, звичайно, слід розуміти діяльність, спрямовану на забезпечення додержання правил розмежування доступу шляхом створення і підтримки в дієздатному стані системи заходів із захисту інформації. Так, політика безпеки КС може містити вимоги щодо забезпечення доступності інформації, які, наприклад, регламентують, що КС має бути стійка до відмов окремих компонентів. Тому дії щодо захисту інформації в КС від НСД повинні бути спрямовані на забезпечення додержання вимог політики безпеки інформації під час її обробки в КС.

Проте КС невпинно модернізуються та розширюють коло своїх можливостей. Проблеми захисту інформації турбують як фахівців, так і звичайних користувачів КС. Це пов'язано з глибокими змінами, які вносять комп'ютерні технології в життя суспільства, що веде до виникнення потреби захистити інформацію від НСД. Проте з впевненістю неможливо сказати, що така проблема як НСД може бути вирішена остаточно.

Література

1. Анин Б. Ю. Защита компьютерной информации/ Б. Ю. Анин — СПб.: БХВ-Петербург, 2000. — 384 с.
2. Дорошев В. В. Рекомендации по обеспечению безопасности конфиденциальной информации согласно «Критериев оценки надежных компьютерных систем TCSEC (Trusted Computer Systems Evaluation Criteria)», США, «Оранжевая книга»/ В. В. Дорошев, В. В. Домарев — Бизнес и безопасность, 1998, № 1, С. 19-21.

3. Поморова О. В. Теоретичні основи, метод та засоби інтелектуального діагностування комп'ютерних систем: моногр./ О. В. Поморова. — Хм.: ТОВ «Тріада-М», 2006. — 253 с.
4. Савенко О. С. Дослідження та аналіз блокування процесів в комп'ютерній системі/ О. С. Савенко, Ю. П. Кльоц, С. В. Мостовий// Вісник ХНУ. — 2007. - № 3, т.1. — С. 248-251.

І.В. ПОПОВ, В.М. МАРУЩЕНКО,

студенти Одеського національного морського університету

ПРОТИДІЯ КОМП'ЮТЕРНОМУ СТЕГАНОГРАФІЧНОМУ КАНАЛУ ЗВ'ЯЗКУ У LSB-КОНТЕЙНЕРАХ

Відомо, що інформація - це один з найцінніших предметів сучасного життя. Протягом історії людства у всі епохи вирішувалось питання щодо захисту інформації від несанкціонованого доступу. Факт, що з появою глобальних комп'ютерних мереж стало неймовірно легко отримати до неї доступ. А це, насамперед, підвищило загрозу порушення безпеки даних при відсутності заходів щодо їх захисту, а саме - загрозу несанкціонованого доступу до інформації. Саме тому на сьогоднішній день проблема розробки, вдосконалення та застосування методів захисту інформації в процесі її зберігання та передачі є однією з найбільш актуальних проблем сучасності.

Проблема захисту даних не знімається повністю завдяки криптографічному захисту інформації, оскільки наявність шифрованого повідомлення сама по собі привертає увагу. Як тільки зломисник заволодіє криптографічно захищеним файлом, він відразу ж зрозуміє про розміщення в ньому секретної інформації та намагатиметься дешифрувати дані.

За допомогою криптографії можна приховати вміст повідомлення від третіх осіб за рахунок їх шифрування. Шифрування - це перетворення даних у нечитабельну форму, використовуючи ключі шифрування-розшифрування. Шифрування дозволяє забезпечити конфіденційність, зберігаючи інформацію в таємниці від того, кому вона не призначена.

При стеганографії ховається сам факт існування таємного повідомлення. Іншими словами, під утаєнням існування інформації мається на увазі взагалі унеможливлення виникнення будь-яких підозр на цей рахунок, оскільки інакше проблема інформаційної безпеки повертається до стійкості криптографічного коду. Завдання дешифрування інформації при цьому відступає на другий план і вирішується в більшості випадків стандартними криптографічними методами.

Розвиток засобів обчислювальної техніки в останнє десятиліття дав новий поштовх для розвитку комп'ютерної стеганографії. З'явилося багато нових областей застосування. Повідомлення вбудовують тепер в цифрові дані, які, як правило, мають аналогову природу. Прикладами можуть бути фотографії, аудіо та відеозаписи. Відомі також пропозиції щодо вбудовування інформації в текстові файли та в виконувані файли програм.

В комп'ютерній стеганографії існують два основних напрямки. Перший напрямок пов'язаний з цифровою обробкою сигналів, другий - ні. В комп'ютерній

стеганографії не пов'язані з цифровою обробкою сигналів повідомлення можуть бути вбудовані в заголовки файлів, заголовки пакетів даних. У зв'язку з відносною легкістю розкриття та знищення прихованої інформації цей напрямок має обмежене застосування. Більшість поточних досліджень в області стеганографії так чи інакше пов'язані з цифровою обробкою сигналів. Це дозволяє говорити про цифрову стеганографію.

Іншими словами можна сформулювати наступне визначення цифрової стеганографії, як напрям класичної стеганографії, заснований на приховуванні або впровадженні додаткової інформації в цифрові об'єкти, викликаючи при цьому деякі спотворення цих об'єктів. Але, як правило, дані об'єкти є мультимедіа-об'єктами (зображення, відео, аудіо, текстури 3D-об'єктів) і внесення спотворень, які знаходяться нижче порога чутливості середньостатистичної людини, не призводить до помітних змін цих об'єктів. Крім того, оцифровані об'єкти спочатку мають аналогову природу, завжди присутній шум квантування; далі, при відтворенні цих об'єктів з'являється додатковий аналоговий шум і нелінійні спотворення апаратури, все це сприяє більшій непомітності прихованої інформації.

Цифрова стеганографія як наука народилася буквально в останні роки. Як відносно молода наука вона ще не має загальновизнаної класифікації і навіть термінології. Однак можна запропонувати наступну класифікацію напрямків, які включає в себе цифрова стеганографія:

- 1) вбудовування інформації з метою її прихованої передачі;
- 2) вбудовування цифрових водяних знаків (ЦВЗ) (watermarking);
- 3) вбудовування ідентифікаційних номерів (fingerprinting) - відбитки пальців;
- 4) вбудовування заголовків (captioning).

В якості можливого застосування можна привести захист авторського права. В даному випадку одним знаком захищається кожна копія контенту. Наприклад, це може бути фотографія. У разі якщо фотографію опублікують без дозволу фотографа, сказавши, що нібито не він автор даної роботи, фотограф може спробувати довести своє авторство за допомогою стеганографії. В даному випадку в кожную фотографію повинна вкраплятися інформація про серійний номер фотоапарата або будь-які інші дані, що дозволяють «прив'язати» фотографію до одного єдиного фотоапарату.

Найбільш поширений клас контейнерів - мультимедійні файли. Традиційно великі обсяги таких файлів-контейнерів дозволяють упаковувати в них значні за розміром повідомлення. Формати і стандарти, що постійно удосконалюються, зумовили появу безлічі стеганографічних алгоритмів. У якості контейнера нерідко використовують графічні файли, зміна яких не впливає на зображення. Приховувана інформація може розміщуватися і після закінчення даних зображення, і між окремими картинками одного файлу (наприклад, анімованого GIF), і в полях-коментарях, які ігноруються при промальовуванні. Такі контейнери легко зчитуються людськими органами чуття, тому зазвичай вони розраховані на те, що спеціально ніякі тайні повідомлення ніхто шукати не буде.

Метод найменш значущих бітів (Least Significant Bit, LSB) - найбільш поширений алгоритм в електронній стеганографії. LSB-метод застосовується для кожного байту (8 бітів) в зображенні для таємного повідомлення. Він заснований на обмежених можливостях людських органів чуття, в силу чого люди не здатні розрізняти незначні варіації кольорів або звуків. Для простоти опису буде розказано принцип роботи цього методу на прикладі 24-бітного растрового RGB-зображення.

Одна точка зображення в цьому форматі кодується трьома байтами, кожен з яких відповідає за інтенсивність одного з трьох складових кольорів. У результаті змішування червоного, зеленого і синього кольорів піксель отримує потрібний відтінок. Щоб наочніше побачити принцип дії методу LSB, треба розписати кожен з трьох байтів у бітовому вигляді. Молодші розряди у меншій мірі впливають на підсумкове зображення, ніж старші. З цього можна зробити висновок, що заміна одного або двох молодших, найменш значущих бітів, на інші біти спотворить відтінок пікселя несуттєво. Так, що глядач просто не помітить зміни. Ці кольори важко розрізнити навіть на великій за площею заливці, хоча різниця буде помітна по одній окремій точці. Як показує практика, заміна двох молодших бітів не сприймається людським оком. У разі необхідності можна зайняти і три розряди, що також досить несуттєво позначиться на якості картинки.

Даний алгоритм має кілька недоліків. Приховане повідомлення легко зруйнувати, наприклад при стисненні. Також не забезпечена таємність вбудовування інформації. Точно відомо місце розташування зашифрованої інформації (останні два біта). Для подолання цього недоліку можна вбудовувати інформацію не в усі пікселі зображення, а лише до деяких з них, що визначаються по псевдовипадковому закону відповідно до ключа, відомому тільки законному користувачеві. Пропускна здатність при цьому зменшується.

Обравши LSB-метод, зловмисники легко можуть обмінюватись таємною інформацією надсилаючи файли зображення по каналу передачі даних. Щоб запобігти цьому, можна спотворювати останні два біти кожного кольору кожного пікселя. Як наслідок, вся потенційна таємна інформація знищиться та можна бути упевненим, що зловмисники не зможуть розшифрувати дані.

Однак на цьому місці впливає інша проблема. Зловмисниками може бути помічено, що кожен піксель графічного контейнеру було змінено і, як наслідок, здогадаються, що хтось чинить перешкоди на їхньому шляху. Отже треба спотворювати не всю площу контейнера, а якусь її частину, щоб медіа файл ззовні виявився не зміненим, але приховану інформацію зчитати не вдалось.

Ніхто не знає напевно, чи буде застосовуватись стеганографія у даному каналі передачі даних. Але забезпечити безпеку передачі інформації ніколи не буває зайвим.

Література

1. Конахович Г.Ф., Пузыренко А.Ю. Компьютерная стеганография. Теория и практик. - К.: "МКПресс", 2006.
2. Грибунин В. Г., Оков И. Н., Туринцев И. В. Цифровая стеганография. - М.: Солон-Пресс, 2002.
3. Барсуков В.С., Романцов А.П. КОМПЬЮТЕРНАЯ СТЕГАНОГРАФИЯ ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА. Технологии информационной безопасности 21 века. // Журнал "Специальная техника". — 2000.
4. Bret Dunbar. A detailed look at Steganographic Techniques and their use in an Open-Systems Environment. // SANS Institute InfoSec Reading Room. — 2002.

І.І. ТКАЧОВ,

кандидат фіз.-мат. наук, доцент, старший науковий співробітник
Науково-учбового центру прикладної інформатики НАН України

РЕЛЯЦІЙНІ МОДЕЛІ ДЛЯ ОПИСУ СТРУКТУР СКЛАДНИХ ОБ'ЄКТІВ У РОЗПІЗНАВАННІ ОБРАЗІВ

На початку другої половини ХХ сторіччя видатний американський вчений Ноам Хомски розробив теорію формальних граматик [1]. Ідеї, які лягли в основу цієї теорії, справили величезний вплив на напрямки досліджень у декількох областях наукового знання. В контексті даної роботи нас цікавлять аспекти цього впливу на прикладні та теоретичні дослідження штучного інтелекту в кібернетиці та, зокрема, розпізнавання образів.

Ідея використання формальних граматик Хомски полягала в тому, що формальній мові, яку породжує певна граматика, ставилася у відповідність множина (клас) образів. Різні класи образів породжувались різними граматиками. Для розпізнавання об'єкту застосовувався синтаксичний аналіз, за допомогою якого можна було отримати відповідь, чи породжується певною граматикою це «речення» (тобто, чи належить об'єкт розпізнавання до певного класу). На базі цієї парадигми виник цілий спектр підходів, які отримали назву «лінгвістичні методи розпізнавання образів».

При спробах застосувати формальні граматики для генерації зображень (об'єктів двомірної природи) дослідники з'ясували, що одномірні речення погано пристосовані для виразу структури зображення, тобто складних внутрішніх зв'язків його частин. Тому стали виникати двомірні аналоги породжуючих граматик — різні «графові» граматики та двомірні схеми. Ці моделі отримали назву структурних методів розпізнавання.

В подальшому були запропоновані багатомірні схеми, n -мірні граматики. Але, як ми покажемо нижче, це узагальнення не дало якісного ефекту. «Виразна здібність» багатомірних схем не зросла у порівнянні з двомірними. Фактично у випадку з двомірними та багатомірними структурними моделями ми маємо діло з класом еквівалентних методів розпізнавання. Саме дослідженню цього факту і присвячена дана робота.

Окрім задач розпізнавання образів та аналізу сцен ті ж самі структурні моделі використовуються для формулювання та вирішення деяких інших задач — ізоморфізм графів, гомоморфізм відносин та ін. Для опису структур об'єктів в цих підходах використовуються бінарні та n -арні відносини. Тому є сенс об'єднати такі підходи під єдиною назвою — реляційні (від лат. *relatio* — відношення).

Більшість дослідників розробляє такі моделі й алгоритми стосовно до конкретних постановок і далеко не завжди вкладають у пропоновані поняття строгий математичний зміст. Із цієї причини неясний взаємозв'язок між цими моделями, хоча є підстави думати, що в їхній основі лежать одні й ті самі ідеї. Для того щоб правильно оцінити такі розробки або скористатися їхніми результатами для практичного застосування, необхідно встановити зв'язок між пропонованими моделями. Приміром, одна модель може бути окремим випадком іншої. Може мати місце еквівалентність між якимись моделями, у тому розумінні, що всі задачі, що розв'язуються в рамках однієї моделі, можуть бути поставлені й вирішені методами інших моделей і навпаки. У даній роботі буде показана еквівалентність моделі узгодженої розмітки, запропонованої Р. Хараликом [2], двовірних граматик М.І. Шлезингера [3] й "дискретної" моделі А. Розенфельда [4].

Приведемо формальну постановку задачі узгодженої розмітки (Consistent labeling) [2]. Нехай $U = \{u\}$ й $L = \{l\}$ — кінцеві множини об'єктів і міток, відповідно. Задані також множина упорядкованих n -ок об'єктів $W \subseteq U^n$ і множина упорядкованих $2n$ -ок

1. $R = \{(u_1, l_1, u_2, l_2, \dots, u_n, l_n)\}, R \subseteq U^n \times L^n$

2. У кожному наборі з R елемент l_i є міткою об'єкта u_i , $i=1, 2, \dots, n$.

Знайти узгоджену розмітку — означає визначити функцію $f: U \rightarrow L$ таку, що для будь-якого набору $(u_1, u_2, \dots, u_n) \in W$ у множині R знайдеться набір $(u_1, f(u_1), u_2, f(u_2), \dots, u_n, f(u_n))$.

3. При даних W й R може існувати кілька таких функцій. Позначимо всю множину WR -узгоджених розміток через $L(W, R)$. У роботі [2] описаний алгоритм для знаходження всіх WR -узгоджених розміток.

4. Задача знаходження допустимого варіанта у двовірній граматиці ставиться в такий спосіб [3]. Задається множина елементів, які називають клітинками $T = \{t\}$; у цих клітинках можуть бути записані символи з множини $Z = \{z\}$. Визначено предикат сусідства $P(t, t')$, що приймає значення 1 у тому і тільки в тому випадку, якщо клітинки t й t' вважаються сусідніми. Для кожної пари сусідніх клітинок t й t' задається множина припустимих пар символів $ZZ(t, t') = \{(z, z')\}$. Таким чином, двовірну граматику визначає четвірка $\langle T, Z, P(t, t'), ZZ(t, t') \rangle$. Говорять, що знайдено допустимий варіант у двовірній граматиці, якщо в кожену клітинку $t \in T$ поміщений рівно один символ з Z , і при цьому для всіх сусідніх клітинок пари записаних у них символів належить відповідній множині припустимих пар символів. Дане визначення двовірної граматики трохи відрізняється від того, котре наведено в [3], але в рамках нашого розгляду це несуттєво.

5. У роботах [3, 5] показано, як знаходити всі допустимі варіанти в заданій двомірній граматиці. Пошук допустимого варіанта здійснюється за допомогою алгоритму викреслювання. Цей алгоритм відкидає ("викреслює") ті пари символів (z, z') з відповідних множин $ZZ(t, t')$, відносно яких установлено, що вони не можуть входити в допустимий варіант. Викреслювання одних пар, як правило, веде до викреслювання інших і так далі. Якщо в результаті роботи алгоритму якась клітинка спорожніє, тобто з якоїсь множини $ZZ(t, t')$ будуть викинуті всі пари символів (z, z') , то це значить, що в даній двомірній граматиці допустимий варіант відсутній. Може наступити такий стан, коли в нас немає підстави відкинути хоча б одну пару символів, а варіант ще не знайдений - у якихось клітинках залишилося по кілька символів. У такому випадку до роботи підключається алгоритм пошуку по дереву [5].

6. У роботі [4] А.Розенфельд зі співавторами описує так названу "дискретну" модель, що застосовується для зменшення неоднозначності опису сцени. З формальної точки зору ця модель лише у деяких моментах відрізняється від двомірних граматик, а саме, в "дискретній" моделі множини допустимих пар міток задаються для всіх пар об'єктів. Мовою двомірних граматик це означало б, що всі клітинки між собою сусідні. Таким чином, "дискретна" модель є двомірною граматику, у якій $P(t, t') \equiv 1$. З іншого боку, маючи довільну двомірну граматику G_1 , можна перейти до еквівалентної граматики G_2 так, щоб задовольнялася умова $P(t, t') \equiv 1$. Для цього треба всі несусідні клітинки оголосити сусідніми, а у якості множин допустимих пар символів для кожної такої пари клітинок взяти множину усіх можливих пар символів. Звідси можна бачити, що зазначена відмінність "дискретної" моделі від двомірних граматик є несуттєвою, і все, що буде нижче сказано щодо двомірних граматик, рівною мірою стосується й "дискретної" моделі.

7. Покажемо тепер, як задача пошуку допустимого варіанта у двомірній граматиці може бути сформульована в термінах задачі узгодженої розмітки.

8. 1. Кожній клітинці $t \in T$ поставимо у взаємно однозначну відповідність об'єкт $u \in U$.

9. 2. Знаючи предикат сусідства $P(t, t')$ перелічимо всі пари сусідніх клітинок. Цій множині буде відповідати множина наборів $\{(u_1, u_2)\} = W, W \subseteq U \times U$.

10. 3. Кожному символу з Z ставимо у взаємно однозначну відповідність мітку $l \in L$,

11. 4. Використовуючи всі множини $ZZ(t, t')$, побудуємо множину R допустимих розміток наборів з W таким чином:

12. Якщо $(z, z') \in ZZ(t, t')$, то набір (u_1, l_1, u_2, l_2) заносимо до множини R , де u_i відповідає t_i , а l_i відповідає z_i , $i=1, 2$.

13. Тепер можна бачити, що будь-якому допустимому варіанту в даній двомірній граматиці відповідає узгоджена розмітка при даних W й R . Вірно і протилежне: за будь-якою узгодженою розміткою можна віднайти допустимий варіант, використовуючи відповідності 1 – 4.

14. Таким чином ми доказали

15. Положення 1. Формальна схема двомірної граматики ізоморфна схемі узгодженої розмітки у випадку коли множина наборів W є бінарним відношенням — $W \subseteq U \times U$.

16. Залишається поки нез'ясованим, чи може будь-яка задача узгодженої розмітки бути вирішена методом викреслювання у двомірній граматиці, — адже у двомірній граматиці розглядаються тільки пари клітинок, а в задачі узгодженої розмітки набори в множині W є кортежами довжини n . Тут треба зазначити, що в даному розгляді ми привели визначення схеми узгодженої розмітки, постулюючи, що всі набори множини W є кортежами довжини n . У цьому випадку W є n -арним відношенням. В загальному випадку множина наборів W складена з декількох відносин різної арності, тобто є алгебраїчною моделлю [7]. В роботі [8] доведена еквівалентність цих постановок. Спираючись на цей результат, в даному розгляді, ми обмежимося розглядом випадку схем узгодженої розмітки з n -арними відношеннями. Це дозволить нам уникнути складних викладок.

17. Покажемо тепер, що після належного переформулювання задача узгодженої розмітки зводиться до пошуку допустимих варіантів у деякій двомірній граматиці. Ідею перетворення взято з [9].

18. 1.1. Кожному набору $(u_1, u_2, \dots, u_n) \in W$ поставимо у взаємно однозначну відповідність клітинку $t \in T$. Це, зокрема, приведе до того, що множини W і T будуть мати однакову кількість елементів.

19. 2.1. Дві клітинки t й t' будемо вважати сусідніми, тобто покладемо $P(t, t') = 1$ тоді й тільки тоді, коли відповідні їм набори об'єктів $(u_1, u_2, \dots, u_n)$ й $(u_1', u_2', \dots, u_n')$ як множини мають непустий перетин.

20. 3.1. Кожну розмітку набору елементів, узятую з множини R , позначимо яким-небудь символом $z \in Z$ так, що тільки однакові розмітки позначені однаково. Звідси витікає, що за символом z можна однозначно встановити розмітку набору елементів.

21. 4.1. Нарешті, будемо множини $ZZ(t, t')$; у такий спосіб. Пари символів z й z' заносимо в $ZZ(t, t')$, якщо

z відповідає $(l_1, l_2, \dots, l_n)$,

z' відповідає $(l_1', l_2', \dots, l_n')$,

t відповідає $(u_1, u_2, \dots, u_n)$,

t' відповідає $(u_1', u_2', \dots, u_n')$,

$(u_1, l_1, u_2, l_2, \dots, u_n, l_n) \in R$,

$(u_1', l_1', u_2', l_2', \dots, u_n', l_n') \in R$, та на додаток, ці розмітки не протирічать одна іншій, тобто однакові об'єкти в них помічені однаковими мітками.

Таким чином, ми побудували двомірну граматику $\langle T_W, Z_L, P_W(t, t'), ZZ_R(t, t') \rangle$ (індекси підкреслюють походження цих множин).

Положення 2. Кожному допустимому варіанту в двомірній граматиці $\langle T_W, Z_L, P_W(t, t'), ZZ_R(t, t') \rangle$ відповідає WR - узгоджена розмітка.

Доведення: Припустимо, що у вказаній двомірній граматиці знайдений допустимий варіант, тобто в кожній клітинці знаходиться рівно один символ, й для всіх пар сусідніх клітинок відповідні пари символів належать множинам ZZ .

Виберемо довільну клітинку $\tilde{t}$ з записаним в ній символом $\tilde{z}$. Клітинці $\tilde{t}$ символу відповідає набір $(u_1, u_2, \dots, u_n) \in W$ та набір міток $(l_1, l_2, \dots, l_n)$. За побудовою множин ZZ можна зробити висновок, що

А) $(u_1, l_1, u_2, l_2, \dots, u_n, l_n) \in R$,

Б) в усіх наборах, де зустрічається об'єкт u_j , йому приписана мітка l_j , $j=1, 2, \dots, n$, оскільки всі ці набори об'єктів відповідають сусіднім клітинкам. Таким чином, кожному об'єкту поставлена у відповідність одна мітка, а для кожного набору $(u_1, u_2, \dots, u_n) \in W$ набір $(u_1, l_1, u_2, l_2, \dots, u_n, l_n)$ належить множині R . Отже, дана розмітка є узгодженою.

Положення 3. Кожній WR - узгодженій розмітці відповідає допустимий варіант в двовірній граматиці $\langle T_W, Z_L, P_W(t, t'), ZZ_R(t, t') \rangle$.

Доведення: За визначенням узгодженої розмітки виводимо, що існує функція $f: U \rightarrow L$ така, що для довільного набору $(u_1, u_2, \dots, u_n) \in W$ виконується $(u_1, f(u_1), u_2, f(u_2), \dots, u_n, f(u_n)) \in R$. Це означає, що в клітинці t , що відповідає набору $(u_1, u_2, \dots, u_n)$, знаходиться рівно один символ z , який відповідає розмітці $(f(u_1), f(u_2), \dots, f(u_n))$. Крім того, для будь-яких двох сусідніх клітинок t_1 й t_2 занесені в них символи z_1 та z_2 належать множині $ZZ(t_1, t_2)$, оскільки розмітка одного набору не протирічить розмітці будь-якого іншого набору об'єктів. Таким чином ми довели, що відповідності $W \leftrightarrow T_W$ та $R \leftrightarrow \{ZZ_R(t, t')\}$ за WR - узгодженою розміткою визначають допустимий варіант в двовірній граматиці $\langle T_W, Z_L, P_W(t, t'), ZZ_R(t, t') \rangle$. Положення доведене.

Відзначимо, що алгоритм знаходження узгодженої розмітки й алгоритм викреслювання засновані на одній ідеї. Ця ідея полягає в скороченні числа варіантів (розміток), що перебирають, за рахунок відкидання деяких елементів (пар міток, n -ок міток), з яких можуть складатися ці варіанти (розмітки). Елементи (пари, n -ки) відкидаються в тому випадку, якщо для них не виконується необхідна умова входження в припустимий варіант (в узгоджену розмітку).

Отже, ми одержали висновок, що ті задачі, які можуть бути поставлені як задачі узгодженої розмітки (ізоморфізм графів, гомоморфізм відносин, розмітка сцен й інші) [2], можна також вирішувати в рамках "дискретної" моделі А. Розенфельда або за допомогою двовірних граматик М.И. Шлезингера. Говорячи більш загальною мовою, для опису структури об'єкту достатньо використовувати бінарні відношення. Використання n -арних відношень може дати виграв у ясності опису складних об'єктів, але принципових переваг не приносить.

Установлений вище математичний факт еквівалентності розглянутих моделей допомагає підняти теоретичні дослідження структурних методів розпізнавання на більше високий рівень. На наш погляд найбільш привабливою є модель узгодженої розмітки оскільки вона задається у найбільш загальних та строгих математичних термінах.

Література

1. Гросс М., Лантен А. Теория формальных грамматик/ Пер. с фр. — М.: Мир, 1971. — 296 с.
2. Haralick R. M. Scene Matching Problems. — In: Digital image processing and analysis: NATO advanced study institute, 1978, p. 184—202.
3. Шлезингер М. И. Синтаксический анализ двумерных зрительных сигналов в условиях помех. — Кибернетика, 1976, №4, с. 113—130.
4. Rosenfeld A., Hummel R. A., Zucker S. W. Scene Labeling by Relaxation Operations. — IEEE Transactions on System, Man and Cybernetics, 1976, SMC—6, N 7, p. 420—433.
5. Коваль В. К. Алгоритм поиска допустимого варианта в двумерной грамматике. — В кн.: Распознавание образов. Киев, 1978, с. 38—42.
6. Коваль В. К., Шлезингер М. И. Оптимизация функций на множестве, заданном локально-конъюнктивным предикатом. — В кн.: Распознавание образов. Киев, 1976, с. 3—13.
7. Мальцев А. И. Алгебраические системы. — М.: Наука, 1970. — 392 с.
8. Ткачев И.И. Реляционные методы распознавания образов и задача гомоморфизма алгебраических моделей // Доклады АН Украинской ССР Сер. А, 1988, №1, с.76-78.
9. Ткачев И.И. Об эквивалентности некоторых структурных моделей для распознавания образов // Кибернетика. — 1980. - №3. — С. 143.

О.Ю. ЯЦЕНКО,

аспірант кафедри прикладної математики та інформатики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ВІРТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Наука розвивається настільки динамічно, що за час навчання сучасного учня кількість знань у світі практично подвоюється, а навчальні програми, хоча й оновлюються кожні два-три роки, однаково приречені на відставання. учні ж віртуальних програм одержують навчальні матеріали через супутникове або кабельне телебачення, можуть взяти відео- і аудіозаписи через Інтернет, беруть участь у відео-конференціях і консультаціях з викладачами, перебуваючи на будь - якій відстані від нього [1, с. 125].

Розвитку такого навчання в системно-технологічному аспекті сприяли роботи таких вчених, як Андона П.І., Безпалька В.П., Глибовця М.М., Глушкова В.М., Грищенко В.І., Довіяло А.М., Машбиця Е.І., Полата Е.С., Тихомирова В.П. та ін.

Віртуальне навчання є трансформацією дистанційної освіти, яка збирає у собі сукупність сучасних технологій, що забезпечують обмін повідомленнями в режимі он-лайн за допомогою використання ІКТ.

Віртуальну освіту також можна поділити на сукупність наступних заходів [2, с. 2]:

1. засоби надання навчального матеріалу;
2. засоби контролю успішності;

3. засоби консультації програмою-викладачем ;
4. засоби інтерактивної співпраці.

Розглянемо переваги віртуального навчання перед традиційним:

1. оперативність - подолання бар'єрів у просторі та часі, одержання навчальної інформації;
2. інформаційність;
3. комунікативність - збільшення кількості потенційних учасників;
4. педагогічність - воно стає більш мотивованим, індивідуалізованим;
5. психологічність - створення комфортного клімату навчання;
6. економічність.

До принципів віртуального навчання належить:

1. продуктивна орієнтація навчання;
2. індивідуалізація дистанційного навчання;
3. відкритий змісту освіти навчального процесу;
4. принцип раціонального поєднання очних та дистанційних форм навчання;
5. інтеграція педагогічних та телекомунікаційних технологій.

Віртуальна освіта - це освіта майбутнього навчання тому, що вона тільки набуває свого розвитку, а також важливим є ще й те, що її методи вдосконалюються.

Література

1. Головянко М.В. Методи і модель верифікації знань WEB-контенту.-Х.,2011. — 125 с.
2. Що таке дистанційне навчання? [Електронний ресурс]. - Точка доступу:
http://dist.knteu.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=165

АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

А.М. ГОЦУЛЯК, А.Л. ПЕРЕВЕДЕНЦЕВА,

викладачі ДВНЗ «Могилів-Подільський монтажно-економічний коледж»

СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА ТА ЕКОЛОГІЯ

Коли я запитую своїх студентів яким Ви бачите свій сучасний будинок, вони зазвичай відповідають, що він повинен бути теплим, красивим, екологічним, економічним і звичайно міцним. В сучасній архітектурі міцність більше не є синонімом масивності, оскільки сьогодні використовуються більш ефективні конструкції та матеріали, а їх форма обраховується науковим способом, щоб запобігти перевитратам.

Традиційне муроване будівництво своєю міцністю завдячує товстим несучим стінам. Сьогодні, однак, стіни зазвичай не є несучими: вони скоріш служать, щоб захищати від зовнішньої погоди або, щоб розділити внутрішній простір. Їх несуча функція віддана легким кліткоподібним каркасам із сталі або залізобетону. Замість того, щоб ховати ці каркаси за важкими мурованими фасадами, сучасний архітектор проектує фасад, який би передавав правдивий характер конструкції, і планує інтер'єр який би використовував переваги вільного планування.

Сучасний архітектор керується вимогами корисності та міцності. Виконання цих вимог забезпечує чесність будівлі, але це не означає автоматично, що будівля буде красивою. Своїм стилем та оригінальністю сучасна будівля врешті-решт завдячує дизайну. Саме тут архітектор працює як митець, постійно вправляючись у своїй проникливості, уяві та відчутті прекрасного. Проходячи через цей процес дизайну, будівля врешті стає архітектурою.

Разом із новими конструкціями, багато нових матеріалів були винайдені за допомогою науки, щоб зробити будівлі міцнішими, дешевшими та більш комфортними. Розмаїття ефективних та красивих матеріалів доступних сучасному архітектору ві вразило б архітекторів попередніх епох.

Основним місцем проживання людини є його будинок. Тут у звичній обстановці, можна розслабитися і відпочити від міської суєти. Але мало заповнити будинок сучасною побутовою технікою і створити модний інтер'єр. Ми повинні подбати про екологічну безпеку своїх будинків, щоб бути впевненими в безпеці рідних стіни і предметів інтер'єру.

У сучасному будинку використовуються різні матеріали на основі природних, синтетичних і композиційних речовини, які можуть негативно впливати на здоров'я людини. Протягом тривалого часу питання екологічності матеріалів для будівництва, не отримувало важливого значення. Причиною були чисто економічні аспекти

та відсутність розуміння тісних відносини здоров'я людини та матеріалів, які оточують її в повсякденному житті.

Сьогодні велика кількість і різноманітність будівельних та оздоблювальних матеріалів вражає уяву. Починаючи будівництво чи ремонт житла або офісу, можна розгубитися, вибираючи меблі, покриття для підлоги, шпалери для стін або спосіб обробки стелі. При цьому головними критеріями при виборі найчастіше у нас є зовнішній вигляд, дизайн, міцність і інші подібні властивості вибраного матеріалу. Про те, як у подальшому даний матеріал буде впливати на наше здоров'я, ми замислюємося набагато рідше або не думаємо взагалі. А дарма. Адже від цього буде залежати не лише наше самопочуття, але і здоров'я. Слабкість, нездужання, алергія і навіть онкозахворювання - можливі наслідки неправильного підходу до вибору матеріалів для ремонту.

Сучасні будівельні матеріали виділяють в повітря безліч речовин, багато з яких в певних концентраціях не тільки шкідливі для нашого здоров'я, але й небезпечні для життя.

Розглянемо особливості деяких матеріалів, на які слід звернути увагу, якщо вам не байдуже ваше здоров'я і здоров'я ваших близьких.

Фарби - особливо поширений оздоблювальний матеріал для стін та стелі. Найбільшу небезпеку представляють фарби, що містять свинець. Навіть невеликі концентрації свинцю в повітрі негативно впливають на роботу мозку, особливо в дітей, уповільнюють їх фізичний та розумовий розвиток, погіршують слух. Тому застосовувати фарби з вмістом свинцю для оздоблення дитячих кімнат неприпустимо.

Крім свинцю, у фарбах небезпеку можуть являти розчинники, застосовувані при їх виробництві. Розчинник (уайт-спірит, до речі, один їх самих шкідливих з них) в продовженні тривалого часу після ремонту може виділятися в повітря, приводячи до алергій та захворювань дихальних шляхів. Уайт-спірит найчастіше використовується в акрилових фарбах.

Перевагу слід віддати водоемульсійним, водно-дисперсним, поліефірним і алкідним фарбам.

Якщо на виготовлення підвісної стелі йде багато клею і пластика, то це ще одне джерело виділення шкідливих речовин вашому домі. Звідти повітря буде поповнюватися парами стиролу і фенолу, що дуже небезпечно для печінки і нирок. Шпаклівки для стелі слід вживати натуральні, без вищевказаних елементів у складі, а покривати вже згаданими безпечними фарбами.

Ще одним серйозним джерелом шкідливих випарів може бути підлога. Особливо, якщо покриття на ній - новий лінолеум. Лінолеум у своєму складі має цілий букет шкідливих для здоров'я речовин, таких як формальдегід, фенол, акрилат, бензол тощо. Ці речовини не тільки є причиною неприємного запаху, але і знижують імунітет, викликають дерматити, алергії і навіть можуть провокувати онкологічні захворювання.

Ламінат - також не зовсім вдала альтернатива лінолеуму, так як покритий пластиком плівкою, що виділяє не менш шкідливі речовини. Існують екологічні види лінолеуму, але у них свої недоліки.

Тому ідеальний варіант для підлоги - натуральні матеріали: пробка, паркет, дошка.

Настільки популярні сьогодні пластикові вікна виготовляються з полівінілхлориду, - також дуже небезпечного для здоров'я матеріалу. Крім цього, велика герметичність таких вікон перешкоджає природному притоку свіжого повітря в приміщення, що в свою чергу, сприяє швидкому підвищенню концентрації вищезазначених шкідливих речовин, вологи і СО в ньому.

Щоб уникнути цього, вікна слід вибирати з мікрорентильацією, ще краще - дерев'яні або обладнати приміщення припливною вентиляцією.

Не робити ремонт взагалі - не менш шкідливо для здоров'я, ніж робити його з шкідливих матеріалів. Адже матеріали стін, підлог і стель здатні накопичувати і потім виділяти в повітря всі шкідливості, які виходять від нашої життєдіяльності.

Тому раз на 5 років рекомендується міняти і шпалери, і плінтуса, і навіть штукатурку на екологічні матеріали.

В сучасному будівництві зростає значимість екологічного фактору як складової сукупності різних впливів на будівлю та навколишнє середовище. При проектуванні будівель і споруд знайшла місце екологічна концепція, яка передбачає використання матеріалів, виробів, що не шкодять здоров'ю людини. Сама будівля теж не повинна мати негативного впливу на навколишнє середовище, берегти енергетичні ресурси Землі.

Понад усе, сучасний архітектор прагне передати практичне до прекрасного. У цьому він мало чим відрізняється від великих зодчих минулого. Попри це, сьогодні, наші вимоги щодо практичності, так само як і наше розуміння прекрасного з часом змінились, як завжди. Жива архітектура втілить наше нове ставлення щодо світу в якому ми живем.

Дивлячись на старі та нові будівлі, необхідно в першу чергу враховувати, чи задовільнив архітектор відповідальні вимоги корисності та міцності, а потім побачити чи зробив він більше, щоб своїм дизайном створити красу, яка би сприяла нашому здоров'ю.

Література

1. Гусев Б.В. Норми гранично-допустимих концентрацій шкідливих речовин для будівельних матеріалів житлового будівництва // Будівельні матеріали, обладнання, технології XXI століття / Деменьтьєв В.М., Миротворцев І.І. — 1999, №5.
2. Губернський Ю.Д. До питання еколого-гігієнічної оцінки будівельних і оздоблювальних матеріалів // Будівельні матеріали, обладнання, технології XXI століття / Калініна Н.В., Растянников Е.Г., Малькова І.Н. — 1999, №9.
3. Князева В.П. Екологічна оцінка матеріалів // Галузеві відомості, інформаційний бюлетень "Будівництво: технології, матеріали, обладнання", 2003, №8.
4. Очеретний В.П. Екологічна оцінка опоряжувальних будівельних матеріалів [Електронний ресурс] / [Очеретний В.П., Мицишин Н.А., Бойко А.С.] // Збірник наукових статей "III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю". — Вінниця, 2011. — Том.2. — С.644—646. Режим доступу: <http://eco.com.ua/>
5. Л.П. Панова Сучасні проблеми архітектури - Харків, ХНАМГ, 2009, - 93 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ, БУДІВНИЦТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЛІ

Екологічне будівництво сьогодні - один з найактуальніших світових трендів, які прийшли в архітектурно-будівельну галузь за останнє десятиліття. Матеріали та конструкції, з яких зведуть будівлі, роблять значний вплив на здоров'я і самопочуття людей. Тому одним з найважливіших показників будівельної продукції є її гігієнічна та екологічна безпека. Сучасне будівельне виробництво та використання природних ресурсів неможливо без екологічних знань. Ще в давнину була помічена важлива, системоутворююча роль житла: «Ми створюємо будинки, а потім ,будинки створюють нас».

Екологічно доцільне проектування передбачає створення загальної екологічної концепції проектування, будівництва та експлуатації будівлі, що передусім, зрозуміло, має не шкодити здоров'ю людини, що в ній живе, бути зручною в експлуатації та дарувати комфорт і затишок. Однак також будівля має дбайливо ставитися до навколишнього середовища (тобто не наносити йому шкоди) та, за можливістю, берегти енергетичні ресурси Землі. Таким чином, екологія в будівництві буває "внутрішня" (тобто екологія внутрішнього простору будівлі, звернена на підтримання комфортної атмосфери у середині будівлі задля забезпечення здоров'я людини, яка в цій будівлі знаходиться) та "зовнішня" (спрямована на збереження оточуючого нас середовища, тобто чистоти всієї Землі, а також збереження основ життя наступних поколінь).

Саме здатність частин будівлі до акумулювання тепла, тобто: здатність різних матеріалів сприймати, зберігати і віддавати енергію має дуже велике значення для створення затишку і врівноваженого мікроклімату в приміщенні. Матеріали, що мають здатність сприймати тепло і віддавати його з часовим відставанням "пасивно" сприяють створенню температурного балансу внутрішнього середовища. У разі, коли якісно з назовні утеплена і герметично ущільнена будівля має в своїй середині достатню кількість акумулюючого масиву, має сенс вже і застосування принципів "пасивної архітектури", яка звернена на максимальне отримання і збереження в середині будівлі енергії навколишньої середовища лише за допомогою власно архітектурних принципів (тому і назва: "пасивна").

Велика кількість сонячного світла і тепла, яка протягом всього опалювального сезону має прямий доступ у будівлю через максимально велике осклення південної сторони — це одна із найбільших і найважливіших переваг пасивної еко-будівлі. Адже сонячне світло окрім безкоштовного опалення та збереження енергії, сприяє також і створенню особливого психологічного комфорту людини.

Постійний зоровий зв'язок із навколишнім світом через велике південне осклення пасивної екобудівлі також сприяє поліпшенню настрою і самопочуття

людини. Адже вона не відчуває себе в будівлі більше "замкненою в чотирьох стінах", а навпаки — вільною та "відкритою".

Дійсно екологічний будинок — це не теплиця з повністю штучною атмосферою, однаковою протягом року. Пасивний екодім — це здоровий дім, в якому мікроклімат максимально допустимо наближається до природного клімату, даючи людині змогу відчути зміни в оточуючому її просторі, перемену погодних умов, водночас пропонуючи їй максимальний тепловий комфорт та здорову атмосферу з постійною вологістю і відсутністю емісій.

Екологія внутрішнього простору будівлі досягається за допомогою:

- використання "чистих" будівельних та оздоблювальних матеріалів, що не виділяють шкідливих емісій під час їх експлуатації;
- застосування в конструкції будівлі достатньої кількості акумулюючого (взимку — холод, влітку — тепло) масиву стін та перекриттів;
- розташування великої кількості південного осклення, яке дозволяє отримувати чудову інсоляцію, додаткове "безкоштовне" та дуже приємне і здорове тепло, та постійний зоровий контакт з навколишнім середовищем;
- влаштування якісної теплоізоляції та забезпечення герметичності будівлі, які б не випускали набутої в середину будівлі енергії у навколишній простір;
- відсутності теплових мостів у тепловій оболонці будівлі (запобігання утворенню плісняви та грибків у середині будівлі);
- використання у внутрішньому оздобленні приміщень природних дифузійно-відритих матеріалів (глина, паперові шпалери, дерево, натуральний лінолеум тощо), які б врівноважували відносну вологість повітря у приміщеннях, постійно підтримуючи її на рівні 50%;
- відмови від конвекційних систем опалення та охолодження будівель, що призводять до перегріву і пересушування повітря взимку та значного переохолодження його влітку;
- використання екологічних систем опалення та охолодження будівлі за допомогою випромінюючих тепло площин стін ("темперування стін");
- застосування системи контрольованої припливно-витяжної вентиляції з рекуперацією.

Всі ці фактори сприяють створенню незабутнього комфорту в будівлі та здорового мікроклімату, що, власне, і означає — екобудівля. Але, як уже зазначалося, будівля має бути доброю і здоровою не лише для своїх мешканців, але і для навколишнього середовища. Отже ми переходимо до "зовнішньої" екології, тобто такої, що спрямована на збереження чистоти навколишньої середовища та основ життя наступних поколінь.

Аналізуючи загальний екологічний баланс будівлі, слід звертати увагу не лише на створення екологічного мікроклімату в її середині, але й замислюватися над тим, яку кількість енергії будівля потребує (як під час експлуатації, так і під час будівництва, або виробництва окремих конструкцій та їх подальшої утилізації), звідки ця енергія або конструкції беруться, яким чином будівля впливає на навколишнє середовище, які емісії будівельні та оздоблювальні ма-

теріали або застосоване у будівлі інженерне обладнання створює під час експлуатації, виробництва та утилізації.

Отже, порушуючи питання екології та збереження енергії і енергоносіїв, слід передусім вести мову про енергоекономне будівництво, та використання для опалення будівель енергій, що мають здатність до самовідновлення. Як показує аналіз енергозберігаючих заходів у житлових і громадських будинках, основні зусилля слід направити на підвищення рівня теплоізоляції будинків і, в першу чергу, огорожуючих конструкцій. Але не менш важливими є і форма будівлі, її спрямування по сторонах світу, енергетичний баланс використаних матеріалів і інженерії, наявність рекуперативної системи вентиляції тощо.

Зовнішньо-спрямована екологія в будівництві досягається за допомогою:

- використання меншої кількості енергії для виробництва будівельних матеріалів та конструкцій, а також використання місцевих матеріалів задля зменшення затрат енергії на транспортування елементів;
- використання для будівництва природних та екологічно-чистих матеріалів;
- утилізації та вторинного використання відходів виробництва без шкідливих впливів на навколишнє середовище;
- використання меншої кількості енергії для опалення, охолодження та провітрювання будівель;
- використання інженерних систем з високим ККД та бажано на основі енергій, які мають здатність до самовідновлення;
- використання інженерії, що працює за принципом не спалювання сировини, а отримання лише необхідної дельти температур із навколишнього середовища;
- правильно складеного та розрахованого проекту тепловитрат та теплопритоків будівлі;

Саме вищеназвані принципи "зовнішньої" екології в будівництві допоможуть людству зберегти основи життя наших дітей, зроблять можливим залишити їм нашу Землю у чистому та приємному вигляді. Тоді як "внутрішня" екологія кожної конкретної будівлі дозволить нам виростити здорових нащадків, які зможуть повною мірою насолодитися своїм життям на чистій планеті, в умовах відсутності екологічних, кліматичних та енергетичних катаклізмів.

Література

1. Сугробов, Н. П. Строительная экология : учебное пособие / Н. П. Сугробов, В. В. Фролов. — М. : Издательский центр «Академия», 2004. — 416 с.
2. Дьяконов, К. Н. Экологическое проектирование и экспертиза : учебник / К. Н. Дьяконов, А. В. Дончева. — Москва : Аспект Пресс, 2005. — 383, [1] с.
3. Теличенко, В. И. Управление экологической безопасностью строительства. Экологическая экспертиза и оценка воздействия на окружающую среду : учебник / В. И. Теличенко, М. Ю. Слесарев. — Москва : Изд-во Ассоц. строит. вузов, 2005. — 383 с.
4. Экология жилища : информ.-аналит. сб. / МУ «Комитет по охране окружающей природной среды и природопользованию города Чебоксары» ; [авт.-сост. В. И. Гаврилов, В. А. Яковлев]. — Чебоксары, 2007. — 68 с.

5. Смоляр, И. М. Экологические основы архитектурного проектирования : учебное пособие / И. М. Смоляр, Е. М. Микулина, Н. Г. Благовидова. — Москва : Академия, 2010. — 157, [3] с.
6. Свергузова, С. В. Экологическая экспертиза строительных проектов : учебное пособие / С. В. Свергузова, Т. А. Василенко, Ж. А. Свергузова. — Москва : Академия, 2011. — 207, [1] с.

Розділ 12

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

M. BARAŃSKI,

Wydział Prawa i Administracji UMCS w Lublinie

E. FIRLEJ,

Katedra Zdrowia Publicznego Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

K. PAWLIKOWSKA-ŁAGÓD,

Zakład Etyki i Filozofii Człowieka Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

A. KARPİŃSKA,

Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Matematyki i Statystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

J. KASPEREK,

Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Matematyki i Statystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

PACJENT I OCHRONA JEGO PRAW W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

Dokonując analizy praw człowieka i wywodzących się z nich praw pacjenta naturalnie za punkt wyjścia dla rozważań dotyczących umiejscowienia pacjenta w polskim systemie uregulowań prawnych za najważniejszego uczestnika systemu uznać można właśnie pacjenta. Słowo pochodzi z łacińskiego *patiens*, co oznacza cierpiącego, dotkniętego bólem [1].

Pacjentem według Światowej Organizacji Zdrowia WHO jest każda osoba korzystająca z usług medycznych, ze świadczeń zdrowotnych niezależnie od tego czy jest zdrowa, czy chora. Pacjent jest klientem podmiotów leczniczych świadczących usługi medyczne, pomimo, iż wiele osób nadal uważa, że to tylko pacjent, a nie klient [2]. Pojęcie pacjent jest pojęciem prawnym, według artykułu 3 ust. 1 pkt. 4 Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta pacjent to osoba zwracająca się o udzielenie świadczeń zdrowotnych lub korzystająca ze świadczeń zdrowotnych udzielanych przez podmiot udzielający świadczeń zdrowotnych lub osobę wykonującą zawód medyczny [3]. Ustawowe pojęcie odnosi się do osoby fizycznej pozostającej z tytułu udzielanego lub oczekiwanego świadczenia zdrowotnego w relacji do podmiotu leczniczego udzielającego świadczeń lub osoby wykonującej zawód medyczny [4]. W myśl Ustawy z dnia 6 listopada 2008r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta zdefiniowanie pacjenta odnosi się do różnych grup (pacjent małoletni, pacjent ubezwłasnowolniony, pacjent niezdolny do samodzielnego wyrażania zgody...). Termin pacjent małoletni oznacza ochronę praw dziecka. W rozumieniu Art. 2

Ustawy z dnia 6 stycznia 2000r. o Rzeczniku Praw Dziecka dzieckiem jest każda istota od poczęcia do uzyskania pełnoletniości [5].

Ustawodawca nie definiuje pojęcia prawa pacjenta. Próbę taką podjęto w doktrynie prawa. Prawa pacjenta są integralną częścią praw człowieka. Przyjmuje się, że prawa pacjenta to prawa człowieka w relacji do określonego podmiotu odpowiedzialnego za udzielanie świadczeń medycznych lub w relacji do przedstawicieli zawodów medycznych ze względu na podejmowane przez nich czynności zawodowe [6]. Prawa pacjenta przysługują osobie korzystającej ze świadczeń opieki zdrowotnej, a więc działań służących zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu lub poprawie zdrowia oraz innych działań medycznych wynikających z procesu leczenia. Nie ma znaczenia miejsce udzielania świadczeń. Niezależnie od tego, czy udzielane są one w szpitalu, w przychodni czy gabinecie prywatnym (a także, wyłącznie w miejscu wezwania”) muszą być bezwzględnie przestrzegane [7].

Źródła Praw Pacjenta.

W Polsce prawa pacjenta wynikają przede wszystkim z zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483) [8]:

Od 6 listopada 2008 r. prawa pacjenta w polskim systemie prawnym są uregulowane w Ustawie o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 Nr 52 poz. 417). Ustawa obowiązuje od 5 czerwca 2009 r. Wcześniej prawa pacjenta były rozproszone w wielu aktach prawnych, często wynikały z przepisów nakładających obowiązki na różne podmioty uczestniczące w udzielaniu świadczeń zdrowotnych i z tego powodu były nie zawsze znane albo też nie rozumiane przez pacjentów.

Istotne jest, że Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta dotyczy nie tylko relacji pacjent- świadczeniodawca. Zgodnie z art. 2 Ustawy przestrzeganie praw pacjenta jest obowiązkiem organów władzy publicznej właściwych w zakresie ochrony zdrowia, Narodowego Funduszu Zdrowia, podmiotów udzielających świadczeń zdrowotnych, osób wykonujących zawody medyczne oraz innych uczestniczących w udzielaniu świadczeń medycznych. Ustawa definiuje szereg zróżnicowanych co ich przedmiotu praw pacjenta [9].

Prawa pacjenta wynikają również z ratyfikowanych umów międzynarodowych oraz szeregu ustaw zwykłych: Ustawy z dnia 15 kwietnia 2011r. o działalności leczniczej (Dz. U. z 2013 r. poz. 217, 1290, z 2014 r. poz. 24, 423, 619, 1138, 1146, 1491, 1626), Ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535, z 1997 r. Nr 88, poz. 554 i Nr 113, poz. 731), Ustawy z dnia 26 października 1995 r. o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. Nr 138, poz. 682), Ustawy z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarstwa i położnej (Dz. U. 2011 Nr 174 poz. 1039), Ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentysty (Dz. U. z 2011 r. Nr 277, poz. 1634, Nr 291, poz. 1707, z 2012r. poz. 95, 1456, z 2013 r. poz. 1245, 1287, 1645, 1650, z 2014 r. poz.1004, 1138, 1877.), a także z Ustawy z dnia 6 września 2001 Prawo Farmaceutyczne (Dz.U. 2001 Nr 126 poz. 1381).

Poza ustawami prawa pacjenta mają źródło unormowania w postaci Kodeksu Etyki Lekarskiej. Nie jest to akt prawny, lecz Uchwała Nadzwyczajnego II

Krajowego Zjazdu Lekarzy z 14 grudnia 1991 stanowiąca o zasadach etyki i deontologii zawodowej lekarzy i lekarzy dentystów w Polsce. Kolejnym jest Kodeks etyki zawodowej Pielęgniarki i Położnej zawierający zobowiązania w opiece i ochronie pacjentów.

Wiele aktów prawnych dotyczących praw człowieka pośrednio nawiązuje do praw pacjenta. Należą do nich: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948r.), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966r.), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966r.), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950r.), Europejska Karta Socjalna (1961r.), Europejska Karta Praw Pacjenta (2002r.), Konwencja o Ochronie Jednostek w Kontekście Automatycznie Przetwarzanych Danych o Charakterze Osobistym. Bezpośrednio do praw pacjenta nawiązuje Europejska Konwencja o Ochronie Praw i Godności Istoty Ludzkiej wobec Zastosowań Biologii i Medycyny z 4 kwietnia 1997 r. oraz Deklaracja Praw Pacjenta WHO (Amsterdam, 1994r.). Na podstawie Deklaracji Praw Pacjenta Światowej Organizacji Zdrowia z inicjatywy Ministra Zdrowia opracowano Kartę Praw Pacjenta, która była rozwinięciem i konkretyzacją praw pacjenta określonych w powołanych wcześniej przepisach. Stała się informatorem praktycznym i zgodnie z zaleceniem Ministra powinna być udostępniona świadczeniobiorcom przez podmioty lecznicze [10].

Prawo do ochrony zdrowia.

Prawo do ochrony zdrowia zawarte zostało w konstytucjach wielu państw i licznych dokumentach międzynarodowych, wynikają z niego poszczególne prawa pacjenta - prawo do świadczeń zdrowotnych w Polsce w systemie NFZ i prawie wspólnotowym w świetle aktów prawnych Unii Europejskiej i orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości; fundamentalne prawo do wyrażania zgody lub sprzeciwu na interwencję lekarską; prawo do informacji o ryzyku i skutkach zabiegu medycznego (co stanowi przesłankę „świadomej zgody”); prawo pacjenta małoletniego oraz osoby niezdolnej do samodzielnego podjęcia decyzji do wyrażenia zgody na działanie lekarza; prawo do poufności oraz ochrony danych medycznych; prawa pacjentów w stanie terminalnym i inne.

Przestrzeganie praw pacjenta jest ustawowym obowiązkiem wszystkich uczestniczących w udzielaniu świadczeń zdrowotnych. Począwszy od organów władzy publicznej, poprzez osoby wykonujące zawód medyczny, do wszystkich innych, którzy z racji wykonywanego zawodu mają kontakt z pacjentem. Prawem pacjenta jest uprawnienie przysługujące w równym stopniu każdemu człowiekowi z tytułu korzystania ze świadczeń zdrowotnych. Znajomość praw pacjenta powinna prowadzić do lepszej współpracy pomiędzy świadczeniodawcami, płatnikiem i świadczeniobiorcami. Powinna wpływać na właściwą realizację zadań polityki zdrowotnej państwa, której podstawowy cel stanowi zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa. Tym samym państwo powinno być gwarantem prawa do zdrowia, ponieważ bezpieczeństwo zdrowotne oznacza gwarancję dostępu do świadczeń zdrowotnych bez jakichkolwiek barier.

Prawo do ochrony zdrowia jest jednym z najważniejszych praw człowieka, oparte jest bowiem na wartości jaką jest zdrowie. Zdrowie jest powszechnym dążeniem społecznym i najważniejszą wśród deklarowanych i praktykowanych wartości. Wymieniane jest najczęściej jako najbardziej cenione i z reguły plasuje się na pierwszym miejscu w hierarchii ważności. Poszukując oparcia współczesnej koncepcji zdrowia na wartościowej podstawie antropologicznej należy zwrócić się w kierunku pedagogiki personalistycznej. Szczególnie wskazany w holistycznej koncepcji zdrowia jest personalizm chrześcijański, który J. Maritain nazwał „*humanizmem integralnym*”. Według autora dostrzega i dowartościowuje on wszystkie istotne elementy (aspekty) ludzkiej osoby: ciało i ducha, życie biologiczne i umysłowo-duchowe, cechy indywidualne i nakierowane na życie społeczne, pragnienie poznania prawdy i potrzebę aktywności społecznej oraz dążeniowo - emocjonalne prawo do wolności i potrzebę odpowiedzialności, autonomię człowieka i jego związek z Bogiem [11]. Światowa Organizacja Zdrowia WHO definiuje zdrowie jako dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny, a nie jedynie brak choroby czy niepełnosprawności [12,13]. Aby zapewnić jego ochronę państwo tworzy system, który oparty o zbiór przepisów prawa zapewnia bezpieczeństwo zdrowotne. Według Światowej Organizacji Zdrowia system ochrony zdrowia to zbiór organizacji, instytucji i zasobów mających za zadanie poprawę, utrzymywanie lub przywracanie zdrowia [14]. System musi zapewnić spełnienie uzasadnionych oczekiwań społeczeństwa w zakresie podstawowych warunków w jakich udzielane są świadczenia medyczne, do których zaliczyć można: poszanowanie godności osobistej, zapewnienie podstawowych warunków komfortu podczas uzyskaniu świadczenia zdrowotnego czy sprawiedliwe w odbiorze społecznym obciążenie kosztami [15], co oznacza decyzję polityczną odnośnie do zasad finansowania systemu.

Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta precyzuje, iż pacjent ma nie tylko prawo do ochrony zdrowia i świadczeń zdrowotnych zgodnych w wymogami aktualnej wiedzy medycznej ale również, w sytuacji ograniczonych możliwości udzielenia odpowiednich świadczeń zdrowotnych do przejrzystej, obiektywnej, opartej na kryteriach medycznych procedury ustalającej kolejność dostępu do świadczeń [16].

Literatura

1. J. Neuberger, Education and debate Do we need a new word for patients? *British Medical Journal* 1999, (318), s. 1756.
2. K. Opolski, Zarządzanie przez jakość w usługach zdrowotnych. teoria i praktyka, CeDeWu, Warszawa 2003, s. 58.
3. Art. 3 ust. 1 pkt. 4 Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 Nr 52 poz. 417).
4. D. Karkowska, Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta: Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 76.
5. Art. 2 Ustawy z dnia 6 stycznia 2000r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2000r. Nr 6, poz. 69)
6. R. Michalska- Badziak, Pacjent i jego prawa, [w:] Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, M. Stahl (red.) *Prawo administracyjne materialne, Pojęcia, instytucje, zasady*, LEX Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 271-272.
7. G. Moroz, Prawa Pacjenta- praktyczne omówienie wymogów, *Ogólnopolski Przegląd Medyczny* 2014 (5), s. 68.
8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.).
9. D. E. Lach, Kilka uwag w przedmiocie środków prawnych służących świadczeniobiorco opieki zdrowotnej [w:] B. Cudowski, J. Iwulski (red.) *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego*, Temida 2, Białystok 2013, s. 517.
10. R. Michalska- Badziak, Pacjent i jego prawa, [w:] Z. Duniewska, B. Jaworska-Dębska, M. Stahl (red.) *Prawo administracyjne materialne, Pojęcia, instytucje, zasady*, LEX Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. s. 273.
11. T. B. Kulik, B. Wolny, A. Pacian, *Edukacja zdrowotna w naukach medycznych i społecznych cz. II*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Stalowa Wola - Lublin 2010.
12. T.B. Kulik, M. Lantalski, *Zdrowie publiczne*, Czelej, Lublin 2002, s. 20-21.
13. P. Ochman , *Socjologiczna interpretacja definicji zdrowia WHO: implikacje teoretyczne i praktyczne*. *Studia Socjologiczne* 1986, 2(101), s. 217-230.
14. A. Kozierekiewicz, *Konsolidacja i integracja opieki zdrowotnej*, Warszawa 2011, s. 8.
15. J. Leowski, *Polityka zdrowotna a zdrowie publiczne, ochrona zdrowia w gospodarce rynkowej*, CeDeWu, Warszawa 2004, s. 72-73.
16. D. E. Lach, Kilka uwag w przedmiocie środków prawnych służących świadczeniobiorcom opieki zdrowotnej [w:] B. Cudowski, J. Iwulski (red.) *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego*, Temida 2, Białystok 2013, s. 517.

K. ZABŁOCKA,

Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Matematyki i Statystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

K. PAWLIKOWSKA-ŁAGÓD,

Zakład Etyki i Filozofii Człowieka Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

E. FIRLEJ,

Katedra Zdrowia Publicznego Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

J. KASPEREK,

Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Matematyki i Statystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

A. KAPIŃSKA,

Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Matematyki i Statystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Opiekun pracy: dr hab. n. o zdr. **M. JĘDRYCH,**

EDUKACJA OSÓB STARSZYCH - POTRZEBA CZY TREND

„Najbardziej pożądanym jest, aby mieć duszę czynną i aby swe szczęście znajdowała ona nie w szczęściu, lecz w poczuciu swej pełnej aktywności” [1].

Andre Gide

Starość a starzenie się.

Starość to faza życiowa, etap w życiu człowieka o charakterze statycznym. Starzenie się to proces fizjologiczny, podlegający rozwojowi, zjawisko dynamiczne [5].

Aktywność poprzez aktywizację czyli aktywności pobudzającej ludzi do uczenia się.

Aktywizacja jest zewnętrznym działaniem adresowanym do osoby, zespołu lub społeczności. Jest uruchomieniem procesu, który doprowadza do podjęcia działania wpływającego z wewnętrznej motywacji. Łączy się z braniem odpowiedzialności na siebie, tworzeniem czegoś, co jest autorskie, twórcze.

Aktywizacja jest takim rodzajem wpływu na innych, który pomaga w rozszerzeniu poczucia wolności osobistej, zwiększeniu umiejętności dokonywania wyborów. Czasami jest wręcz działaniem inwazyjnym, ale pomagającym w przekroczeniu własnego wygodnictwa, niechęci do ponoszenia ryzyka, w pokonaniu własnych lęków. Takie działanie daje dużą satysfakcję [6].

K. Czajkowski wymienia cztery formy zagospodarowania czasu wolnego:

- rekreacja fizyczna – jest to wypoczynek aktywny, do którego zaliczamy: np. ćwiczenia ruchowe

- rekreacja twórcza – są to wszystkie zajęcia, w których tworzymy coś nowego,

- rekreacja kulturalno-rozrywkowa – może być wyższego rzędu lub codzienna, np. czytelnictwo, teatr, rozrywki umysłowe

- rekreacja przez działalność społeczną – koncentruje się na sprawianiu przyjemności innym [7].

Edukacja osób starszych przybiera formy edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej. Z danych Eurostatu wynika, że w Polsce w 2011 r. kształcenie i szkolenie dotyczyło 0,9% populacji osób w wieku 50–74 lata, podczas gdy przeciętnie w krajach UE 27 – 4,2% [8].

Powstanie pierwszego UTW.

Pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał we Francji. Utworzył go w 1973 roku profesor nauk społecznych Pierre Vellas. Wkrótce zaczęły powstawać inne uniwersytety we Francji i w innych krajach Europy i świata. Powodów tworzenia takich placówek było m.in. ożywienie aktywności organizacji działających na rzecz osób starszych (Międzynarodowego Towarzystwa Gerontologicznego) oraz dostrzeganie zjawiska starzenia się społeczeństw.

Pierwszy UTW w Polsce.

W Polsce pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał już w latach 70, a dokładnie w 1975 roku w Warszawie pod nazwą Studium III Wieku. Pomysłodawcą jego utworzenia była prof. Halina Szwarz [9].

Działające w Polsce i na świecie UTW nie mają jednolitego charakteru. Istniejące placówki opierają się głównie na dwóch modelach organizacyjnych: francuskim i brytyjskim.

- Pierwszy z nich charakteryzuje się tym, że UTW posiadają ściśle choć nieformalne związki z uczelniami wyższymi, reprezentują wysoki poziom dydaktyczny oraz prowadzą badania naukowe.

- Model drugi głównie opiera się na samopomocy i samokształceniu seniorów, bez zauważalnych związków z uczelniami wyższymi.

Cele UTW.

- upowszechnianie inicjatyw edukacyjnych,
- aktywizacja intelektualna, psychiczna, społeczna i fizyczna osób starszych,
- poszerzanie wiedzy i umiejętności seniorów,
- ułatwianie kontaktów z instytucjami takimi jak służba zdrowia, ośrodki kultury, ośrodkami rehabilitacyjnymi i innymi,
- angażowanie słuchaczy w aktywność na rzecz otaczającego ich środowiska,
- podtrzymywanie więzi społecznych i komunikacji międzyludzkiej wśród seniorów.

Potrzeba tworzenia UTW.

Przemiany ekonomiczne, gospodarcze, postęp techniczny i ekonomiczny sprawiły, że to właśnie osoby starsze najmniej zyskała na tych przeobrażeniach, jakie dokonywały się na świecie i w Polsce w ostatnich latach. Często osoby te musiały rezygnować z dalszej edukacji, z przyczyn ekonomicznych czy losowych.

W efekcie tego pozostają niezaspokojone takie potrzeby jak:

- potrzeba samokształcenia,
- potrzeba poszerzania wiedzy i umiejętności,
- potrzeba bycia uznanym za część społeczeństwa, grupy,
- potrzeba wypełnienia wolnego czasu,

- potrzeba utrzymywania więzi towarzyskich,
- pogodzenia z życiem zawodowym i obowiązkami wobec rodziny[10].

Fenomen Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

•W listopadzie 2009 r. na I Zjeździe Ogólnopolskiego Porozumienia UTW w Szkole Głównej Handlowej narodziła się idea ustanowienia Roku 2012 – Rokiem Uniwersytetów Trzeciego Wieku, Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowe (Parlament Europejski).

•W 2011 r. powstał Parlamentarny Zespół ds. Uniwersytetów Trzeciego Wieku, którego celem jest działanie na rzecz rozwoju i promocji Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Polsce [11].

Inicjatywy.

I. „Pakt na rzecz Seniorów”, który przyjęła Rada Ministrów, na swoim posiedzeniu w dniu 24 grudnia 2013 r., w skład którego wchodzi m.in. następujące decyzje:

•Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 (ASOS) (w zakresie edukacji seniorów odnosi się do: budżetu czasu wolnego osób starszych, partycypacji społecznej).

•Założeń Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014-2020 (w zakresie edukacji seniorów odnosi się do: aktywności obywatelskiej seniorów).

•"Programu Solidarność Pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50 (zwiększenie udziału osób po 50-tym roku życia w kształceniu przez całe życie, bony edukacyjne utrzymanie jak najwięcej pracujących w grupie 50 – 59/64, zarządzanie wiekiem) [12].

II. Obywatelski Parlament Seniorów - reprezentant osób starszych na poziomie krajowym (styczeń 2015) odpowiedz na założenia długofalowej polityki senioralnej wobec aktywności obywatelskiej i partycypacji społecznej.

III. Gminne Rady Seniorów - zgodnie z przyjętą nowelizacją ustawy samorządowej rada gminy, z własnej inicjatywy lub na wniosek zainteresowanych środowisk, może utworzyć gminną radę seniorów. Gminna rada seniorów ma charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny. Rady seniorów mogą stać się ważnym narzędziem dialogu społecznego, który stanowi podstawę samorządności i obywatelskiego zaangażowania.

IV. Komisja ds. Polityki senioralnej — do zakresu działania komisji należy rozpatrzenie projektów ustaw i programów z zakresu polityki senioralnej, sprawy dotyczące różnych wymiarów życia osób starszych (jedyna w parlamencie krajowym wśród państw UE) [13,14].

Podsumowanie. Uniwersytety Trzeciego Wieku w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych spełniają bardzo ważne zadanie. Dzięki aktywizacji, edukacji ustawicznej, profilaktyce gerontologicznej oraz zaspokajaniu potrzeb poznawczych i międzyludzkich przygotowują seniorów do życia w nowych, szybko zmieniających się warunkach i dają im możliwość prowadzenia twórczego i aktywnego trybu życia. Dzięki temu seniorzy stają się grupą wszechstronnie wykształconych, twórczych i aktywnych osób mogących świadomie wpływać i

kształtować otaczającą ich rzeczywistość oraz aktywnie pomagać swojej rodzinie i przyjaciołom w problemach życia codziennego. UTW pozwalają ludziom starszym żyć pełnią życia i aktywnie spędzać każdy wolny dzień [10].

Literatura

1. Fabiś A. Aktywność kulturalno-oświatowa osób starszych. Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu; Sosnowiec 2005: 89.
2. UCHWAŁA RADY MINISTRÓW z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 (M.P. z 2014. NR 238, poz. 118): 7-10.
3. Międzynarodowy Kongres Zdrowego Starzenia: DŁUGOFALOWA POLITYKA SENIORALNA – wyzwania dla Polski i Europy. <http://www.medexpress.pl/start/dlugofalowa-polityka-senioralna-wyzwania-dla-polski-i-europy/61583/> (dostęp 20.12.2015)
4. Główny Urząd Statystyczny. Prognoza ludności na lata 2014-2050; Warszawa 2014: 159.
5. Golinowska S. i in. Starzenie się i starość: pojęcia, tendencje, cechy i struktury. W: Golinowska S, red. Ku godnej aktywnej starości. Raport o rozwoju społecznym. Polska 1999; Warszawa 1999: 195.
6. Jakubowski J. Aktywność poprzez aktywizację. <http://www.grupatrop.pl/index.php/strony-specjalne/bait-baza-artykulow-instytutu-trop?id=279> (dostęp 20.12.2015)
7. Nowicka A. Wybrane problemy osób starszych. Impuls; Kraków 2006: 43-49.
8. UCHWAŁA RADY MINISTRÓW z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (M.P. z 2014. NR 237, poz. 52): 7.
9. UTW w Polsce. <http://www.utw.pl/index.php?id=10> (dostęp 21.12.2015)
10. Lubryczyńska K. Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce. Miejsce uniwersytetów trzeciego wieku w starzejącym się społeczeństwie. W: Fabiś A, red. Instytucjonalne wsparcie seniorów-rozwiązania polskie i zagraniczne. Wyższa Szkoła Administracji; Bielsko-Biała 2007: 214-2018.
11. Szczerba M. "Polityka senioralna na serio". <http://www.ur.edu.pl/studenci/utw/stowarzyszenie-przyjaciol-utw/11439,polityka-senioralna-na-serio-michal-szczerba-23-12-2013.html> (dostęp 21.12.2015)
12. Polityka senioralna Rządu. "Pakiet dla seniorów". http://www.federacjautw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=543:polityka-senioralna-rzdu-qpakiet-dla-seniorowq&catid=45:polityka-senioralna&Itemid=120 (21.12.2015)
13. Szczerba M. Obywatelski Parlament Seniorów reprezentacja interesów osób starszych na poziomie krajowym i partner w kreowaniu polityki senioralnej. Spotkanie inauguracyjne Rady ds. Polityki Senioralnej, 18 lutego 2013r.
14. Szczerba M. Sejm RP wobec wyzwań polityki senioralnej. http://politykaspoleczna.um.warszawa.pl/sites/politykaspoleczna.um.warszawa.pl/files/artykuly/zalaczniki/prezentacja_sejm_polityka_senioralna_szczerba_05.02.2014.pdf (21.12.2015)

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Є.О. ІВАНУШКІН,

майор, старший викладач кафедри організації охоронної діяльності та безпеки
Інституту Управління державної охорони України КНУ ім. Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА МІСЦЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ В ПРОВЕДЕННІ АТО

Тероризм здавна супроводжує розвиток цивілізації, однак за останні кілька десятиліть у світі кількість злочинів терористичного характеру стрімко збільшилась. Тероризм - одне з найскладніших і найнебезпечніших явищ політичного життя як минулого, так і сьогодення. Нині він набирає надто загрозливого характеру і глобального масштабу. Результат жахливий - масова загибель людей, величезні матеріальні втрати, нівелювання духовних цінностей і, що найгірше, створення атмосфери жаху, взаємної недовіри, злоби і ненависті в суспільстві й державі.

В Україні розвитку тероризму сприяють глибока соціально-економічна криза, протистояння політичних сил, наростання проявів сепаратизму, зубожіння та люмпенізація значної частини населення, процеси соціального розшарування, розвиток кримінальних підприємницьких та державних структур, корумпованість державного апарату, розвиток потужного нелегального ринку зброї, девальвація моральних та духовних цінностей [2, с. 163—169].

На сьогодні, «український тероризм» можна охарактеризувати як такий, що дещо зміщений в бік кримінального тероризму. Аналіз етноментальних характеристик титульного етноса України дозволяє зробити припущення, що в нашій державі політичний тероризм можливий за умови його інспірування іншими державами, наприклад, через діяльність агентів впливу. Чисто природно, тероризм ніколи не був притаманним процесу творення української нації. Водночас кримінальний тероризм з часом буде характеризуватися певної ескалацією. З огляду на викладене, на наш погляд, до органічної системи заходів по боротьбі з тероризмом на макрорівні належать наступні:

- розроблення державної стратегії, концепції і доктрини по боротьбі з тероризмом;
- створення окремої синтетичної структури по боротьбі з тероризмом, яка б мала вертикальне підпорядкування - Президенту України. Формування цієї

структури має відбуватись за рахунок найбільш кваліфікованих співробітників СБУ, МВС, УДО, ЗС, ДНСН, Державної прикордонної служби;

- участь України у всіх міжнародних програмах по боротьбі з тероризмом, які відповідають її національним інтересам;

- ініціювання підписання регіональних угод, як одного з найефективніших інструментів по боротьбі з тероризмом;

- з урахуванням стратегічного напрямку розвитку України - членство у Європейському Союзі - ініціювання створення у складі Європолу окремого європейського підрозділу по боротьбі з тероризмом, який був би підпорядкований ЄС і здійснював би свої повноваження з дозволу всіх країн учасників ЄС [3, с. 213–225].

Одним з механізмів боротьби з тероризмом на мікрорівні є створення нормативного фундаменту для боротьби з тероризмом та удосконалення діяльності органів, що ведуть боротьбу з ним. Отже, до спеціальних заходів на мікрорівні пропонується віднести наступні:

- прийняття Закону України «Про боротьбу з тероризмом», в якому доцільно відобразити розуміння тероризму (об'єкт боротьби), правову основу діяльності, принципи, мету і завдання, сили та засоби, які можуть залучатися до проведення антитерористичних операцій, умови та порядок взаємодії задіяних сил, умови та порядок матеріально-технічного забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з тероризмом для успішного виконання ними поставлених завдань, порядок та умови відшкодування державою шкоди, яка була заподіяна громадянам під час проведення антитерористичної операції, соціальний захист осіб, що здійснюють боротьбу з тероризмом, можливості окремого процесуального впровадження по кримінальних справах цієї категорії, особливості амністії тощо;

- розроблення «Антитерористичної програми винагород», в якій передбачатиметься державне заохочення громадян, котрі виявили бажання співпрацювати з правоохоронними органами з питань боротьби з тероризмом;

- прийняття Закону України «Про осіб, що постраждали внаслідок акту тероризму»;

- прийняття Закону України «Про недержавну систему безпеки»;

- криміналізації саме тероризму.

Проблема боротьби з тероризмом в Україні має багатоплановий характер, її складові (компоненти) мають геополітичний, геостратегічний, історичний, глобальний, загально цивілізаційний, бюрократичний, функціональний соціально-економічний, соціально-політичний, біологічний, технічний, військовий та інші виміри. Тому комплексне вирішення цієї проблеми повинно базуватися на методології, яка б дозволяла на суто науковій основі здійснювати синтез ефективної системи боротьби з тероризмом. Зазначена методологія є необхідною передумовою адекватного відображення та врахування в практичній діяльності суб'єктів державного управління боротьбою з тероризмом багатовимірної природи поняття тероризму, а також приведення різнопредметних знань у сфері су-

спільних, природничих, технічних та воєнних наук в органічну єдність при вирішенні практичних проблем цієї боротьби [4, с. 21–25].

Українське законодавство, а саме стаття 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» містить наступне визначення: «антитерористична операція — це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою» [1].

Як нам всім відомо, АТО була оголошена у зв'язку з подіями на сході України, де відбулись захоплення адміністративних приміщень органів влади, викрадення людей та утримування їх в заручниках, інших незаконних діях, що поєднувалось з масовим використанням автоматичної зброї та супроводжувалось закликами до порушення територіальної цілісності України і т.д.

Підстави для проведення АТО відповідають чинному українському законодавству, зокрема статті 10 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», якою встановлено, що антитерористична операція проводиться лише за наявності реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим.

200 бійців Управління державною охороною включно з військовослужбовцями контр-снайперської служби, спецслужби «Булат» були одними із перших на території конфлікту на Донбасі, який згодом став зоною АТО. Все починалось із захопленого адмінбудинку Донецької ОДА, кількість озброєних складало до 800 чоловік.

Практично за 2,5 місяці за участю бійців УДО було звільнено більше 75 міст і населених пунктів на Донбасі. Кільце навколо сепаратистів звузилось майже в три рази.

Тероризм — явище досить складне, динамічне та багатопланове. З огляду на все сказане вище, навряд чи нам вдасться подолати його у XXI столітті, не кажучи вже про соціальні причини, що його породжують. Але це не означає, що боротьба зі злочинними проявами не має змісту. Не допустити, щоб теракти стали буденним явищем, а вимоги терористів - основним визначником зовнішньої політики — реально. Тому найближчим часом зусилля відповідних структур будуть сконцентровані саме під таким гаслом.

Література

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2003. — № 25. — Ст. 180.
2. Телешун С. Сучасний тероризм - українські реалії: Окремі політико-правові зауваження // Політичний менеджмент. - 2005. - № 1. - С. 163-169
3. Бурлай Є. Теоретичні засади і практика боротьби з тероризмом // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3.
4. Гармашов І. Сутність сучасного тероризму і його основні характеристики // Персонал. - 2005. - № 6.

ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА

А.М. ЛЮБІНСЬКИЙ,

аспірант Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ, ЗМІСТ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Забезпечення адекватного захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, забезпечення гарантованого рівня безпеки особистості, суспільства і держави є одним з найважливіших завдань державної політики, яка вимагає подальшої модернізації державної системи цивільного захисту. Аналіз існуючих проблем у сфері цивільного захисту свідчить, що надзвичайні ситуації залишаються однією з важливих причин стримування стабільного економічного росту. Щорічно в Україні реєструється близько 400 надзвичайних ситуацій, а матеріальні збитки від надзвичайних ситуацій оцінюються сумою понад 300 млн. гривень. Непоправні втрати внаслідок надзвичайних ситуацій та пожеж досягають близько 4,5 тисячі осіб. [4]. В країні функціонують тисячі потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів. Більшість з них представляють не тільки економічну, оборонну та соціальну значимість для країни, але й потенційну небезпеку для здоров'я і життя населення, а також навколишнього природного середовища і є джерелами надзвичайних подій техногенного характеру [2].

Крім цього, незалежно від того, як ми будемо називати події на сході України — антитерористична операція, “гібридна війна” або якимось іншим — в будь-якому разі ми бачимо щоденні випадки загибелі та поранення багатьох людей, руйнацію інфраструктури, порушення нормальних умов життєдіяльності сотен тисяч людей, зростання у геометричній прогресії ризиків виникнення техногенних катастроф наднаціонального масштабу. З огляду на це, в умовах сучасної нестабільності, яка породжує комплекс небезпек, загроз і викликів для національної безпеки України, об'єктивно посилюється роль держави у справі їх виявлення, прогнозування й нейтралізації [5, с.23].

Це свідчить, що забезпечення процесу зниження кількості надзвичайних ситуацій та підвищення рівня безпеки населення, захищеності об'єктів економіки, територій країни від загроз техногенного та природного характеру вимагає обов'язкової модернізації державної системи цивільного захисту.

Слід зазначити, що проблема модернізації державної системи цивільного захисту є складовою загальної програми модернізації державного механізму,

спрямованого на створення передумов запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період.

Основні завдання модернізації державної системи цивільного захисту були визначені Кодексом цивільного захисту України, який був прийнятий Верховною Радою 2 жовтня 2012 р. [3]. За допомогою цього Кодексу регулюються відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій; функції єдиної державної системи цивільного захисту; визначено повноваження у цій сфері органів державної влади та органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

У зв'язку з набуттям чинності нового Кодексу Цивільного захисту України було прийняте нове Положення про Єдину державну систему цивільного захисту (ЄДСЦЗ), направлене на підвищення безпеки людей і територій. Це був важливий крок на шляху модернізації системи цивільного захисту, яка створювалась на заміну застарілої системи цивільної оборони, що існувала ще за Радянських часів для захисту переважно від загроз військового часу. ЄДСЦЗ почала формуватись з врахуванням кращого світового досвіду й сучасних технологій, але й включала напрацювання радянської системи цивільної оборони.

Найважливішою відмінністю сучасної системи цивільного захисту постає чіткий розподіл завдань і відповідальності між органами влади та підприємствами. Для цього створюється трирівнева система захисту населення: на рівні держави, окремого регіону або конкретного підприємства (організації). Координація їх діяльності здійснюватиметься з боку Центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту та здійснює безпосереднє керівництво ЄДСЦЗ.

Нововведеннями модернізації державної системи цивільного захисту є те, що для забезпечення цивільного захисту населення і територій до ліквідації надзвичайних ситуацій ЄДСЦЗ зможе залучати підприємства незалежно від форми власності. Крім того, у разі виникнення надзвичайних ситуацій будуть створюватися спеціальні комісії та штаби з питань ліквідації їх наслідків.

Передбачено, що Єдина державна система цивільного захисту залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, які прогнозуються або виникли, буде функціонувати у режимах повсякденного функціонування, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації і надзвичайного стану. В особливий період ЄДСЦЗ функціонуватиме відповідно до Кодексу Цивільного захисту України та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з вимогами законів України "Про правовий режим воєнного стану", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", а також інших нормативно-правових актів.

Модернізація державної системи цивільного захисту має бути спрямована на створення та підтримку постійної готовності місцевої системи централізованого оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, проведення її удосконалення та забезпечення ефективного функціонування. Вона вимагає здійснення переходу до програмно-цільового управління, впровадження но-

вітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій, підвищення інформаційної компетентності для

управлінців усіх рівнів, що працюють у сфері цивільного захисту.

ЄДСЦЗ диктує необхідність створення та функціонування система моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій. Порядок функціонування системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій, проведення моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій, перелік установ та організацій, які належать до суб'єктів моніторингу, спостереження, лабораторного контролю і прогнозування надзвичайних ситуацій визначаються Кабінетом Міністрів України.

Процес модернізації державної системи цивільного захисту передбачає розроблення та забезпечення реалізації програм та планів заходів у сфері цивільного захисту, зокрема спрямованих на захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, забезпечення техногенної та пожежної безпеки. Найбільш повне та організоване виконання завдань цивільного захисту має досягатися завчасною розробкою плану заходів, які необхідно проводити при загрозі або виникненні надзвичайних ситуацій. Такий план повинен передбачати обґрунтоване розроблення сукупності документів, у яких слід визначити сили й засоби, порядок і послідовність дій з метою забезпечення захисту території, населення, виробництва, інших об'єктів і міст.

До модернізованої державної системи цивільного захисту мають увійти: служба цивільного захисту, аварійно-рятувальні служби, формування цивільного захисту, спеціалізовані служби цивільного захисту, пожежно-рятувальні підрозділи (частини), добровільні формування цивільного захисту. Слід зазначити, що згідно Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого Указом Президента України від 16 січня 2013 р., визначено, що ця Служба входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації їх наслідків, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності [1].

Модернізована державна система цивільного захисту має визначати потребу в фінансових та матеріально-технічних ресурсах органів та підрозділів цивільного захисту для виконання ними завдань особливого періоду та у разі проведення цільової мобілізації, подавати відповідні пропозиції до центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного і соціального розвитку.

Ураховуючи євроінтеграційні прагнення, Україна повинна провести модернізацію державної системи цивільного захисту, яка б гарантувала власну безпеку та відповідала високим європейським стандартам.

Література

1. Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 16 січ. 2013 р. № 20/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 5. — Ст 154.
2. Інформація про стан та проблеми функціонування єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mns.gov.ua/content/program_KMU_inform.html.
3. Кодекс цивільного захисту України // Офіційний вісник України. — 2012. — № 89. — Ст. 3589.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку системи цивільного захисту на період до 2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: mns.gov.ua/news/5108.html
5. Павлов Д. М. Організаційно-правові засади модернізації системи цивільного захисту України // Організаційні та правові засади забезпечення економічної безпеки держави в контексті європейської інтеграції: Збірник матеріалів і тез науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2015 року). — С. 23–25.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА

О.В. Войналович, ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ УСПІХУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	3
І.С. Гонтаренко, ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ.....	7
О.А. Горобець, ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У САМОРОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ.....	10
Т.Є. Дерев'янка, ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЗНЗ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ.....	14
М.Г. Донець, МАТЕМАТИЧНИЙ ГУРТОК В СУЧАСНІЙ СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ.....	17
Л.А. Каменяка, ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ.....	20
Т.А. Кириченко, ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	22
М.В. Лавренова, ВПЛИВ ДІАЛЕКТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ УМІНЬ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ ЗАКАРПАТТЯ.....	25
А.О. Линовицька, РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ОСОБИСТОСТІ.....	29
Н.М. Нехаєнко, ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНА ЕЛЕКТРОТЕХНІКА З ОСНОВАМИ ЕЛЕКТРОНІКИ».....	32
О.В. Погрібняк, МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА (ІОАННА) МАКСИМОВИЧА (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ІЛІОТРОПІОН»).....	37

Т.В. Рамусь, В.О. Конопля, ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИКИ ЯК ШЛЯХ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	41
Т.О. Ребрик, НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА.....	46
Л.В. Сторчеус, ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ НАСТУПНОСТІ В СИСТЕМІ «ДОШКІЛЬНА – ПОЧАТКОВА ОСВІТА».....	49
Р.В. Сущенко, ФАКТОРИ ВПЛИВУ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	52
В.І. Ткач, О.В. Шмундяк, ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В КОЛЕДЖІ.....	56
К.О. Ткаченко, НАВЧАЛЬНИЙ СПЕЦКУРС ДЛЯ АСПІРАНТІВ І НАУКОВЦІВ «ОСНОВИ WEB-ДИЗАЙНУ ТА WEB-ТЕХНОЛОГІЙ».....	62

Розділ 2 КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Р.В. Одрехівський, ДЕКОРАТИВНЕ РІЗЬБЛЕННЯ ІКОНОСТАСІВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ.....	66
М.А. Онуфер, ЕТНОНАЦІОНАЛІЗМ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ТА СКЛАДНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНУ.....	70
Л.Б. Романюк, ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ВИКОНАВЦІВ-ІМПРОВІЗАТОРІВ РІЗНИХ ШКІЛ ТА СИСТЕМ НАВЧАННЯ.....	72

Розділ 3 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

А.М. Ахмедова, НОВІ ДІЄСЛОВА ТА ДІЄСЛІВНІ ЗНАЧЕННЯ.....	78
---	----

Н.В. Зілюк, ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	81
Ю.Г. Косенко, ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	85
Л.П. Подоляко, СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ ПУСТИННО-РИХЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДРОДЖЕННЯ.....	91
Н.О. Ткачова, ГЕРОЇЧНИЙ ШЛЯХ 97-МОЇ ГВАРДІЙСЬКОЇ ПОЛТАВСЬКОЇ СТРІЛЕЦЬКОЇ ДИВІЗІЇ.....	96
Г.К. Фандєєва, РЕАЛЬНА ВІРТУАЛЬНІСТЬ ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТ.....	98

Розділ 4 БОГОСЛОВ'Я

С.М. Борхович, ТЕОЛОГІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	102
--	-----

Розділ 5 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА

Ю.А. Заїка, АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ КЛАСТЕРІВ В СВІТІ.....	105
А.І. Михайленко, ГОСПОДАРСЬКЕ ІНТЕРНЕТ СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ..	110
Т.В. Соловйова, КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВА І СПОСОБИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ.....	113
А.Р. Чурсінов, ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУРАХ.....	114
М.С. Шевченко, СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ.....	116

Розділ 6
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>О.О. Баликін,</i> УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	120
<i>О.В. Коломацький,</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	125
<i>Ю.М. Шістонал,</i> ОЦІНКА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ.....	127

Розділ 7
ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>K. Badurowicz, K. Barszczewska,</i> ROLA TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO W PROCESIE UCHWALANIA USTAWY BUDŻETOWEJ.....	130
<i>M. Baranowska, I. Cąkała,</i> ROSZCZENIA „WRONGFUL BIRTH” W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM...	133
<i>Ł. Bolesta, T. Drab,</i> OCHRONA PRAWA DO PRYWATNOŚCI KANDYDATA DO PRACY.....	136
<i>A. Koniewicz, J. Kalinowski,</i> ANALIZA ZWOLNIENIA PODMIOTOWEGO NA PODSTAWIE ART. 4A USTAWY O PODATKU OD SPADKÓW I DAROWIZN.....	138
<i>A. Lipińska, A. Cisek,</i> WŁADZA WYKONAWCZA W REPUBLICE FEDERALNEJ NIEMIEC –OGŁĄD SYSTEMU KANCLERSKIEGO.....	141
<i>A. Potocki,</i> ZMIANY OPODATKOWANIA ŚRODKÓW TRANSPORTU W POLSCE OD 1 STYCZNIA 2016.....	144

Розділ 8
БІОЛОГІЯ

<i>В.В. Огурцова, С.Є. Коваленко, І.Ф. Коваленко, О.І. Гордієнко,</i> ОСМОТИЧНО НЕАКТИВНИЙ ОБ'ЄМ ЕНТЕРОЦИТІВ МИШІ.....	147
---	-----

Розділ 9
ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

<i>С.С. Махлинець, Т.М. Махлинець,</i> ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ – ЯК МЕХАНІЗМ ЦІЛІСНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	151
---	-----

Розділ 9
МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

<i>О.В. Шмундяк,</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ НА ЗАНЯТТЯХ МАТЕМАТИКИ....	155
---	-----

Розділ 10
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

<i>А.А. Лукіяничук,</i> ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМАХ ВІД НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ.....	159
<i>І.В. Попов, В.М. Марущенко,</i> ПРОТИДІЯ КОМП'ЮТЕРНОМУ СТЕГANOГРАФІЧНОМУ КАНАЛУ ЗВ'ЯЗКУ У LSB-КОНТЕЙНЕРАХ.....	161
<i>І.І. Ткачов,</i> РЕЛЯЦІЙНІ МОДЕЛІ ДЛЯ ОПИСУ СТРУКТУР СКЛАДНИХ ОБ'ЄКТІВ У РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ.....	164
<i>О.Ю. Яценко,</i> ВІРТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ.....	169

Розділ 11
АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

<i>А.М. Гоцуляк, А.Л. Переведенцева,</i> СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА ТА ЕКОЛОГІЯ.....	171
<i>А.Л. Переведенцев, А.М. Гоцуляк, О.Г. Гоцуляк,</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ, БУДІВНИЦТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЛІ.....	174

Розділ 12
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>M. Barański, E. Firlej, K. Pawlikowska-Łagód, A. Karpińska, J. Kasperek,</i> PACJENT I OCHRONA JEGO PRAW W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM.....	178
<i>K. Zabłocka, K. Pawlikowska-Łagód E. Firlej, J. Kasperek, A. Karpińska,</i> <i>M. Jędrych,</i> EDUKACJA OSÓB STARSZYCH - POTRZEBA CZY TREND.....	183

Розділ 13
**ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ**

<i>Є.О. Іванушкін,</i> ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА МІСЦЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ В ПРОВЕДЕННІ АТО.....	187
--	-----

Розділ 14
ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА

<i>А.М. Любінський,</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ, ЗМІСТ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	190
---	-----

Наукове видання

НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції

м. Одеса, 29–30 січня 2016 року

*Тези надруковані в авторській редакції, мовою оригіналу
Відповідальність за зміст наданих матеріалів несуть автори*

Підписано до друку 01.02.2016. Формат 60х84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literaturna». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11,63.
Зам. № 0102-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, моб. (050) 961-66-67

Інститут освітньої та молодіжної політики. Громадська організація «Перспектива». Партнерство «Нова Освіта»
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40